

SUSTAV OBRAZOVNE PODRŠKE ZA SLIJEPE I SLABOVIDNE OSOBE: STUDIJA SLUČAJA

Gadža, Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:615425>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**SUSTAV OBRAZOVNE PODRŠKE ZA SLIJEPE I SLABOVIDNE OSOBE: STUDIJA
SLUČAJA**

JOSIPA GADŽA

SPLIT, 2024.

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**SUSTAV OBRAZOVNE PODRŠKE ZA SLIJEPE I SLABOVIDNE OSOBE: STUDIJA
SLUČAJA**

Studentica:

Josipa Gadža

Mentorica:

prof. dr. sc. Ivana Batarelo Kokić

Split, rujan 2024.

SADRŽAJ

SLIKE.....	4
1. UVOD	1
2. TEORIJSKI OKVIR.....	3
2.1. OŠTEĆENJA VIDA I SLJEPOĆA	3
2.2. OBRAZOVANJE OSOBA S POSEBNIM POTREBAMA	6
2.2.1. ZAKONSKI OKVIR OBRAZOVANJA OSOBA S POSEBNIM POTREBAMA	10
2.2.2. PROVEDBA OBRAZOVANJA OSOBA S OŠTEĆENJEM VIDA	14
2.2.3. CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE OSOBA S OŠTEĆENJEM VIDA	22
2.2.4. ISTRAŽIVANJE OBRAZOVANJA OSOBA S OŠTEĆENJEM VIDA	26
3. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE	31
3.1.1. PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA.....	31
3.1.2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	31
3.1.2.2. VIŠESTRUKA STUDIJA SLUČAJA.....	32
3.1.2.3. SUDIONICI ISTRAŽIVANJA	33
3.1.2.4. PLAN I ETIČKE ODREDNICE ISTRAŽIVANJA.....	33
3.1.2.5. TEHNIKE PRIKUPLJANJA PODATAKA	34
3.1.2.6. ANALIZA PODATAKA	36
3.1.3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	37
3.1.4. RASPRAVA.....	80
4. ZAKLJUČAK	86
5. LITERATURA.....	87
SAŽETAK.....	93
ABSTRACT	94
PRILOZI.....	95

SLIKE

Slika 1 Radna bilježnica iz fizike	39
Slika 2 Primjer taktilnih crteža	39
Slika 3 Prostorna okupiranost kvadra.....	40
Slika 4 Simulacijske naočale sa suženjem vidnog polja i očuvanim centralnim vidom	43
Slika 5 Simulacijske naočale sa smanjenom oštrinom	43
Slika 6 Simulacijske naočale sa suženjem vidnog polja i smanjenom oštrinom.....	44
Slika 7 Radionice s nastavnicima, tekst s različitim fontovima	44
Slika 8 Radionice s nastavnicima, zasićena slika	45
Slika 9 Brailleov pisaći stroj.....	46
Slika 10 BrailleNote Touch.....	46
Slika 11 Povećalo Županijske udruge Slijepih	50
Slika 12 Digitalno povećalo iz COO „Vinko Bek“	51
Slika 13 Primjer kontrolne liste za evaluaciju slijepih i slabovidnih	61
Slika 14 Specijalizirani materijali za vježbe vida.....	62
Slika 15 Specijalizirani materijali za prepoznavanje prometnih znakova	62
Slika 16 Primjer programa korišten u COO „Vinko Bek“	63
Slika 17 Slika korisnice Psihosocijalne rehabilitacije, brajica	67
Slika 18 Slika korisnice programa, tipkovnica za slijepe i slabovidne.....	67
Slika 19 Projekt „Upoznajte naš pogled na svijet“, edukacija u srednjoj školi.....	79
Slika 20 Projekt „Upoznajte naš pogled na svijet“, edukacija u srednjoj školi.....	79

1. UVOD

Republika Hrvatska potpisnica je međunarodnih dokumenata kao što su *Opća deklaracija o ljudskim pravima* i *Konvencija o pravima djeteta*. Time su u temelje države utkana načela općepoznatih dokumenata koji se, između ostalog, zalažu za pravo na obrazovanje. Opća deklaracija u članku 26. navodi da svatko ima pravo na obrazovanje. Ono treba biti besplatno, barem na osnovnoj, odnosno obveznoj razini. Tehničko i stručno obrazovanje treba biti dostupno svima, a visoko obrazovanje treba biti jednako dostupno svima na temelju postignuća. Obrazovanje treba omogućiti potpuni razvoj ljudske osobnosti te poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. Roditelji su ti koji imaju pravo izabrati vrstu obrazovanja za svoju djecu (NN 12/2009). Hrvatska se obvezala i na članak 23. Konvencije o pravima djeteta (UN General Assembly, 1989) kojim se zalaže da djeca s teškoćama u razvoju imaju pravo na ispunjen i dostojanstven život te pravo na posebnu skrb. Kada je to moguće, pomoć treba biti besplatna i prilagođena potrebama djeteta i uvjetima u kojima žive roditelji ili skrbnici. Ova pomoć treba osigurati djeci s teškoćama u razvoju pristup obrazovanju, stručnoj izobrazbi, zdravstvenim i rehabilitacijskim službama, te mogućnostima za zapošljavanje i rasonodu kako bi se omogućilo njihovo potpuno uključivanje u zajednicu i osobni razvoj. Države potpisnice promiču međunarodnu suradnju i razmjenu informacija o rehabilitaciji, obrazovanju i stručnom osposobljavanju djece s teškoćama u razvoju, s posebnim naglaskom na potrebe zemalja u razvoju. Neizostavan je i članak 28. kojim se svakom djetetu priznaje pravo na obrazovanje kojeg štite države potpisnice Konvencije (UN General Assembly, 1989).

Danas djeca s posebnim potrebama imaju priliku školovati se u redovnom obrazovnom sustavu, a s ciljem provedbe inkluzivnih obrazovnih praksi, država je dužna osigurati besplatan prijevoz, dodatnu nastavu, pomoćnike u nastavi i druge oblike podrške kako bi se omogućilo kvalitetno obrazovanje za sve učenike (Batarelo Kokić i sur., 2019). Uslijed povećanja broja djece s invaliditetom potrebno je raditi na tome da se osvijesti važnost i doprinos pružanja podrške u obrazovanju. Potrebno je osvijestiti da osobe s posebnim potrebama, među kojima su i osobe oštećenog vida, nisu „invalidi“ (Marinić, 2008). One se aktivno bore za svoja prava kako bi mogle ravnopravno sudjelovati i doprinositi svom napretku, dobrobiti obitelji, zajednici i društvu u cjelini. Ono što otežava položaj osoba s posebnim potrebama je sporost i nespремnost društva da odgovori na njihove potrebe i omogući ostvarenje njihovih prava. Konkretni potezi usmjereni prema povećanju kvalitete svih sfera života, pa tako i obrazovanja, omogućit će da mnoge osobe s invaliditetom postanu aktivni građani s jednakim mogućnostima.

Težnja prema inkluzivnom obrazovanju nije samo pružanje niza usluga. Podrška i usluge iznimno su važne jer djeca koja su slijepa ili slabovidna trebaju specijalizirane usluge i materijale u pristupačnim formatima kako bi mogla u potpunosti iskoristiti sve što im redovno obrazovanje nudi. Ipak, temelj inkluzivnog obrazovanja potpuna je integracija slijepih i slabovidnih osoba u društvo. O tome govori Deklaracija o ljudskim pravima koja potvrđuje da slijepi i slabovidni mogu doprinijeti dobrobiti svojih zajednica. Oni su sposobni učiti, stjecati obrazovanje, raditi i živjeti život kao i svi drugi. Bez vjerovanja u sposobnosti slijepih i slabovidnih osoba, njihovo će obrazovanje stagnirati. Moramo očekivati da slijepo ili slabovidno dijete može u potpunosti sudjelovati u obrazovanju, i s tim ciljem, organizirati usluge i podršku (Schroeder, 2020).

Ovaj rad bavi se istraživanjem dostupnosti obrazovnih materijala, suradnjom školskog okruženja s edukacijsko-rehabilitacijskom strukom i dostupne podrške koja doprinosi inkluzivnom pristupu obrazovanju i integraciji slijepih i slabovidnih u društvo. Kroz analizu spomenutog, istaknuta su i područja obrazovne prakse u kojima je potreban napredak. Unutar ovog rada, kroz višestruku studiju slučaja dobiva se detaljan uvid u sustav podrške slijepih i slabovidnih sudionika kroz iskustva različitih sudionika odgojno-obrazovnog procesa te se istražuje doprinos različitih aspekata kvaliteti obrazovanja slijepih i slabovidnih. U raspravi i zaključnom dijelu rada napravljene su poveznice rezultata provedene studije slučaja s drugim relevantnim istraživanjima.

2. TEORIJSKI OKVIR

2.1. OŠTEĆENJA VIDA I SLJEPOĆA

Vid, kao jedan od dominantnijih osjetila, igra ključnu ulogu u svakidašnjem životu. Osobama s oštećenjem vida velik napor predstavlja učenje, šetanja, odlazak i sudjelovanje u obrazovanju i naposljetku na tržištu rada. Vid je osjet kojemu je organ oko, a „pomoću kojega primjećujemo, razaznajemo svjetlo, boje, oblike i udaljenosti“ (Benjak i sur., 2013, str. 176). Ukoliko se dogodi određeno oštećenje strukture oka i/ili vidnih puteva utoliko dolazi do razvoja poremećaja vida (Benjak i sur., 2013). Stupanj oštećenja vida određuje se preostalom vidnom oštrinom i širinom vidnog polja na temelju koje su sljepoća i slabovidnost definirane u kategorijama (Vuletić i sur., 2016). Postoje četiri kategorije oštećenja vidne funkcije, prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti 10 (2012), a to su: blago oštećenje vida ili nema oštećenja, srednje teško oštećenje vida, teško oštećenje vida i sljepoća. Procjenjuje se da u svijetu 253 milijuna ljudi ima oštećenje vida, od toga je 36 milijuna slijepo, a preostalih 217 milijuna ima srednje teško do teško oštećenje vida (Ackland i sur., 2017). Prema *Zakonu o Hrvatskom registru o osobama s invaliditetom* (Narodne novine, 2001, NN 64/2001, čl. 4) podjela oštećenja vida dijeli se na sljepoću i slabovidnost, a „sljepoća se prema stupnju oštećenja vida dijeli na:

- potpuni gubitak osjeta svjetla (amauroza) ili na osjet svjetla bez ili s projekcijom svjetla,
- ostatak vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju do 0,02 (brojenje prstiju na udaljenosti od 1 metra) ili manje,
- ostatak oštrine vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju od 0,02 do 0,05,
- ostatak centralnog vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju do 0,25 uz suženje vidnog polja na 20 stupnjeva ili ispod 20 stupnjeva,
- koncentrično suženje vidnog polja oba oka s vidnim poljem širine 5 stupnjeva do 10 stupnjeva oko centralne fiksacijske točke,
- neodređeno ili nespecificirano.

Sljepoćom u smislu potrebe edukacije na Brailleovom pismu smatra se nesposobnost čitanja slova ili znakova veličine Jaeger 8 na blizinu.

Slabovidnost se prema stupnju oštećenja vida dijeli na:

- oštrinu vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju od 0,1 do 0,3 i manje,
- oštrinu vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju od 0,3 do 0,4,
- neodređeno ili nespecificirano.“

Važno je razlikovati slijepe od slabovidnih osoba jer osobe koje su slijepe ne razlikuju svjetlo od tame, a slabovidni, na boljem oku, uz najbolju moguću korekciju, imaju ostatak vida 10 – 40 % (Zrilić, 2022). „Gubitak vida odnosi se na one poteškoće koje se ne mogu ispraviti odgovarajućim pomagalicama poput naočala ili leća. Omjer takvih učenika u školskoj populaciji je 1:1000. U obrazovnoj smislu, učenik koji uz pomoć pomagala vidi ne smatra se djetetom oštećena vida“ (Zrilić, 2022, str. 92-93). Samo oko 15 % osoba s oštećenjima vida ima potpunu sljepoću, a većina osoba ima neku razinu vida (Vashist i sur., 2017, prema Lee i sur., 2024). Slabovidnost se opisuje kao vid koji se ne može u potpunosti ispraviti konvencionalnim metodama kao što su naočale, kontaktne leće, lijekovi, kirurški zahvati, povećala ili pomoćna tehnologija (Shah i sur., 2018, prema Lee i sur., 2024).

Uzroci oštećenja vida su endogeni i egzogeni. U endogenu etiologiju ubrajaju se nasljedne bolesti koje se, u pravilu, kasnije izražavaju, teža oštećenja vida koja se javljaju pri porođaju ili progresivno propadanje vida u djetinjstvu (Zrilić, 2022). Egzogeni etiološki faktori uključuju oštećenja nastala djelovanjem štetnih tvari u utrobi, a također nastaju oštećenjem oka. Simptomi oštećenja vida uključuju zamagljen vid, valove ili mrlje u središnjem vidu, ograničen periferni vid, loš noćni vid, poteškoće u uočavanju boja (Hu CX i sur., 2014, prema Lee i sur., 2024). Gubitak vida može se pojaviti kod ljudi svih dobnih skupina, no većina ljudi s oštećenjem vida i sljepoćom starija je od 50 godina (World Health Organization, 2023). Kod starenja najčešći su uzroci dijabetička retinopatija, makularna degeneracija povezana sa starenjem, katarakta i glaukom (CDC, 2004., prema Asch i Mudrick, 2013). Za mali postotak osoba, oštećenje vida ili sljepoća uzrok su genetskih stanja kao što su retinitis pigmentosa ili retinoblastom. Ozljeda može biti uzrok oštećenja vida ili sljepoće u odrasloj dobi, međutim to nije čest slučaj (Asch i Mudrick, 2013). Slabovidnost i sljepoća neuobičajeni su među djecom, a najčešće se javlja prije rođenja ili unutar prvog mjeseca života. Stanja kao što su retinopatija nedonoščadi, albinizam, hidrocefalus, kongenitalni citomegalovirus i asfiksija pri rođenju najčešći su uzroci oštećenja vida u djece mlađe od 10 godina (CDC, 2004., prema Asch i Mudrick, 2013). Postoji više značajki ili uzroka slabovidnosti: „a) oštećenje građe ili fundusa oka, b) preosjetljivost na svjetlo, c) nemogućnost ili smanjena sposobnost razlikovanja boja, d) brzo zamaranje oka, e) slabost, kronična upala očnog živca“ (Suzić, 2008, str. 67). Dijagnostiku za oštećenje vida daje oftalmolog, a u obrazovnom smislu individualni pristup ostvaruje se savjetovanjem

defektologa, psihologa i pedagoga kao stručnog tima, koji uz nastavnika mogu doprinijeti boljitku obrazovnog iskustva djeteta (Suzić, 2008). Kada pojedinci ili članovi obitelji otkriju da oni ili njihovi bližnji vjerojatno imaju ozbiljne probleme s vidom, mogu osjećati uznemirenost, tugu, strah i zbunjenost. Oni i njihove obitelji trebaju točne informacije o zakonima, uslugama i alternativnim tehnikama za obavljanje zadataka. Pojava oštećenja vida ponekad zahtijeva dubinsko savjetovanje i terapiju za pojedinca ili obitelj (Asch i Mudrick, 2013).

Oštećenje vida ima utjecaj na sve aspekte svakodnevnog života osobe s oštećenjem vida, uključujući: prikupljanje informacija putem osjetila, orijentaciju i kretanje, svakodnevne socijalizacijske i komunikacijske vještine kao i pisanu komunikaciju te pristup informacijama (Fajdetić, 2015). Bez obzira na uzrok, izgubljeni vid nikad se neće vratiti, ali njime se može upravljati. Gubitak vida zahtjeva adaptaciju na novi način življenja i obavljanja aktivnosti. Tehnologija je znatno napredovala pa se danas na tržištu može pronaći veliki broj uređaja za pomoć slijepih osoba, kao što je softver za čitanje teksta i knjiga na brajici (Chcrr.org, n.d.). U radu i učenju slabovidnih i slijepih osoba informacijsko-komunikacijska tehnologija uključuje uređaje i sustave koji pomažu u održavanju ili poboljšanju funkcionalnih sposobnosti, kao što su programi za prepoznavanje govora i manipulaciju podacima. Informacijsko-komunikacijska tehnologija omogućava slijepim osobama veću samostalnost u učenju i radu, smanjujući ovisnost o vremenu i mjestu (Batarelo Kokić i Kisovar-Ivanda, 2014). Uz odgovarajuću podršku, kao što su obuke i rehabilitacije, slijepi ili slabovidne osobe mogu živjeti slobodno kao i bilo tko drugi. Veliku ulogu igra upravo ta asistivna tehnologija, posebno pomagala za manipulaciju i unos podataka uključuju specijalizirane sustave za prepoznavanje glasa koji omogućuju navigaciju kroz programe i izravno diktiranje teksta. Značajni su i uređaji koji se temelje na Brailleovom pismu i tako omogućuju bilježenje teksta i prijevod teksta s brajice (Batarelo, 2004). Prepreke gubitka jednog od glavnih osjetilnih percepcija tijela mogu premostiti jer su dostupna tradicionalna pomagala poput taktilnog čitanja s brajicom, ali i napredni uređaji umjetne inteligencije koji pomažu u kretanju ulicama (American Foundation for the Blind, n.d.).

2.2. OBRAZOVANJE OSOBA S POSEBNIM POTREBAMA

Zuckerman (2016) navodi da značajan broj osoba unutar Europske unije ima određeni invaliditet (lat. *invalidus*, nejak, nemoćan, slab), koji obuhvaća sve senzomotorne nedostatke koje prema tome čine 10 % državljana Europske unije. Pri definiranju invalidnosti treba sagledati sve dimenzije. Invalidnost nije usmjeravanje samo na tjelesne i/ili mentalne nedostatke. Također, nije samo statičan koncept koja pokazuje postotak odstupanja od prosjeka populacije u određenim sposobnostima. Ona je uvijek rezultat interakcije između psihofizičkog oštećenja, osobe s tim oštećenjem kao cjelovitog ljudskog bića, individualnih barijera koje joj se postavljaju, bilo koje naravi, te na kraju utjecaja okoline koja je okružuje (Marinić, 2008).

Tijekom povijesti došlo je do raznih promjena u odnosu društva prema osoba s raznim teškoćama u razvoju, a to je posebice vidljivo u promjenama u obrazovanju. Odnos prema djeci s teškoćama i njihovo obrazovanje mijenjalo se s razvojem društva. U antičko doba, postoje razlike u obrazovnim sustavima, pa je u Sparti obrazovanje je bilo strogo kontrolirano, a djeca s teškoćama često su bila isključena iz društva kroz selektivni infanticid. U isto vrijeme, u Ateni je naglasak je bio na demokraciji i zakonu, s nešto većom tolerancijom i uključivosti u obrazovnom sustavu (Batarelo Kokić i Kokić, 2021). Do sredine 20. stoljeća djeca s posebnim potrebama nisu bila uključena u redovne osnovnih škola i uglavnom su pohađala specijalne škole. Suvremene politike Europske unije teže inkluziji i prilagodbi obrazovnih sustava kako bi se osigurala dostupnost obrazovanja za sve, uključujući djecu s teškoćama (Batarelo Kokić i Kokić, 2021). Općenito, u suvremenom društvu, usmjerenje je na multidisciplinarni razvoj i cilj postaje osposobiti djecu za samostalno funkcioniranje u redovitim školama, gdje se intenzivno radi na odgojno-obrazovnoj integraciji koja označava „povezivanje dijelova u cjelinu“ (Guberina-Abramović, 2008, str. 7). Važno je naglasiti da integracija ne obuhvaća samo uključivanje djece s posebnim potrebama u redovne škole jer „ovisno o složenosti teškoće kod nekih je potreban tretman u posebno prilagođenim ustanovama“ (Guberina-Abramović, 2008, str. 7). Često se događa da učenici koji su smješteni u redovne razrede dožive samo fizičku integraciju jer se zanemaruju njihove potrebe, vrlo često je to slučaj kada dijete dođe u više razrede osnovne škole i u srednju, pa neki nastavnici nisu spremni nastavu prilagoditi učenicima s posebnim potrebama. Izuzevši redovnu nastavu, integracija ne uključuje učenika u izvannastavne aktivnosti i slobodno vrijeme s ostalim učenicima (Igrić, 2015). Integracija podrazumijevan da „...učenik je taj koji se treba prilagoditi uvjetima i aktivnostima razreda i škole“ (Igrić, 2015, 10), a ne obrnuto.

Borba za prava osoba s poteškoćama utemeljene su u pokretu inkluzije. Inkluzija (lat. *inclusio*- netaknut, sav čitav) je složen fenomen koji ima više značenja:

„1. općenito, radnja ili stanje uključivanja ili uključenosti nečega unutar određene skupine ili strukture.

2. u logici, inkluzija označava sadržanost posljedice u razlogu ili obuhvaćenost pojedinačnoga određenom klasom ili klase klasom“ (Hrvatska enciklopedija, n.d.).

Iako prva upotreba termina datira već 1914. godine u kontekstu prava osoba s invaliditetom na rad i socijalnu inkluziju, sve do nedavno više se koristio manje složen termin integracija. Inkluzivni pristup obuhvaća „spremnost okoline na promjene i prilagodbe prema potrebama svih članova društva“ (Igrić, 2015, 10) dok integracija traži od pojedinca da se adaptira okolini. U slučajevima kada zbog određenih razloga učenik prima stručnu podršku izvan škole, to se smatra potpuno normalnim i ne ometa osjećaj pripadnosti razredu (Igrić, 2015). Zuckerman (2016) navodi glavnu razliku integracije i inkluzije, s jedne strane integracija se temelji na statičnosti, dok inkluzija prihvaća dinamičnost, promjene i novu kvalitetu. Integracija je pokazala razočaravajuće rezultate, posebice u socijalizaciji i činjenici da trećina osoba s teškoćama bila pod stručnim tretmanima u novoizgrađenim institucijama dok je ostatak smješteno u neadekvatnim uvjetima ili kod kuće bez pomoći (Teodorović i Bratković, 2001). Zbog neadekvatnosti takvog pristupa, devedesetih godina prošlog stoljeća promiče se tzv. *socijalni model* koje se temelji na inkluziji svakog člana zajednice bez obzira na njegove karakteristike koje odudaraju od norme (Teodorović i Bratković, 2001).

Više je čimbenika uvjetovalo razvoju inkluzije, počevši od razvoja kognitivne psihologije i metoda poučavanja ali i razumijevanja da je u školi važno i razvijanje socio-emocionalnih vještina a ne samo akademska znanja, te se osim procjene znanja usmjerava na procjenu procesa učenja, motivaciju, emocije i ostali aspekata koje doprinose učenju u prirodnoj sredini razreda (Igrić, 2015). U promišljanju o inkluzivnom pristupu, poseban se naglasak stavlja na rani odgoj i obrazovanje, pri čemu se ističe kako je nedostatak ranog obrazovanja značajna prepreka za obrazovnu i socijalnu inkluziju (Milovanović i sur., 2014). Nadalje, u inkluzivnom pristupu vrlo važnu ulogu imaju nastavnici i učitelji, te je zbog toga potrebno provesti edukaciju za stjecanje kompetencija koje im omogućuju rad sa svim učenicima i da osim prenošenja akademskih znanja potiču socijalno-emocionalni razvoj djece (Igrić, 2015). Važna karakteristika inkluzivnog pristupa je „ozbiljan interdisciplinarni i timski rad koji obuhvaća maksimalni razvoj individualnih sposobnosti sve djece u skupini i maksimalnu pomoć

obiteljima... Programi inkluzivnog obrazovanja zahtijevaju od učitelja i njegovih pomagača (stručnjaka, asistenata u nastavi, roditelja) da pruže pomoć svakom učeniku u realizaciji školskog programa.... učenicima s teškoćama učenje po individualnom programu,..“ (Zuckerman, 2016, str. 16-17).

Vrlo važna figura u obrazovanju slijepih učenika je naš prvi tiflopedagog Vinko Bek koji je 1895. godine koji je potaknuo otvaranje Zemaljskog zavoda za odgoj slijepe djece kao prva škola za slijepe kojem je bio i ravnatelj (Zrilić, 2022). U Hrvatskoj je već osamdesetih godina 20. stoljeća donesen novi zakon o odgoju i obrazovanju, koji je pružio priliku učenicima s teškoćama polaznje u redovite škole (Zakon o odgoju i obrazovanju u SR Hrvatskoj, 1980, prema Igrić, 2015). Dakle, danas se ipak zahvaljujući zakonskim i podzakonskim regulativama odgoj i obrazovanje djece s poteškoćama, tako i oštećenjima vida, odvija se u redovitim vrtićima i osnovnim školama u Republici Hrvatskoj. Povećanjem broja učenika koji su procijenjeni da imaju posebne obrazovne potrebe već su osamdesetih godina 20. stoljeća vidljivi izazovi s kojim se redovni sustav suočava u zadovoljenu odgojno-obrazovnih potreba učenika s poteškoćama (Igrić, 2015). Iako su identificirane njihove potrebe, učenici su se suočili s brojnim preprekama, kako u njihovom obrazovnom putu, tako i u odnosima s vršnjacima, stjecanju svakodnevnih navika i u razvoju pozitivne slike o sebi (Igrić, 2015). U pronalasku razloga za „nedovoljnu učinkovitosti škole za sve učenike“ (Igrić, 2015, str. 6) u pitanju je niz čimbenika koji na to utječu:

- a. „nije jasno istaknuta niti objašnjena teorijska i praktična osnova inkluzije
- b. promjene koje zahtijeva inkluzija na toliko su širokom planu da učitelji moraju djelovati na mnogo većem broju područja nego prije
- c. neke se promjene događaju prebrzo, pa ih je teško prihvatiti, a, s druge strane, učinci presporo postaju vidljivi, što izaziva nestrpljenje i odustajanje
- d. ne idu u prilog ni postojeći ograničeni resursi za promjene, kao što su vremenski ograničeni projekti, s vremenski ograničenim financiranje, i gubitak potrebnih resursa za provođenje inkluzije prestankom projekta“ (Igrić, 2015, str. 6).

U redovnom obrazovnom sustavu učenici s posebnim potrebama često dobivaju izvanjsku podršku od strane edukacijsko-rehabilitacijske struke. Ipak, edukacijsko-rehabilitacijski stručnjaci još uvijek nisu prepoznati kao ključni sudionici u obrazovanju učenika s posebnim potrebama jer primjerice „nisu preuzeli odgovarajuću ulogu u raspravama

o reformi školstva, što je vidljivo iz rasprava na skupovima stručnjaka koji su sami po sebi, bez sudjelovanja učitelja i drugih stručnih profila u školstvu, tražili rješenja i, još do nedavno, argumente protiv inkluzije“ (prema Igrić i sur., 2015, str. 8). Kako bi inkluzija bila uspješno provedena, potrebna je suradnja na državnoj razini između ministarstava, kao i na lokalnoj mikro razini, između nastavnika, učitelja, roditelja i stručnih suradnika, suradnja škola s udrugama invalida i civilnim sektorom i sa lokalnom zajednicom (Igrić, 2015). U razvoju inkluzije kroz dvaju stoljeća istaknula se tri područja koja imaju odlučujuću ulogu: „socijalno-emocionalni izazovi (korisne interakcije i komunikacije, premošćivanje osamljenosti, razvoj prijateljstva), izazovi usvajanja vještina i učenja (vježbe govora, razvoj kompetencija i odnosima vršnjaka) i pripremljenost profesionalaca za rad u inkluzivnim uvjetima“ (Igrić i sur., 2015, str. 14). Vidljivo je da je „sve na leđima učitelja“ jer uz nedostatak materijalnih resursa javlja se i nedostatak vremenskog okvira za provedbu svih aktivnosti. Svi ostali sudionici odgojno-obrazovnog procesa također nisu dovoljno uključeni, počevši od roditelja, ali i lokalne zajednice, koji su ključni u provedbi promjena. Promjene se stoga uvode izolirano, slabo su koordinirane stoga učitelji ne mogu provesti adekvatne promjene prema inkluzivnom obrazovanju (Igrić, 2015).

2.2.1. ZAKONSKI OKVIR OBRAZOVANJA OSOBA S POSEBNIM POTREBAMA

U samom uređenju Republike Hrvatske vidljiva je jednakost i pravo obrazovanja za sve, povučeno iz međunarodnih dokumenata, naglasak je na članku 66. Ustava Republike Hrvatske da: „Obrazovanje je u Republici Hrvatskoj svakomu dostupno, pod jednakim uvjetima, u skladu s njegovim sposobnostima. Obvezno obrazovanje je besplatno u skladu sa zakonom“. Također, posebno je naglašeno da svako: „Tjelesno i duševno oštećeno i socijalno zapušteno dijete ima pravo na osobitu njegu, obrazovanje i skrb“ (Narodne novine, 2010, NN 85/2010, čl. 64.). Za osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje temeljni dokumenti su *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi* (Narodne novine, 2008b, NN 87/2008) i *Državni pedagoški standard osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja* (Narodne novine, 2008a, NN 63/2008). Učenici s posebnim potrebama sudjeluju u obrazovanju uz odgovarajuće mjere potpore, prema osobnim potrebama, što je uređeno zakonskim i pratećim podzakonskim aktima. U školama važno je osigurati prilagođene oblike odgojno-obrazovnog rada te stručnu službu i potporne programe (Zrilić, 2022).

Već u 4. članku Zakona o odgoju i obrazovanju NN 87/2008 (NN 156/2023), gdje su navedeni ciljevi odgoja i obrazovanja, istaknuta su načela obveznosti i jednakosti obrazovnih šansi, visoka kvaliteta te partnerstvo:

„(1) Ciljevi odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama su: osigurati sustavan način poučavanja učenika, poticati i unapređivati njihov intelektualni, tjelesni, estetski, društveni, moralni i duhovni razvoj u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima,...

(2) Načela obrazovanja na razini osnovnog i srednjeg obrazovanja su:

1. osnovno školovanje je obvezno za sve učenike u Republici Hrvatskoj,
2. odgoj i obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi temelji se na jednakosti obrazovnih šansi za sve učenike prema njihovim sposobnostima“.

Pravo na obrazovanje učenici s poteškoćama ostvaruju i unutar redovnog osnovnoškolskog i srednjoškolskog sustava prema članku 9. i 16. Zakona o odgoju i obrazovanju NN 87/2008 (NN 156/2023) koji navodi da: „programi obrazovanja koje školske ustanove mogu ostvarivati, uključujući i posebne programe za učenike s teškoćama iz članka 65. stavka 1. ovog Zakona... Za učenike s teškoćama iz članka 65. stavka 1. ovog Zakona koji osnovno i srednje obrazovanje ostvaruju u redovitim školama prema posebnim obrazovnim programima upisno se područje određuje prema najbližoj školi koja provodi obrazovanje prema odgovarajućem programu“. Iz

Zakona bitno je istaknuti da pri upisu u prvi razred psihofizičko stanje utvrđuje stručno povjerenstvo (NN 87/2008, NN 156/2023, čl. 20). Škola je u mogućnosti ustrojiti poseban razredni odjel za djecu s poteškoćama (NN 87/2008, čl. 32) te osigurati prijevoz za učenike s teškoćama „bez obzira na udaljenost i prijevoz pratitelja kada je zbog vrste i stupnja teškoća pratitelj potreban, a sukladno rješenju o primjerenom obliku školovanja“ (NN 87/2008, NN 156/2023, čl. 69 (4)). Učenici s oštećenjima vida ubrajaju se među učenike s teškoćama u razvoju (NN 87/2008 NN, 156/2023, čl. 65 (1)) te stručno povjerenstvo utvrđuje vrstu poteškoća, primjeren program školovanja i primjeren oblik pomoći za pojedinog učenika s teškoćama razvoju (NN 87/2008, NN 156/2023, čl. 65 (4)). Učenicima treba biti dostupna dopunska i dodatna nastava (NN 87/2008, NN 156/2023, čl. 33 i 34). Rad učenika s teškoćama vrednuju se opisno ili brojačano, ovisno o programu u koji je uključen (NN 87/2008, NN 156/2023, čl. 72 (8)). Za učenike s poteškoćama potrebna je i stručna potpora, u zakonu definirana člankom 99. (2) gdje je navedeno da „školska ustanova može na prijedlog osnivača, a uz suglasnost Ministarstva, ...angažirati i druge odgojno-obrazovne radnike za ispunjavanje posebnih potreba u odgojno-obrazovnom i nastavnom radu...“(NN 87/2008, NN 156/2023). Različitim podzakonskim aktima i pravilnicima detaljnije se utvrđuju prava učenika s teškoćama.

Državni pedagoški standard osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja (Narodne novine, 2008a, NN 63/2008) već u 2. članku definira da je učenik s teškoćama u razvoju svaki „učenik s utvrđenim stupnjem i vrstom teškoća po propisima iz socijalne skrbi što podrazumijeva učenika s oštećenjem vida ili sluha, ..., koji je uključen u redovitu ili posebnu osnovnoškolsku ustanovu, a nastavu prati po redovitom, individualiziranom ili posebnom programu ovisno o vrsti i stupnju oštećenja.“ Nastava za učenike s posebnim potrebama se odvija u „(1)...redovitom, posebnom i kombiniranom razrednom odjelu, ili u odgojno-obrazovnim skupinama. (2) Nastava se izvodi u školskom prostoru i izvan prostora škole... (4) Za učenike s teškoćama za izvođenje nastave izvan prostora škole potrebno je osigurati pratitelja za: 1 učenika s oštećenjem vida, sluha, s motoričkim oštećenjima, s autizmom ili značajno sniženim intelektualnim sposobnostima ili organski uvjetovanim poremećajima u ponašanju,...“ (Državni pedagoški standard, NN 63/2008, NN 90/2010, čl. 7).

U razredu može biti “(4)... najviše 3 učenika s teškoćama, a razred ima sveukupno najviše 20 učenika. (5) Broj učenika u razrednom odjelu smanjuje se za 2 učenika kod uključenja jednoga učenika s ostalim posebnim odgojno-obrazovnim potrebama“ (Državni pedagoški standard, NN 63/2008, NN 90/2010, čl. 8). U razredu s posebnim programom

najviše može biti: „7 učenika s oštećenjem vida, sluha, glasovno-govorno-jezičnim teškoćama, motoričkim poremećajima ili organski uvjetovanim poremećajima u ponašanju te učenika s poremećajima u ponašanju koji su smješteni u odgojne domove“ (Državni pedagoški standard, NN 63/2008, NN 90/2010, čl. 9). U kombiniranom razrednom odjelu „(3)... dva razreda u koji su uključeni učenici s teškoćama može se ustrojiti u pravilu s najviše 10 učenika s jednim učenikom s oštećenjem vida, oštećenjem sluha, motoričkim poremećajima ili s organski uvjetovanim poremećajem u ponašanju. (4) Broj učenika u kombiniranom razrednom odjelu smanjuje se za 4 učenika za svakog učenika s teškoćama.“ (Državni pedagoški standard, NN 63/2008, NN 90/2010, čl. 10). Kada je riječ o odgojno-obrazovnim skupinama ustrojenima za provedbu izborne, dopunske i dodatne nastave, izvannastavnih aktivnosti i ostalih aktivnosti Državni pedagoški standard nalaže sljedeći broj učenika: „(6) Produženi stručni postupak provodi se u skupini do najviše 10 učenika s istom vrstom i stupnjem teškoća ili do najviše 5 učenika s različitim vrstama i stupnjevima teškoća (7) Za sve učenike s teškoćama koji se školuju po redovitom ili individualiziranom nastavnom programu obvezno se organizira dopunska nastava u skupini do najviše 5 učenika“ (Državni pedagoški standard, NN 63/2008, NN 90/2010, čl. 11).

Kadar stručnih suradnika ovisi o sveukupnom broju učenika, no „osnovna škola koja ima od 15 do 20 učenika s rješenjem o primjerenom obliku školovanja, integriranih u redovite razredne odjele, ima pravo na stručnog suradnika edukacijsko-rehabilitacijskog profila“ (Državni pedagoški standard, NN 63/2008, NN 90/2010, čl. 14 (4)). Ukoliko je učenicima s poteškoćama potrebna dodatna pomoć utoliko Državni pedagoški standard (NN 63/2008, članak 33 (4)) navodi da: „Za učenike s teškoćama koji su integrirani u redovite osnovne škole prema utvrđenim potrebama u školi osigurava se radni prostor za ostvarivanje dodatne pomoći za rehabilitacijski tretman i posebne oblike odgojno-obrazovnog rada. U školama s više od 10 razrednih odjela prostor se osigurava u školskoj zgradi, a za više manjih škola osigurava se prostor u školi, sukladno mreži škola“.

Uz temeljne zakonske dokumente, Zrilić (2022) navodi i sljedeće kojima se određuje obrazovanje djece s posebnim potrebama: Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, NN 124/14, Nacionalni okvirni kurikulum (2017), HNOS – Hrvatski nacionalni obrazovni standard (2005), Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN 24/2015), Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu u osnovnoj školi (NN 124/2009), Pravilnik o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima (NN 102/2018) i Pravilnik o opisu djece u osnovnu

školu (NN 13/91). Iz navedenih dokumenata potrebno je istaknuti cilj razvoja cjelovitog sustava podrške učenicima „koji ujedinjuje različite mehanizme podrške unutar odgojno-obrazovnih institucija i izvan njih, a uključuje podršku u učenju, psihološku podršku i karijerno savjetovanje, kao i dodatne specifične oblike podrške djeci i učenicima s teškoćama i darovitoj djeci i učenicima“ (Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, NN 124/14, 6. cilj). Podrška djeci s posebnim potrebama razvojni je prioritet u obrazovanju. Podrška je, u kontekstu oštećenja vida, ključna kako bi se učenici prilagodili i pomirili sa svojom poteškoćom. Nadalje, kroz programsku potporu za učenika s teškoćama bira se primjereni program, a to može biti: „redoviti program uz individualizirane postupke, redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke, posebni program uz individualizirane postupke, posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke... Dodatni odgojno-obrazovni i rehabilitacijski programi koji se određuju kao dio primjerenoga programa odgoja i obrazovanja učenika su: program edukacijsko-rehabilitacijskih postupaka, program produženoga stručnog postupka, rehabilitacijski programi“ (Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, NN 24/2015, čl. 3, stav. 4. i 6.). Ovisno o potrebama i sposobnostima djeteta bira se primjereni oblik školovanja.

Bouillet (2010) navodi da su navedeni zakoni temelj za provođenje inkluzivnog obrazovanja jer uvode poboljšanja u procesu odgoja i obrazovanja učenika s posebnim potrebama u odnosu na ranije navedena zakonska rješenja, kao što su Zakon o osnovnom školstvu (NN 67/2003 i 76/2005) i brojni pravilnici. Iz priloženih zakona, vidljiva je težnja da se u školama ostvare potrebe sve djece što je uočljivo u ciljanim prilagodbama didaktičkih, metodičkih, tehničkih i kadrovskih uvjeta skupinama kao što su djeca s teškoćama u razvoju. To se može vidjeti u mogućnosti odgode pohađanja škole, ocjenjivanju, individualiziranim programima, održavanju dopunske i dodatne nastave po potrebi, zapošljavanju asistenata u nastavi itd. Autorica, također, naglašava da se Agencija za odgoj i obrazovanje treba angažirati kako bi pratila pedagošku djelatnost škola i koja bi, po potrebi, koordinirala dostupnost niza intervencija prilagođenih posebnim potrebama određenih učenika. Važno je naglasiti da „promjena zakonodavstva nije dovoljna za ostvarivanje načela kvalitetnog obrazovanja. To je tek prvi korak u promjenama sustava osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja koji bi istinski proširio mogućnosti zadovoljavanja posebnih potreba mnogih učenika“ (Bouillet, 2010, str. 234). Najbitnija je stavka partnerstvo odgojno-obrazovnih ustanova sa svim sudionicima, a

posebice s roditeljima, ali i lokalnom zajednicom, odnosno zdravstvenim i socijalnim ustanovama s naglaskom na rehabilitacijske usluge.

2.2.2. PROVEDBA OBRAZOVANJA OSOBA S OŠTEĆENJEM VIDA

Prvi korak provođenja inkluzivnog obrazovanja je uočavanje poteškoća s kojima se učenici oštećenoga vida susreću. Učitelji ili odgajatelji vrlo često prvi primjećuju da dijete ima poteškoće s vidom. Neki od pokazatelja oštećenja vida mogu biti učestalo trljanje očiju rukama, često okretanje lica ili pogleda ustranu i guranje glave naprijed (Zovko, 1999, prema Zrilić, 2022). Uz to, autor naglašava da dok učenik čita stalno trepće, preblizu ili predaleko drži knjigu, često prekida pisanje ili čitanje, zatvara ili pokriva jedno oko, škilji dok čita, gubi mjesto na stranici itd. Ono što je značajan simptom za učenike s teškoćama vida je slaba orijentacija u prostoru, slabija diferencijacija izgleda i oblika predmeta i teža percepcija pozadine (Zrilić, 2022). Zuckerman (2016) uz to naglašava i slabije razvijenu vidno-motoričku koordinaciju te slabije učenje. Što se tiče socijalizacije u školi ističe da su djeca s oštećenjem vida manje druželjubiva u usporedbi s drugim učenicima. U pisanju i čitanju nailaze na teškoće kao što su kasnije usvajanje pisma, teže razlučivanje bitnog od nebitnog, imaju teškoće u praćenju teksta, neurednost u pisanju itd. Učenici s oštećenjem vida funkcioniraju vrlo slično kao i redoviti učenici, no potrebno je obratiti pažnju na određene aspekte nastave kao što su „detaljno i sustavno usmeno objašnjenje i dopuna podacima o predmetu koji percipira“ (Zrilić i Košta, 2008). Naime, učeniku je potrebna usmena uputa u ono što se događa u razredu, primjerice kada profesor piše na ploči, treba glasno i razumljivo prepričati sadržaj o kojem se piše na ploču i kada se učeniku obraća koristiti njegovo ime. Za uspješnu inkluziju u razred, osim prilagodbe učenja i podrške tiflopedagoga, važno je urediti radni prostor tako da su sva pomagala uredno smještena i lako dostupna djetetu. Također, potrebno je osigurati tišinu za praćenje učiteljevih objašnjenja i uputa, omogućiti sigurno kretanje vršnjaka kako bi se izbjegli sudari te osigurati pomoć vršnjaka u ponavljanju uputa i snalaženju u okolini. Učenici s oštećenjem vida komuniciraju i uče koristeći preostala osjetila. Za slijepu osobu najvažniji su dodir, sluh i govor. Ako postoji ostatak vida i on se koristi (Zrilić i Košta, 2008).

Prema principima inkluzivnog odgoja i obrazovanja (Zuckerman, 2016) u kontekstu obrazovanja osoba s oštećenjima vida bitno je započeti s ostvarivanjem kvalitetnog ozračja za rad svih učenika u razredu i promovirati socijalnu prihvaćenost svakog učenika. Neizostavno je i poštivanje načela individualizacije, koje se metodički drugačije provodi, ovisno o vrsti

teškoće. Zbog specifičnosti različitih očnih bolesti slijepih i slabovidnih osoba te individualnih značajki učenika, svako slijepo i slabovidno dijete razvije različite sposobnosti korištenja preostalog (rezidualnog) vida, odnosno ima određenu razinu funkcionalnog vida (Fajdetić, 2012). Jako je malo djece s oštećenjem vida u školskoj populaciji, no veliki dio obrazuje se u redovnom sustavu. Stoga, potrebno je partnerstvo učitelja, nastavnika i svih stručnih suradnika u svim područjima odgojno-obrazovnog procesa, odnosno nastavnim, izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima. Roditelji i svi članovi obitelji potrebni su djetetu kao podrška pa je za uspješnu inkluziju potrebno i njihovo aktivno sudjelovanje i potpora (Fajdetić, 2012).

Zrilić i Košta (2008) prema HNOS-u predlažu posebne nastavne metode za rad sa slabovidnim i slijepim učenicima:

- a. Usmeno izražavanje: Učitelj treba koristiti jasan, gramatički ispravan govor bez oslanjanja na geste ili mimiku, kako bi učenici s oštećenjem vida mogli učinkovito pratiti nastavu.
- b. Razgovor: Važno je da govor bude konkretan i precizan te da se provjerava razumije li učenik značenje riječi, osobito onih s vizualnim konotacijama.
- c. Pisani i ilustrativni radovi: Slijepa djeca trebaju materijale na brajici, a plan ploče na brajici bi trebao stajati na klupi ili učitelj sadržaj ploče treba glasno izgovarati. U višim razredima koriste se prijenosna računala prilagođena slijepima.
- d. Demonstracija: Pri demonstriranju, učitelj treba koristiti stvarne predmete i pružiti dovoljno vremena za taktilnu percepciju. Demonstracije treba dopuniti verbalnim objašnjenjem.
- e. Tiskani radovi: Slijepi učenici koriste materijale tiskane na brajici, kao i zvučne knjige i računalne programe koji pretvaraju tekst u govor.
- f. Laboratorijski radovi: Slijepi učenici trebaju individualnu podršku za manipulaciju predmetima i alatima, a rad u grupi provodi se uz pomoć učitelja ili videćih učenika.
- g. Itković (1997, prema Zuckerman, 2016) navodi da se, osim standardnih metoda nastavnog rada, za djecu s teškoćama primjenjuju i:
- h. metoda perceptivno-motoričke stimulacije kao „temeljna metoda u neposrednom nastavnom radu i prilikom rehabilitacijskih postupaka“ (Zuckerman, 2016, str. 19)
- i. metode primjene socijalno-rehabilitacijskih postupaka (u obrazovanju i rehabilitaciji značajne su glazboterapija, art-terapija, psihomotorna reedukacija, korektivni rad s djecom s oštećenjem vida, terapija igrom,...)

- j. metode simulacije socijalnog i emocionalnog razvoja koje su uklopljene u provedbu ostalih metoda rada (poticanje pozitivne slike o sebi, razvoj samopoštovanja, socijalna integracija, odgovornost i samostalnost, samoregulacija i adekvatno izražavanje osjećaja, prihvaćanje različitosti i sl.)

Za inkluzivno obrazovanje osoba s oštećenjima vida značajno je načelo „korištenja“ svih očuvanih senzornih područja uz provedbu programa bazične perceptivno-motoričke stimulacije. Zuckerman (2016) naglašava da je navedeno načelo osnova za uspješnu rehabilitaciju za kasniji život te da je potrebno prilagoditi didaktičke materijale u skladu sa sposobnostima učenika. Nastavnik koji želi ostvariti odgojno-obrazovne ishode i uključiti i slijepo i slabovidne osobe „koristit će primjerene metodičke postupke, ali i prilagođena nastavna sredstava i specifična pomagala. Uspješno podučavanje olakšat će i pravilan odabir obrazovnog medija, koji svojim značajkama odgovara individualnom funkcioniranju slijepog učenika“ (Salisbury, 2008., prema Fajdetic, 2012, str. 474). U prilagodbi nastave pomažu terenski, tj. mobilni tiflopedagozi, ovisno o mogućnostima obrazovnog sustava, pružaju potporu na tjednoj bazi (Fajdetic, 2012).

U Hrvatskoj rad na integraciji u redovni odgojno-obrazovni sustav (vrtić, osnovna i srednja škola) i poboljšanje kvalitete života djece i mladih oštećenoga vida i njihovih obitelji provodi se kroz Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“. To uključuje usluge rane intervencije, psihosocijalnu podršku, pomoć pri integraciji u redovite obrazovne programe te poludnevni boravak kako bi postigli maksimalnu samostalnost. Program Odjela integracije pohađaju djeca i mladi od 0 do 18 godina koji su u mogućnosti primiti uslugu u svom mjestu stanovanja, ovisno o resursima Centra. Većinu usluga financira Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, a korisnici sudjeluju u plaćanju prema pravilniku koji propisuje ministar nadležan za socijalnu skrb. Usluge se pružaju u obiteljskom domu korisnika, redovitim dječjim vrtićima, osnovnim i srednjim školama te u specijaliziranim centrima kao što su Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ u Zagrebu te u odjelima integracije u Splitu i Osijeku. Kako bi se dijete uključilo u program potrebna je i preporuka Stručnog tima Centra za čiju procjenu roditelji podnose zahtjev nadležnom Centru za socijalnu skrb. Zatim, na temelju preporuka stručnog tima Centra, roditelji podnose zahtjev nadležnom Centru za socijalnu skrb za navedene socijalne usluge. Na web stranici Centra navedene su aktivnosti koje se nude unutar usluga:

- a. timska procjena potreba
- b. odgoj i edukacijska rehabilitacija koja obuhvaća poticanje kognitivnih sposobnosti tj. pomoć u učenju, stimulacija osjetila, socijalizacija...

- c. vježbe svakodnevnih vještina poput brige o sebi i aktivnosti slobodnog vremena
- d. vježbe orijentacije i kretanja u prostoru uz pomoć videćeg vodiča ili učenje tehnika bijelog štapa
- e. obuka za brajicu: vježbe taktilne percepcije, predbrajične vještine, čitanje i pisanje brajevog pisma
- f. tiflotehnička obuka: rad na računalu, elektroničkim pomagalima za slijepce i slabovidne osobe
- g. vježbe vida
- h. terapija senzorne integracije, logopedska terapija, psihološka podrška, socijalni rad u okviru multidisciplinarnog pristupa, kineziterapija i sportsko-rekreativne aktivnosti, glazboterapija i glazbene aktivnosti, likovna terapija i likovne aktivnosti
- i. „Završni tjedan“ - organiziranje petodnevnog boravka u Centru „Vinko Bek“ kao tjedan procjene vještina za učenike četvrtih i osmih razreda osnovne škole gdje stručni tim savjetuje roditelje i učenike osmih razreda o primjerenoj srednjoj školi i zanimanju
- j. edukacija za odgojitelje, učitelje, nastavnike, profesore i stručne suradnike redovnih dječjih vrtića, osnovnih i srednjih škola (Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, n.d.).

Slijepi učenici koji nemaju dodatne teškoće uključeni su u redovne škole gdje najčešće uče prema redovnom programu, eventualno uz primjenu individualiziranih postupaka (Fajdetić, 2012). Uz to postoji i prilagođeni program (Suzić, 2008), dokument namijenjen obrazovanju učenika s teškoćama. Kako bi se proveo, potrebno je prvo provesti procjenu učenikovog predznanja, kompetencija i potencijala, interesa te potreba. Ovaj individualizirani program pretpostavlja postavljanje ciljeva odgojno-obrazovnog procesa u skladu s karakteristikama odjeljenja i individualnim potrebama učenika. Važno je naglasiti da se prilagođeni program izrađuje paralelno s redovitim, dakle prije početka školske godine, a usvaja se na nastavničkom i razrednom vijeću te je potrebno upoznati sve dionike uključujući i roditelje.

Nastavu za djecu s oštećenjem vida potrebno je organizirati u pet aspekata (Suzić, 2008, str. 67): „prilagođavanje nastavnih sadržaja djetetu slabog vida, rehabilitacija i vježbe za popravak vida, socijalna, razredna podrška djetetu sa slabim vidom, osposobljavanje za kretanje i snalaženje u prostoru i vježbe samopomoći u svakodnevnom životu“. Ovisno o karakteristikama pojedinog učenika, potrebno je reducirati sadržaj, prilagoditi metode, oblik i sredstva nastave te inkorporirati adekvatne aktivnosti za to dijete (Suzić, 2008). Starija tendencija „štednje vida" danas je zamijenjena terapijom aktivnog popravljanja vida pravilno

odrađena od strane stručnjaka koji procjenjuju mogućnosti djeteta i specifičnosti oštećenja vida (Suzić, 2008).

Koji će se primarni medij za čitanje koristiti ovisi o nizu čimbenika, a ponajviše o statusu vida slijepog učenika i njegovom funkcionalnom vidu (Fajdetić, 2012). Neki slijepi učenici preferiraju standardne materijale uobičajene ili uvećane veličine fonta. Najbolji uvjeti bili bi da je materijal prilagođen „individualnom vizualnom funkcioniranju učenika i da je za svakog učenika posebno odabran odgovarajući tip fonta, veličina fonta, prored, boja fonta i kontrastna pozadina“ (Fajdetić, 2012, str. 474). Slijepi učenici koriste i tiskanu brajicu ili računalnu brajicu. Brajica je standardno pismo za slijepe prihvaćeno u cijelom svijetu kojega je, u 19. stoljeću, osmislio francuski slijepi učitelj glazbe Louis Braille. „Brajica ili Brailleovo pismo je reljefno točkasto pismo koje se čita prstima,.. Za tvorbu znakova brajice koristi se šest točkica (šestotočka) pomoću kojih se mogu napraviti 63 znaka i razmak. Šestotočka se sastoji od dvije okomice - lijeve i desne. U lijevoj okomici, gledano odozgo prema dolje, su točkice 1, 2 i 3, a u desnoj okomici točkice 4, 5, i 6“ (Centar za odgoj i obrazovanje Vinko Bek, n.d.).

Usmeno školovanje učenika često je neopravdana praksa, vidljiva u situacijama kada „zahtjevi nastavnika i odgojno-obrazovni ciljevi pojedinog predmeta (u odnosu na slijepog učenika) nisu jasno i korektno postavljeni“ (Fajdetić, 2012, 470). Fajdetić (2012) ističe kako, ovisno o potrebama i vidu učenika, mogu koristiti tri obrazovna medija, tj. crni tisak, brajicu i auditivni medij u različitim kombinacijama. Za pismeno izražavanje slijepi učenici koriste asistivna pomagala i sredstva: tablicu i šilo, Brailleov stroj, hardverske dodatke za računalo – brajični redak i brajičnu bilježnicu. Uz to, mogu imati prilagođene radne bilježnice i udžbenike te optička pomagala tj. povećala. Za svakodnevni život koriste i različita tiflotehnička pomagala prema svojim potrebama i preferencijama. Među njima su pomagala za kretanje poput dugog bijelog štapa koji je najčešće pomagalo, budilice ili satovi, reproduktori, snimači, pomagala za pisanje, razna elektronička pomagala i kućanska pomagala. Reproductori i snimači omogućuju osobama s oštećenjem vida pristup informacijama putem sluha, što je njihova glavna prednost (Fajdetić, 2015).

Uz COO „Vinko Bek“, bitnu ulogu u obrazovanju slijepih i slabovidnih imaju i civilna društva, nevladine organizacije tj. udruge. U Splitsko-dalmatinskoj županiji djeluje Županijska udruga slijepih Split, organizacija čiji cilj je unaprijediti kvalitetu života slijepih osoba kroz razne aktivnosti kao što su edukacija, socijalizacija, rehabilitacija, prekvalifikacija, zapošljavanje te društveno-kulturni i sportski angažman. Neki od ciljeva koje navode su: uklanjanje svih oblika diskriminacije prema slijepim osobama u svim područjima njihovog

života, zajednička borba uz Hrvatski savez slijepih za ostvarenje inkluzivnog dodatka za sve osobe s invaliditetom, podrška i poboljšanje obrazovanja slijepih učenika i studenata unutar redovnog sustava te suradnja s Hrvatskim savezom slijepih, Centrom za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ i Zavodom za zapošljavanje kako bi se olakšalo zapošljavanje nezaposlenih članova (Županijska udruga slijepih, n.d.).

Posljednjih godina Županijska udruga slijepih Split intenzivno se bavi pomaganjem djeci i mladima. Prikupljeno je preko 150 000 kuna donacija, uglavnom usmjerenih na pomoć mlađoj populaciji, uključujući nabavku Brailleovog pisača za školsku upotrebu. Udruga planira daljnje aktivnosti kako bi slijepim osobama omogućila veću integraciju u društveni, sportski i kulturni život (Županijska udruga slijepih Split, 2021). Prema podacima iz 2021. godine, na području Grada Splita živi troje slijepe djece školske dobi. Ta djeca pohađaju redovni školski program i uključena su u proces integracije učenika s invaliditetom u redovno školstvo. Udruga naglašava da su zbog nedostatka vida njihov obrazovni put i integracija posebno izazovni, posebice zbog visokih troškova školskog pribora i dodatnih pomagala. Glavni cilj Udruge osigurati je sva potrebna pomagala i pribor za školovanje ovih učenika, no budući da se Udruga financira isključivo kroz članarine i povremene donacije, teško je zadovoljiti sve njihove potrebe. Zbog toga smatraju da je ključno da se Grad aktivnije uključi u financiranje školovanja slijepe djece. Navode sljedeće cijene za pomagala i pribor za školovanje samo jednog slijepog djeteta: geometrijski pribor košta 120 eura, znanstveni kalkulator iznosi oko 500 e, elektronsko povećalo oko 770 e, a Braillev redak od 2650 e do 4000 e (Županijska udruga slijepih, 2021).

Udruga problematizira stanje nastalo integracijom slijepe djece u redovno obrazovanje. Od kada se učenicima šalju udžbenici na Brailleovom pismu, obitelji slijepe djece nailaze na probleme. Udruga je na svojoj mrežnoj stranici objavila otvoreno pismo u kojem objašnjava situaciju troje učenika, ujedno i članova udruge. Primjerice, dječak koji ima ostatak vida na desnom oku 4 %, a na lijevom nema vid po preporuci COO „Vinko Bek“ prvi razred upisao je u redovnoj školi na Brailleovu pismu. „U prvi razred je krenuo bez pripreme stručnog tima zbog nedostatka kadra. Knjige za prvi razred nije dobio“ (Županijska udruga slijepih Split, 2020). Udžbenici mu nisu stizali na vrijeme, a neki nije uopće dobio. Specifično navode primjer kada je došla „radna bilježnica iz matematike konkretno 13.05.2017., znači mjesec dana prije kraja drugog razreda. Knjige koje su nedostajale tokom godine iz matematike, prirode i engleskog su natipkane na Perkinsici (Brailleovom stroju) od strane roditelja i tiflopedagoga“ (Županijska udruga slijepih Split, 2020). Od petog razreda koristio je elektroničnu bilježnicu i nije imao nijednu knjigu na Braillevom pismu niti u PDF obliku za elektroničku bilježnicu. Redovito je

udžbenike dobivao nakon obrađenog gradiva, nakon prvog polugodišta ili ih uopće nije imao. Škola je zatražila PDF udžbenike prije početka školske godine, no nakladnici su ih poslali sredinom listopada. Ti PDF-ovi nisu prilagođeni za elektroničku bilježnicu, što zahtijeva dodatnu obradu od strane roditelja. „Sirovi" PDF-ovi nisu prikladni za čitače zaslona te bi trebali biti dodatno obrađeni uz stručnu pomoć (Županijska udruga slijepih, 2020). Udruga naglašava da se od prvog razreda školuje uz pomoćnika u nastavi, planirajući da postane samostalan u višim razredima, što je teško zbog nedostatka prilagođenih materijala. Razlog je otvorenog pisma činjenica da slijepoj i slabovidnoj djeci treba omogućiti jednake uvjete školovanja kao i ostaloj djeci, tako da istovremeno dobiju nastavne materijale za školsku godinu. Važno je naglasiti da COO „Vinko Bek“ uvijek daje maksimalnu podršku tokom školovanja, ali tiskara COO „Vinko Bek“ ne može na vrijeme pripremiti knjige za djecu s oštećenjem vida. Problem je veliki broj nakladnika što povećava troškove izrade knjiga na Brailleovom pismu. Djeca rijetko nasljeđuju knjige od starijih učenika zbog velikog broja drugačijih udžbenika u različitim školama.

COO „Vinko Bek“ imao je, također, potrebu na svojim mrežnim stranicama obratiti se svim dionicima obrazovanja o nezadovoljstvu vezanom za udžbenike. U odjelu izdavačke djelatnosti radi 10 djelatnika, a priprema udžbenike za 150 učenika (Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, 2021). U odjelu prilagođavaju udžbenike i nastavne materijale za slijepo i slabovidne učenike koji pohađaju COO „Vinko Bek“ i redovne škole. Tiskaju ih na uvećanom tisku (kompjutorska adaptacija ili adaptacija škarama ili A3) i Braillevom pismu. Prilagodba nije samo prepisivanje, već složen proces koji zahtijeva razmišljanje zbog slika, paralelnih tekstova, okvira,... te je potrebna podrška učitelja, nastavnika i edukacijskih rehabilitatora. COO „Vinko Bek“ (2021) naglašava da se kašnjenje udžbenika događa jer tržište nudi mnogo različitih udžbenika i materijala pa škole često mijenjaju odabir udžbenika, što im onemogućuje raniji početak prilagodbe. Prioriteti su uvijek predmeti s državne mature i oni udžbenici koje koriste veći broj učenika. Naglašavaju da je prilagodba udžbenika na Brailleovo pismo dugotrajna i ako popis udžbenika dobiju kasno, počinju od nule, a uz to svi djelatnici već rade na svojim zadacima. Ministarstvo znanosti i obrazovanja vodi politiku udžbenika te se COO „Vinko Bek“ i dalje trudi tražeći podršku institucija za promjene i rješenja za smanjenje nejednakosti (COO „Vinko Bek“, 2021).

Najvažniji faktor uspjeha u obrazovanju podržavajuća je i motivirajuća okolina. Iznimno je važno da roditelji prihvate oštećenje vida kao realnost, kao i kod bilo kojeg drugog oštećenja vida, kako bi bili podrška djetetovom razvoju i obrazovanju (Suzić, 2008). Učeniku je jako

bitna i socijalna podrška i socijalizacija s vršnjacima. Moguće ju je ostvariti u školi, što uz karakteristike djeteta, mogu pridonijeti i radionice sa stručnjacima. Solidarnost i empatija potiču se vježbama kao što su zatvaranje očiju ili stavljanje poveza, a zatim se potiče vršnjake da rade trivijalne stvari za njih, kao što su praćenje nastave, uzimanje stvari iz torbe, šetanje do ploče itd. To je izvrsna vježba, ali je potrebno biti oprezan zbog mogućnosti pretjeranog sažalijevanja i solidarnosti jer to neće pomoći učenicima s oštećenjem vida, već je potrebno ostvariti zajedništvo u razredu i poticanje uspjeha (Suzić, 2008).

Nastavnici i učitelji imaju ključnu ulogu u inkluzivnom obrazovanju te osim osnovnih znanja iz metodike i didaktike, potrebno je svoja znanja usavršavati na seminarima, skupovima, praktičnim radom, posjetima, kreativnim radionicama i ostalim oblicima alternativnog učenja, dakle potrebna je želja za samoobrazovanjem (Itković, 1997, prema Zuckerman, 2016). U radu s učenicima s teškoćama potrebno je strpljenje, blagost i smirenost pa se nastavnik mora po potrebi koristiti kraćim rečenicama, davati kratke i jasne upute, često provjeravati je li učenik razumio, koristiti se prilagođenim i primjerenim nastavnim sredstvima i pomagalicama, biti zorniji, primjerenom dozirati sadržaj uz stanke, individualizirati rad, posebno nastavne listiće i općenito pružati pomoć ako je potrebna (Zuckerman, 2016). Svako senzorno oštećenje ima svoje značajke što je rezultiralo u specijalizaciji defektologa u različitim područjima pa je stoga za rad s učenicima s oštećenjem vida potreban tiflopedagog. Bitna je i suradnja nastavnika sa stručnjakom zbog rehabilitacije vida djeteta, provjere valjanosti materijala za dijete i ostalih pitanja u vezi nastave (Suzić, 2008).

2.2.3. CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE OSOBA S OŠTEĆENJEM VIDA

Cjeloživotno obrazovanje definira se kao proces učenja odraslih koji omogućuje slobodan razvoj osobnosti, osposobljavanje za tržište rada (stjecanje kvalifikacija za prvo zanimanje, prekvalifikacije, produbljivanje stručnog znanja, vještina i sposobnosti) i osposobljavanje za aktivno građanstvo. Temelji se na načelima cjeloživotnog učenja, racionalnog korištenja obrazovnih resursa, blizine i dostupnosti obrazovanja svima pod jednakim uvjetima, slobodi i autonomiji u odabiru načina, sadržaja i metoda učenja za osobe s invaliditetom, uvažavanju različitosti i inkluzije, jamstvu kvalitete obrazovnih programa te poštovanju osobnosti i dostojanstva svakog sudionika (Zakon o obrazovanju odraslih, NN 17/2007, NN 144/2021). Prema Zakonu programi cjeloživotnog obrazovanja odraslih usmjereni su na formalno, neformalno, informalno i/ili samousmjereno učenje. Prioritet pružanja podrške osobama s invaliditetom ključna je komponenta politika cjeloživotnog učenja. Obrazovanje je postalo intelektualni alat postmodernog društva za rješavanje suvremenih problema, kao što su ekonomski problemi, odnosno problem nezaposlenosti i politički tj. isključenosti (Žiljak, 2008). Prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom (2007, čl. 24) države stranke moraju:

„4.... poduzeti odgovarajuće mjere za zapošljavanje nastavnika, uključujući nastavnike s invaliditetom, koji znaju znakovni jezik i Brailleovo pismo i obučit će stručnjake i osoblje koje radi na svim obrazovnim razinama...

5. Države stranke će osobama s invaliditetom osigurati pristup općem tercijarnom obrazovanju, stručnom usavršavanju, obrazovanju odraslih i cjeloživotnom učenju bez diskriminacije i na ravnopravnoj osnovi s drugima. U tu svrhu, države stranke će osigurati razumnu prilagodbu za osobe s invaliditetom“

Asch i Mudrick (2013) naglašavaju kako mnogi ljudi u radnoj dobi koji razviju probleme s vidom ne doznaju za dostupne usluge rehabilitacije od oftalmologa ili bolnica i kao rezultat toga mogu odustati od svojih aspiracija i aktivnosti. Zbog mogućeg negativnog utjecaja oštećenja vida na kvalitetu života, kao i na razvoj vještina i samopouzdanja, unapređenje kvalitete života slabovidnih osoba u obrazovanju, društvenom životu, zdravlju i programima rehabilitacije postali su prioritet u razvijenim zemljama (Vuletić i sur., 2016). Stoga, potrebne su ustanove i pojedinci koji će obavještavati o rehabilitacijskim programima ili uvjeravati zabrinute obitelji da su posao, samostalno putovanje i obiteljski život još uvijek izvedivi. U skladu s dostupnim rehabilitacijskim stručnjacima, oni mogu usmjeriti pozornost na

kompetencije i sposobnosti koje pojedincima ostaju unatoč gubitku vida. Ponekad se osoba neće moći u potpunosti vratiti na prijašnje zaposlenje ili aktivnosti, ali potrebno ju je uputiti na alate i vještine koje će joj omogućiti da nastavi sa prijašnjim načinom života kada je to moguće.

U Hrvatskoj unutar programa Psihosocijalne rehabilitacije u Centru za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ mogu se pronaći sljedeće aktivnosti: timska procjena, psihološka podrška, kineziterapija i sportsko-rekreativne aktivnosti, socijalni rad, orijentacija i kretanje, svakodnevne i socijalne vještine, brajica, senzorna integracija, vježbe vida, tiflotehnička obuka, logoterapija, likovna terapija, glazboterapija i fizikalna terapija. Korisnici imaju i uslugu smještaja koja uključuje stanovanje, prehranu, njegu, brigu o zdravlju, socijalni rad, psihosocijalnu rehabilitaciju, fizikalnu terapiju, radnu terapiju, radne aktivnosti, aktivno provođenje vremena te odgoj i obrazovanje, prema potrebama i izboru korisnika. U Centru djeca, mladi i odrasle osobe s oštećenjem vida imaju privremeni smještaj, koji traje sve dane u tjednu ili tijekom pet radnih dana. Privremeni smještaj omogućuje se zbog kraćih rehabilitacijskih programa u trajanju do najviše jedne godine (Centar za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, n.d.).

Istraživanja su pokazala da nekoliko čimbenika utječe na zapošljavanje slijepih i slabovidnih osoba. Među najvažnijima su razina obrazovanja, dob, obuka u vještinama nakon gubitka vida i status vida. Leonard i sur. (1999, prema Bell i Mino, 2015) otkrili su da je veća razina obrazovanja i pohađanje integriranih škola tijekom većeg dijela školovanja povezana s većim prilikama za zapošljavanje. Također, korištenje tiskanog materijala kao glavnog medija za čitanje, vještine poput rada na računalu, tipkanja i korištenja javnog prijevoza, psihosocijalni čimbenici (zadovoljstvo s vlastitom socijalizacijom i podrška obitelji i prijatelja), usluge rehabilitacije vida i tehnološka obuka povezani su s povećanim zapošljavanjem. Dodatno, istraživanje Bell i Mino (2015) pokazalo je da su osobe koje koriste bijeli štap za svakodnevno kretanje zaposlene po znatno višoj stopi i imaju veće godišnje plaće od onih koji ga ne koriste. Osobe koje redovito čitaju brajicu (dnevno ili tjedno), također, zaposlenije su od onih koje to ne čine.

Ograničene mogućnosti gospodarstva značajno utječu na zapošljavanje osoba s invaliditetom, uz dodatne prepreke kao što su predrasude, prostorne, psihološke i socijalne barijere. U usporedbi s općom populacijom, osobe s invaliditetom „imaju veću stopu nezaposlenosti, niža prosječna primanja, slabiju uključenost u aktivnosti izvan kuće, slabiju mogućnost korištenja prijevoznih sredstava i ostvaruju nižu kvalitetu života“ (Taylor, 1998, prema Leutar i Milić Babić, 2008, 162). U Hrvatskoj, to je vidljivo i u podacima iz HZZ-a koji

evidentiraju da osobe s invaliditetom u prosjeku imaju niži stupanj stručne spreme u usporedbi s općom populacijom nezaposlenih (Babić i Leutar, 2010). Runjić i sur. (2001, prema Vuletić, i sur., 2016) naglašavaju da su slijepe i slabovidne osobe zanemarene u društvu i na tržištu rada što njihovu budućnost čini nesigurnom. U prošlosti su se mogli u Hrvatskoj zaposliti, ali na nekoliko radnih mjesta (telefonisti, administratori i administrativni tajnici) koja nisu odabir karijere za većinu osoba s invaliditetom zbog specifičnosti posla ili relativno loših mogućnosti zapošljavanja. Rezultati istraživanja Skočić Mihić i Pinoza Kukurin (2009) pokazuju da poslodavci nezapošljavanje osoba s oštećenjem vida najviše opravdavaju ograničenjima u obavljanju poslova, složenošću prilagodbe radnih mjesta i nepoznavanjem njihovih radnih mogućnosti. Manje važni razlozi su nelagoda u komunikaciji i moguće socijalno neprihvatanje zaposlenika s oštećenjem vida. Država bi trebala organizirati kampanje za podizanje svijesti i otklanjanje predrasuda kroz ministarstva i fondove za profesionalnu rehabilitaciju. Aktivnosti bi trebale uključivati medijske kampanje i primjere dobre prakse te educirati poslodavce o sposobnostima osoba s invaliditetom, kao i sindikate o njihovom uvođenju na radna mjesta putem obrazovanja (Vijeće Europe, 2000).

Prema Vuletić i sur. (2016) i slijepe i slabovidne osobe najzadovoljnije su svojim bliskim odnosima kada su u pitanju domene zadovoljstva životom. Istraživanje koje je provela Barišić (2013) također potvrđuje da su osobe s oštećenjem vida najviše zadovoljne neformalnom podrškom koju dobivaju od supružnika, djece i roditelja, dok su najslabije ocijenjeni političari. Zanimljivo je da stručnjaci iz Hrvatskog zavoda za socijalni rad zauzimaju visoko mjesto na ljestvici izvora podrške za osobe s oštećenjem vida. Jedan od ključnih ciljeva psihosocijalne rehabilitacije osnaživanje je osoba za socijalnu integraciju. Za socijalnu integraciju vrlo su bitni dobar socijalni razvoj i usvajanje socijalnih vještina. Ovo područje predstavlja poseban izazov za slijepe i slabovidne osobe. Prema autorima Vuletić i sur. (2016) ispitanici koji nisu imali priliku pohađati psihosocijalnu rehabilitaciju pokazali su najmanje zadovoljstva svojim osjećajem sigurnosti u budućnost. Zbog nedostatka psihosocijalne rehabilitacije, moguće je da se nisu mogli prilagoditi svome invaliditetu ili su osjećali nesigurnost u pogledu svoje budućnosti. Slabovidne osobe manje su konkurentne na tržištu rada, što dovodi do osjećaja nesigurnosti za vlastitu budućnost. Oni koji nisu imali mogućnost psihosocijalne rehabilitacije ili su bili nedovoljno angažirani u programu mogu biti manje motivirani za traženje posla, čak i ako imaju određenu razinu obrazovanja.

Postojeća literatura naglašava ključnu ulogu podrške obitelji u postizanju učinkovitog razvoja (Whelley i sur., 2003, prema Bell i Mino, 2015). Uloga mentora, vršnjaka i

socijalizacije također je važna u procesu rehabilitacije (Whelley i sur., 2003 prema Bell i Mino, 2015). I formalni i neformalni modeli mentorstva pokazali su se učinkovitima u obrazovanju, zapošljavanju i donošenju odluka o karijeri (Bell, 2012; Hall i McGregor, 2000; Marks Feeley, 1995, prema Bell i Mino, 2015). Sudjelovanje u zajednici, kao što su religijske zajednice, klubovi i građanske organizacije, dodatno potiče interes i angažman u zapošljavanju (Nagle, 2001; Vaughn i Omvig, 2005, prema Bell i Mino, 2015). Izvještaji i anegdotski dokazi ukazuju na to da je članstvo u organizacijama za slijepe i slabovidne ključan element u procesu rehabilitacije (Beck-Winchatz i RiCOObono, 2008; Omvig, 2005; Phelps, 2005, prema Bell i Mino, 2015). U Splitsko-dalmatinskoj županiji to je Županijska udruga slijepih Split. Prema podacima Udruge slijepih u Splitu, ona broji 320 članova, s raspodjelom od: 7,35 % od 18 do 30 godina, 2,94 % od 30 do 40 godina, 9,41 % od 40 do 50 godina, 23,23 % od 50 do 65 godina, dok najstariji (65+) čine najveći udio, čak 56,01 %. Na području Grada Splita, među radno sposobnim članovima Udruge, 7 osoba je nezaposleno. Stoga Udruga apelira da Grad Split, zajedno sa svojim tvrtkama i institucijama u vlasništvu, u suradnji s Županijom, aktivno radi na zapošljavanju slijepih osoba, posebno mladih. Anketa je pokazala da su članovi Udruge spremni za dodatna obrazovanja ili prekvalifikacije kako bi lakše pronašli radno mjesto (Županijska udruga slijepih Split, 2021).

Prema pregledu literature Douglas i sur. (2011) istraživanja ističu važnost tehnoloških vještina u kasnijem životu. Trief i Feeney (2003, prema Douglas i sur., 2011) ispitali su studente oštećenoga vida koji imaju uspješno završene fakultete o važnosti različitih kompetencija stečenih prije polaska na fakultet. Računalne vještine, korištenje asistivne tehnologije i vještine korištenja tipkovnice istaknute su kao ključne. U velikom istraživanju osoba s oštećenjem vida, Douglas i sur. (2007, prema Douglas i sur., 2011) otkrili su da odrasli koji koriste tehnologiju žele biti zaposleni. Zaposlene osobe s oštećenjem vida u Japanu izražavaju potrebu za unapređenjem znanja o tehnologijama, komunikaciji i vještinama relevantnim za njihova radna mjesta. Smatraju korisnim tečajeve koje nudi njihov sustav, poput učenja stranih jezika, rada na računalu, korištenja e-maila, prezentacijskih vještina, komunikacije i informacijske pismenosti. Autori su zaključili da dodatne programe pohađaju u skladu sa zahtjevima svojih poslova (Miura i sur., 2021). Evidentno je da u pogledu zapošljavanja, ispitanici prepoznaju potencijal asistivne tehnologije u proširenju mogućnosti zapošljavanja, a računalne vještine smatraju kao prednost za buduće izgleda zapošljavanja (Shaheen i sur., 2024).

2.2.4. ISTRAŽIVANJE OBRAZOVANJA OSOBA S OŠTEĆENJEM VIDA

U istraživanju koje su proveli Vuletić i sur. (2016) sudjelovalo je 142 sudionika s oštećenjem vida (78 slijepih i 64 slabovidne osobe) koji su članovi Osječko-baranjska udruga slijepih, Udruga slijepih Zagreb i Koprivničko-križevačke udruge. Što se tiče obrazovanja, većina ispitanika (65,5 %) ima srednjoškolsko obrazovanje, a jedan sudionik nikada nije završio osnovnu školu. Kada je riječ o radnom statusu, 44,4 % ispitanika je u mirovini, 33,8 % je zaposleno, 12 % nezaposleno, a 9,9 % su učenici. Pedeset ispitanika sudjelovalo je u programu psihosocijalne rehabilitacije, dok njih 92 nije. U istraživanju Barišić (2013) sudjelovale su 124 osobe s oštećenjem vida. U ovom istraživanju, također, najveći broj ispitanika završio je trogodišnju srednju školu (31,4 %), četverogodišnju srednju školu neznatno manji broj sudionika, dok samo završenu osnovnu školu ima 18,2 %, a nezavršenu osnovnu školu ima 15,7 % ispitanika. Što se tiče visokog obrazovanja, jako mali broj ispitanika ima završenu višu školu ili fakultet. Tek 2,5 % ispitanika ima završenu višu školu, dok je 5,8 % ispitanika sa završenom visokom školom ili fakultetom. Djeca kojima se vrlo rano dogodi ozbiljno oštećenja vida mogu imati niže razine obrazovnih postignuća, a kod odraslih to često utječe na kvalitetu života kroz nižu produktivnost, nezaposlenost i visoku stopu depresije (World Health Organisation, n.d.).

Slijepa djeca bez iskoristivoga ostatka vida čitaju i pišu brajicom (Fajdetić, 2012). Istraživanja pismenosti slijepe djece u brajici pokazuju da je jako malo djece zna te ukazuju na krizu brajične pismenosti slijepe djece (NFB, 2009). Navode da su čimbenici koji doprinose krizi brajične pismenosti: manjak profesora koji mogu podučavati brajicu, pogrešno shvaćanje da brajica izolira i stigmatizira slijepu djecu i da ona sporije čitaju na brajici, zastarjela tradicija učenja čitanja slijepe djece na crnom tisku i pojava tehnologije koja postaje zamjena, a ne dodatak u učenju (NFB, 2009). Potrebno je poticati čitanje i pisanje na brajici od ranog djetinjstva, uz pomoć stručne podrške slijepim učenicima u školi, obitelji i vršnjacima (Fajdetić, 2012.). „Mnoga inozemna i domaća istraživanja ukazuju na činjenicu da učenici oštećena vida imaju specifične značajke u razvoju u području čitanja, pisanja, slušanja i govorenja, upravo zbog različitosti vizualnoga funkcioniranja i kvalitete neposrednih iskustava (ne)prikupljenih putem oštećena vizualnoga perceptivnog kanala“ (Fajdetić, 2012, 465). Iako u Hrvatskoj nema službenih podataka o brajičnoj pismenosti, organizacije slijepih osoba i stručnjaci koji rade sa slabovidnim osobama potvrđuju Hrvatska prati trend u svijetu i da se događa sličan pad (Penava i sur., 2017). Prema istraživanju Penava i sur. (2017) slabovidni adolescenti u Hrvatskoj koriste brajicu uglavnom za obrazovne svrhe, dok se problem nalazi u funkcionalnom opismenjavanju

jer rijetko koriste brajicu za svakodnevne aktivnosti, slobodno vrijeme i organizaciju. To ukazuje na to da adolescenti uglavnom koriste brajicu u obrazovanju zato što „moraju“.

Istraživanja prikazuju da postoji poveznica između pristupa tisku i kašnjenja u razvoju čitanja kod djece s oštećenjem vida. Douglas i sur. (2002) te Hill i sur. (2005, prema Douglas i sur., 2011) ukazuju na kašnjenja u brzini, točnosti i razumijevanju čitanja kod slabovidne britanske djece zbog dugotrajne poteškoće dostupnosti teksta. S druge strane, Gompel i sur. (2004, prema Douglas i sur., 2011) otkrili su da, iako slabovidna djeca sporije čitaju, njihovo razumijevanje tekstova jednako je kao i kod djece s normalnim vidom. Međutim, primijetili su i usporeno dekodiranje, slično zapažanjima Douglasa i suradnika (2002). Istraživale su se i metode poboljšanja pristupa putem izmjena formata teksta. Buultjens i sur. (1999, prema Douglas i sur., 2011) fokusirali su se na veličinu teksta i font, navodeći veličinu tiska 24 i fontove *Helvetica* ili *Arial* kao najpristupačnije. No, treba uzeti u obzir da bi se optimalna veličina ispisa trebala odrediti za svakog učenika pojedinačno, bez obzira na način na koji se ta veličina postiže – ili povećanjem teksta ili korištenjem tehnologije (Douglas i sur., 2011). Određeni zadaci prikladniji su za uvećani tekst, kao što su složene tablične informacije ili dijagrami a postoje i situacije gdje je uporaba pomagala zahtjevnija, primjerice kod učenika s naglim pogoršanjem vida ili složenijim potrebama. Ipak, istraživanje pokazuje da je tehnologija (ponajprije povećala) općenito učinkovitija od tiskanog uvećanog tiska za djecu s oštećenjem vida (Douglas i sur., 2011). Pokazalo se da je pritisak vršnjaka i želja da se ne osjećaju drugačije od ostale djece bio glavni razlog zbog kojeg djeca s oštećenjem vida nisu koristila pomagala (Mason, 1999, prema Douglas i sur., 2011). Isto tako, Douglas i sur. (2011) u pregledu literature naglašavaju da stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog kadra, koji podržavaju obrazovanje djece s oštećenjem vida, trebaju osigurati optimalnu veličinu teksta kao dio sveobuhvatne vizualne procjene djeteta.

Douglas i McLinden (2005, prema Douglas i sur., 2011) ističu da su se ranija istraživanja obrazovanja osoba s oštećenjem vida uglavnom fokusirala na pristup. Smatralo se da je glavna prepreka za djecu s oštećenjem vida upravo pristup vizualnim informacijama zbog prirode njihovog oštećenja. Učitelji i nastavnici imaju ključnu ulogu u pronalaženju načina za smanjenje ove prepreke, a razvijene su dvije važne strategije: poboljšanje vizualnih informacija (primjerice velikim tiskom) i predstavljanje vizualnih informacija u alternativnim formatima (auditivni ili taktilni). Većina istraživanja pokazuje da učenici s oštećenjem vida nemaju ozbiljnih problema s vještinama slušanja i govorenja. Slušanje je glavna metoda učenja za slijepe učenike važan alat u obrazovanju. Oni se oslanjaju na slušne informacije, što ih čini

vještim slušateljima i omogućuje im analizu informacija kao što su činjenice, brojke i obrasci. Govor im pomaže da traže i prenose potrebne informacije (Ghafri, 2015, prema Kapur, 2018). Stoga, ključna su istraživanja bila usmjerena na razvoj i evaluaciju metoda za smanjenje prepreka za pristup informacijama za učenike s oštećenjem vida.

Pregled literature prema autorima Douglas i McLinden (2005, prema Douglas i sur., 2011) naglašava da postoje brojni empirijski dokazi u području oštećenja vida, posebno vezani uz pristup nastavnom planu i programu. Istraživanja opisuju prilagodbe materijala, korištenje informacijsko-komunikacijske tehnologije za pristup informacijama i pristup opismenjavanju putem tiska ili brajice. Međutim, nedostaju komparativna istraživanja koja bi uspoređivala učinkovitost različitih načina podučavanja slijepih i slabovidnih učenika. Prema autorima postoje čvrsti dokazi da učenici s oštećenjem vida imaju specifične obrazovne potrebe. Kada je riječ o nastavi, preporuke se odnose na potrebu za: procjenom njihovih potreba u učenju, korištenje primjerenih strategija podučavanja, adekvatnom pristupu ispitima i podučavanju pismenosti (tiskano i Brailleovo pismo). Uz redovni kurikulum, djeca s oštećenjem vida trebaju dodatne intervencije za razvoj vještina u sljedećim područjima: mobilnost i neovisnost, socijalni i emocionalni razvoj, korištenje IKT-a i slabovidnost (Douglas i sur., 2011).

Računalna tehnologija postala je gotovo neizostavna u obrazovanju djece s oštećenjima vida jer omogućuje pristup informacijama do kojih bi inače bilo teško ili nemoguće doći. Primjeri uključuju čitač ekrana, program za povećanje ekrana te softvere za prevođenje u Brailleovo pismo. Douglas i suradnici (2011) naglašavaju važnost računalne tehnologije zbog njenih mogućnosti prilagodbe i kontrole, pa primjerice računala mogu poboljšati vizualne prezentacije, kao što su zaslonski tekstovi s pozadinskim osvjetljenjem i velikim slovima u raznim kombinacijama boja te pružiti alternativne načine prezentacije kao što su govorni izlaz ili Brailleov ispis teksta na ekranu. Shaheen i suradnici (2024) zaključuju da korištenje asistivne tehnologije u akademskom okruženju pozitivno utječe na izvedbu učenika, pridonoseći njihovom sveukupnom zadovoljstvu životom. Ispitanici su istaknuli prednosti audio knjiga, pisaćeg stroja *Perkins* i MP3 uređaja u olakšavanju pristupa obrazovnim materijalima, pomoći pri pisanju zadataka i snimanju predavanja. Stvaranjem inkluzivnog okruženja za učenje i asistivna tehnologija omogućuje učenicima s invaliditetom aktivno sudjelovanje u učioničkim aktivnostima i akademskim raspravama. Uz to, u školskom okruženju asistivna tehnologija promiče mobilnost, a ograde i bijeli štap navedeni su kao korisni alati za kretanje školskim prostorom, čime se povećava neovisnost učenika. Istraživanje koje su proveli Johnson i Harniss (2016., prema Shaheen i sur., 2024) pokazalo je da su studenti koji su koristili asistivnu

tehnologiju, poput Brailleovih zaslona i čitača zaslona, doživjeli značajna poboljšanja u brzini čitanja, razumijevanju i ukupnom akademskom uspjehu. Nadalje, istraživanje naglašava da asistivna tehnologija promiče vještine samozastupanja i povećava samopouzdanje učenika u snalaženju u obrazovnom okruženju (Johnson i Harniss, 2016, Shaheen i sur., 2024). Asistivna tehnologija, također je odigrala značajnu ulogu u održavanju društvenih veza i osjećaja pripadnosti. Ispitanici su primijetili da im je omogućila učinkovito komuniciranje, održavanje kontakata putem poruka i mobitela te sudjelovanje u obiteljskim događanjima (Shaheen i sur., 2024).

Prema istraživanju Athanasios i sur. (2009) većina učenika s oštećenjem vida smatra da im je prijelaz iz srednje škole u visoko obrazovanje bio lagan, uz veliku podršku srednjoškolskih učitelja, okruženja i obitelji. Većina ih je odabrala fakultet na temelju vlastitih interesa za određeno područje. Ipak, prilikom upisa na visoko obrazovanje, studenti s oštećenjem vida suočavaju se s brojnim poteškoćama koje ih mogu odvratiti od pohađanja. Također, većina studenata s oštećenjem vida izjavila su da su samo djelomično zadovoljni kvalitetom obrazovanja na svom fakultetu te smatraju da im preddiplomski studij neće osigurati jednake mogućnosti za zapošljavanje. Glavna poteškoća za pohađanje predavanja dostupnost je informacijama koje se prezentiraju vizualno. Učenje za predavanja, također, otežano je zbog rijetke dostupnosti knjiga i materijala u odgovarajućem formatu. Sveučilišta rijetko prilagođavaju knjige u odgovarajući format pa studenti često moraju sami prilagođavati materijale ili se oslanjati na druge institucije. Studenti s oštećenjem vida izjavili su da općenito imaju dobre odnose sa svojim kolegama, ali većina je izjavila da nikada nisu bili zainteresirani za sudjelovanje u aktivnostima koje organizira sveučilište. Vidljivo je da gotovo sve poteškoće s kojima se suočavaju učenici s oštećenjem vida nisu povezane s podrškom okoline, već s tehničkim i praktičnim problemima (Athanasios i sur. 2009). Za prevladavanje problema s kojima se suočavaju učenici s oštećenjem vida, potrebno je poboljšati društveno razumijevanje osoba s invaliditetom, posebno u pogledu samopouzdanja i stigme. Mediji bi trebali igrati ključnu ulogu u širenju svijesti o izazovima osoba s invaliditetom, posebno u kontekstu obrazovnih potreba. Sveučilišne uprave, također, trebaju biti proaktivnije u prepoznavanju problema studenata s invaliditetom te surađivati s administrativnim i akademskim osobljem na izradi akcijskih planova koji podržavaju njihove potrebe. Psihološke i savjetodavne usluge trebaju se aktivno nuditi svim studentima s invaliditetom na visokoškolskim ustanovama kako bi se podržalo i unaprijedilo njihovo mentalno zdravlje (Amin i sur., 2021).

Istraživanje Aslan i Yalçın (2023) provedeno tijekom pandemije COVID-19 analiziralo je mišljenja studenata s oštećenjima vida o obrazovanju na daljinu. Oni su istaknuli da im je obrazovanje na daljinu omogućilo pristup kolegijima i sadržajima u bilo kojem vremenu i mjestu. Također, istaknuli su prednost u ponovnom slušanju materijala te mogućnosti evaluacija putem domaćih zadaća. Međutim, naveli su i niz izazova kao što su tehnički problemi sa sustavom (problem s vezom, nemogućnost učitavanja datoteke, nekompatibilnost s programima za čitanje zaslona), pristupom vizualnim sadržajima, nepostojeći sadržaj na brajici, teškoćama s ispitima (vremenski okvir) i psihološkim i društvenim problemima (niska motivacija, distrakcija, problem socijalizacije); kao i problemima u komunikaciji s profesorima. Unatoč poteškoćama, studenti su se koristili svim resursima i raznim tehnologijama za bilježenje, polaganje ispita i sudjelovanje u nastavi. Svi sudionici koristili su računala i programe za čitanje s ekrana (npr. JAWS, NVDA). Također, koristili su mobitele, diktafone i tablete. Ovo istraživanje ukazuje na kompleksnost iskustava studenata s oštećenjima vida u kontekstu online obrazovanja, ističući važnost prilagođavanja okruženja kako bi se smanjili izazovi s kojim se susreću (Aslan i Yalçın, 2023).

Tri kriterija koja definiraju učinkovit inkluzivni program za učenike s oštećenjem vida su: korištenje timskog pristupa u izradi i provedbi obrazovnih planova; pristup specijaliziranim uslugama (poput brajice ili uvećanog tiska prilagođenog njihovim potrebama); te pristup odgovarajućoj specijaliziranoj opremi i tehnologiji (ABF, 2008; AFB, 2007, prema Sharma, i sur., 2010). Nastavnici i rehabilitatori trebaju raditi kao tim kako bi zadovoljili sve obrazovne potrebe u redovnoj učionici. Primarna odgovornost za obrazovanje učenika s oštećenjem vida leži na redovnim nastavnicima, uz podršku rehabilitatora. Od svakog učenika očekuje se da provede dodatno vrijeme s rehabilitatorom kako bi savladao specifične vještine poput orijentacije i mobilnosti, brajice i tehnoloških vještina. Edukacijski rehabilitator putuje od škole do škole, pružajući individualiziranu nastavu i specijalizirane materijale učenicima, kao i konzultacijske usluge nastavnicima i ostalom školskom osoblju (Olmstead, 2005, prema Sharma i sur., 2010). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa u školskog godini 2006./2007. iznijelo je podatak da je u hrvatskim školama zaposleno 285 rehabilitatora, a s obzirom na to da raste broj učenika s teškoćama i njihove zasebne potrebe to svakako nije dovoljno (Bouillet, 2010).

3. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

3.1.1. PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Analizom međunarodnih i nacionalnih dokumenata i zakonskih okvira vidljivo je da se na razini obrazovnih politika i njihovih izvedbenih dokumenata podupiru prava djece s posebnim potrebama pa tako i učenika oštećenoga vida na razvoj u inkluzivnom školskom okruženju. Težnja za istim daje teorijsku potporu i smjernice sudionicima odgojno-obrazovnog procesa za rad s djecom s oštećenjima vida koji se temelji na individualizaciji. Iz literature se može zaključiti kako prepoznati djece s oštećenjem vida, kako pristupiti djetetu i prilagoditi se kroz određene metode rada, didaktičke materijale, asistivnu tehnologiju te podršku okoline i lokalne zajednice. Uvidom u činjenicu da su slijepi i slabovidne osobe najčešće starije životne dobi, za nastavak razvoja i integraciju u društvo potrebna je psihološka, socijalna, programska i rehabilitacijska podrška. Ipak, osobe koji rade neposredno s osobama s oštećenjima vida ukazuju na nedostatke i područja na kojima je potrebno raditi u području financijske i programske podrške u inkluzivnom pristupu.

Cilj istraživanja je sagledati postavke sustava podrške za slijepi i slabovidne osobe i njihovo uspješno sudjelovanje u inkluzivnom društvu. Inkluzija slijepih i slabovidnih osoba osigurava se kroz pripremljenost glavnih stručnjaka za rad u inkluzivnom okruženju, faktore koji omogućuju pristup obrazovnim materijalima i tehnologije, ulogu edukacijskih rehabilitatora u pružanju potpore te međugru različitih oblika podrške koja rezultira inkluzivnim pristupom i prilagodbi prema potrebama osoba s oštećenjima vida.

3.1.2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1.2.1. ISTRAŽIVAČKA PITANJA

S obzirom na opisani problem i cilj istraživanja, formulirana su navedena istraživačka pitanja:

1. Koji su najčešći oblici prilagodbe obrazovnih materijala i pripreme nastavnika za rad sa slabovidnim i slijepim učenicima u osnovnim i srednjim školama?
2. Koje vrste pomagala i informacijsko komunikacijske tehnologije se koriste u odgoju i obrazovanju slabovidnih i slijepih učenika u osnovnim i srednjim školama?

3. Koji su oblici i odlike suradnje različitih dionika u odgoju i obrazovanju slabovidnih i slijepih učenika?
4. Koje su vrste podrške i na koji način različiti oblici podrške utječu na razvoj i inkluziju slabovidnih i slijepih osoba u obrazovni sustav i društvo?

3.1.2.2. VIŠESTRUKA STUDIJA SLUČAJA

Studija slučaja, eng. *case study*, definira se kao kvalitativna metoda čiji je osnovni postupak sagledavanje „svih važnijih aspekata jedne pojave ili situacije, uzimajući kao jedinicu analize pojedinačni subjekt, obitelj, organizaciju, lokalnu zajednicu ili čitavu kulturu. Svaka od tih jedinica analize smatra se zasebnom cjelinom ili entitetom koja može ili ne mora biti u relaciji s drugim entitetima“ (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, n.d.). Također, predmet proučavanja u studiji slučaja može biti pojedinac, mala grupa pojedinaca, organizacija, ali i šira zajednica. Studija slučaja mora biti detaljna i sveobuhvatna te podrazumijeva metodološki pristup fenomenu i društvenoj stvarnosti kako bi se saznalo što više o njoj. Studija slučaja određuje odnos istraživača prema istraživačkom problemu, formuliranje istraživačkih pitanja, odabir vrste podataka, izbor odgovarajućih metoda (jedne ili više njih, koje mogu biti kvalitativne i/ili kvantitativne), konstrukciju instrumenata, terenski rad, pristup analizi podataka i način opisivanja istraženog društvenog fenomena (Creswell, 2007). Studija slučaja strategija je koja omogućuje neposredan pristup stvarnosti kroz postavljanje specifičnih, detaljnih pitanja i pružanje temeljitih opisa (Flyvbjerg, 2001, prema Brajdić Vuković i sur., 2021). Zbog kvalitativne prirode studije slučaja, najčešće se koriste tri metode: intervjuiranje, opažanje i analiza sadržaja (Simons, 2012, prema Miočić, 2018). Intervjui mogu biti strukturirani, polustrukturirani i nestrukturirani. Polustrukturirani intervjui najčešće su korišteni jer omogućuju ravnotežu između kontrole nad pitanjima i fleksibilnosti. Višestruka studija slučaja uključuje istraživanje više slučajeva kako bi se razumjele razlike i sličnosti među njima (Baxter i Jack, 2008, Stake, 1995, prema Gustafsson, 2017). Osim toga, istraživač ima mogućnost analizirati podatke unutar pojedinačnih slučajeva, kao i među njima (Yin, 2003, prema Gustafsson, 2017). Višestruke studije slučaja mogu poslužiti za predviđanje različitih rezultata temeljenih na očekivanim razlozima ili za identifikaciju sličnih rezultata u različitim studijama (Yin, 2003, prema Gustafsson, 2017). Slučaj je fenomen koji se istražuje (Simons, 2012, prema Miočić, 2018), a istraživač bi trebao odabrati sudionike tj. slučajeve od kojih može najviše

naučiti o tom fenomenu (Stake, 1995., prema Miočić, 2018). Dakle, ako istraživač želi najbolje opisati i razumjeti fenomen, slučajeve će birati namjerno, a ne slučajno.

3.1.2.3. SUDIONICI ISTRAŽIVANJA

U ovom istraživanju sudjelovalo je sedam osoba. Osobe A i B djelatnice su Županijske udruge slijepih Split, a osoba A ima i oštećenje vida. Osoba C je edukacijski rehabilitator u Odjelu integracije COO „Vinko Bek“ u Splitu već šest godina. Osobe D, E i F sudionici su oštećenog vida koji su trenutačno ili su u prošlosti bili u odgojno-obrazovnom sustavu.

Osoba D ide u prvi razred Zdravstvene škole, smjer fizioterapija, prema redovnom programu uz individualizirane postupke. Prati ga edukacijski rehabilitator iz COO „Vinko Bek“, a ostatak vida joj je 5 %. U razgovoru je sudjelovala i majka djeteta koja je predstavljena kao osoba G.

Osoba E pohađala je osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje u COO „Vinko Bek“ u Zagrebu 50-tih godina prošloga stoljeća. Osoba je 100 %-tni invalid i slijepa bez ikakvog ostatka vida. Rođena je kao zdrava osoba, ali je s pet godina dobila upalu srednjeg uha i završila u bolnici. Tamo su joj dali streptomycin, koji je tada bio nov na ovim područjima (oko 1950. i 1951. godine). Dobila je dvije jedinice streptomicina koje su joj oštetile vid. U prvom razredu osnovne škole već je imala kratkovidnost od -15 dioptrije. Počela je školovanje u redovnoj školi, gdje je učila čitati i pisati na crnom tisku do četvrtog razreda, ali više nije mogla vidjeti ni ploču. Zbog toga je prebačena u COO „Vinko Bek“.

Osoba F trenutačno je u mirovini i pohađa program psihosocijalne rehabilitacije u COO „Vinko Bek“. Oštećenje vida je genetsko, radi se o Retinitis Pigmentosa za kojeg je saznala 1991. godine. Osobe D, E, i F članovi su Županijske udruge slijepih Split. U istraživanju sudjeluju ispitanici koji predstavljaju ustanove usko vezane za obrazovnu podršku slijepih i slabovidnih te ispitanici koji mogu pričati o vlastitim iskustvima rehabilitacije i obrazovanja u „Vinko Bek“ i u redovnom obrazovnom sustavu. To je omogućilo prikupljanje podataka za prikaz svih određenih problemskih pitanja, a istovremeno je omogućilo prikupljanje podataka iz različitih izvora .

3.1.2.4. PLAN I ETIČKE ODREDNICE ISTRAŽIVANJA

Plan istraživanja sastojao se prvotno od sakupljanja podataka za teorijski okvir, određivanje problema, cilja, istraživačkih pitanja te kontaktiranja sudionika voljnih za sudjelovanje u istraživanju i osiguravanje suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju (Prilog 4) od djelatnika Županijske udruge slijepih, edukacijskog rehabilitatora te članova Udruge, s tim da je majka učenika potpisala Izjavu o suglasnosti (Prilog 5) za učenika i za sebe osobno. Istraživanje je provedeno tijekom razdoblja od ožujka do svibnja 2024. godine u prostorijama Županijske udruge slijepih Split, Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ Zagreb, Odjela integracije u Splitu i kod starije korisnice u prostorijama njezina stana. Sudionici su dali svoj pristanak nakon što su informirani o temi, namjeni i ciljevima istraživanja. Provedba istraživanja, uključujući planiranje, informiranje sudionika i dobivanje suglasnosti, kao i tehnike prikupljanja i prikaz podataka, bila je u skladu s Etičkim kodeksom Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (MZO, 2006). S obzirom da u istraživanju sudjeluje i učenik mlađi od 18 godina, poštivan je *Etički kodeks istraživanja s djecom* (Vlada Republike Hrvatske, 2020), koji regulira odnose između djece, roditelja i istraživača, naglašavajući obavezu istraživača i njihovih suradnika na promicanje i zaštitu prava i dobrobiti djeteta u znanstvenim istraživanjima. Tijekom cijelog istraživanja poštivala su se načela spomenutih etičkih kodeksa te je osigurana zaštita povjerljivosti podataka o učeniku i ostalim sudionicima.

3.1.2.5. TEHNIKE PRIKUPLJANJA PODATAKA

U istraživačkom dizajnu studije slučaja podaci se najčešće prikupljaju putem intervjua. Intervju je dijalog između istraživača i ispitanika, pri čemu istraživač postavlja pitanja vezana uz područje istraživanja. U području pedagogije ispitanik može biti učenik, ali i odgovajatelj (primjerice nastavnik ili roditelj) ali i bilo koja osoba koja može pružiti podatke i razmišljanja o odgojnoj problematici (Mužić, 1977). Ova metoda oslanja se na pravovremeno dobivanje informacija od ispitanika koji su spremni sudjelovati u intervjuu (Naz i sur., 2022). Različita su shvaćanja intervjua, a Kitwood (1977, prema Cohen i sur., 2007) elaborira da je intervju sredstvo za prijenos i prikupljanje znanja, drugo shvaćanje je da je to pristrani postupak koji se može kontrolirati te se također može definirati kao transakcija sa obilježjima svakodnevnog života. Postoje različite klasifikacije intervjua, a kao četiri glavne vrste intervjua navode se: strukturirani intervju, nestrukturirani intervju, nedirektivni intervju i strogo usmjereni intervju (Cohen i sur., 2007). Glavna je razlika među vrstama intervjua je stupanj strukturiranosti, koja održava svrhu intervjua (Cohen i sur., 2007). Strukturirani intervju ima unaprijed organizirani

sadržaj i postupke, stoga slijed pitanja je unaprijed određen i nema slobode za promjene. S druge strane, nestrukturirani intervju ostavlja slobodu provoditelju intervjuja da izabere slijed, sadržaj i formulaciju pitanja (Kerlinger, 1970, prema Cohen i sur., 2007). Polustrukturirani intervjui su standardizirani, fleksibilni, jedinstveni i osobni, temeljeni na otvorenim pitanjima (Gillham, 2000, prema Naz i sur., 2022). Slično strukturiranom intervjuu, pitanja su unaprijed pripremljena, no redoslijed njihovog postavljanja određuje se tijekom razgovora, ovisno o njegovom tijeku. Popis pitanja pomaže provoditelju intervjuja da osigura postavljanje svih relevantnih tema (Runeson i Höst, 2009, prema Naz i sur., 2022). Također, pripremljena pitanja pomažu usmjeriti i organizirati naredne intervjuje, osiguravajući pritom da prikupljeni podaci od svakog sudionika budu slični i usporedivi. Iako se ta pitanja obično postavljaju svakom ispitaniku na sustavan i konzistentan način, omogućena je sloboda odstupanja jer se očekuje od istraživača da istraže odgovore dublje od onoga što je predviđeno pripremljenim pitanjima. Kako bi standardizirana pitanja bila učinkovita, moraju biti formulirana na način koji je razumljiv osobama koje se intervjuiraju, stoga se koristiti njihov jezik. Pitanja u polustrukturiranom intervjuu uzimaju u obzir činjenicu da ljudi svijet doživljavaju na različite načine. Prema tome istraživači nastoje razumjeti svijet iz perspektive ispitanika, što postižu kroz neplanirane dodatne upite koji prirodno proizlaze tijekom samog intervjuja (Berg, 2007). Kallio i sur. (2016, prema Naz i sur., 2022) predlažu sljedećih pet faza za razvoj polustrukturiranog intervjuja: identificirati preduvjete za provođenje polustrukturiranog intervjuja, iskoristiti prethodno stečeno znanje, formulirati preliminarni vodič za polustrukturirani intervju, provesti pilot-test pripremljenog vodiča te predstaviti dovršeni vodič za polustrukturirani intervju.

U svrhu ovog istraživanja provelo se kvalitativno istraživanje koristeći upravo polustrukturirane intervjuje. Plan provedbe istraživanja počinje formiranje teorijskog okvira istraživanja, određivanje cilja istraživanja, istraživačkih pitanja i protokol za provedbu intervjuja, zatim osiguravanje suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju od edukacijske rehabilitatorice, djelatnica Županijske udruge slijepih, korisnika i majke maloljetnog učenika (i njenu suglasnost). Osmišljena su tri protokola intervjuja. Jedan od protokola sadrži pitanja za djelatnike Županijske udruge slijepih (Prilog 1). Drugi protokol osmišljen je za slijepu i slabovidna osobe (Prilog 2). Treći protokol osmišljen je za edukacijskog rehabilitatora (Prilog 3). Polustrukturirani intervjui snimani su diktafonom uz pristanak sudionika, a zatim kasnije transkribirani. Prilikom obrade prikupljenih podataka korištena je tematska analiza sadržaja.

3.1.2.6. ANALIZA PODATAKA

Analiza podataka podrazumijeva organiziranje, objašnjavanje i tumačenje prikupljenih informacija, odnosno davanje smisla podacima uzimajući u obzir definicije sudionika, teme i pravilnosti. U kvalitativnim istraživanjima često se analiza podataka započinje već tijekom prikupljanja informacija (Cohen i sur., 2007). S razvojem kvalitativnih istraživanja i napretkom metoda za prikupljanje i organizaciju podataka, pojavile su se specifične strategije za upravljanje tim podacima. Ključna metoda organizacije podataka u kvalitativnim istraživanjima je kodiranje. Kodiranje je riječ ili kratka fraza koja sažeto i simbolički opisuje bitan dio jezičnih ili vizualnih podataka (Saldafia 2009, prema Williams i Moser, 2019). No potrebno je naglasiti da „u intervjuu cjelina često predstavlja više od zbroja njegovih pojedinačnih dijelova“ (Cohen i sur., 2007, 282). Autori navode i stadije analize:

- a. „generiranje prirodnih smislenih cjelina,
- b. klasifikacija, kategorizacija i rangiranje tih smislenih cjelina,
- c. strukturiranje priče koja će opisati sadržaj i intervju,
- d. interpretacija podataka dobivenih intervjuom“ (Cohen i sur., 2007, 282).

Kerlinger (1970, prema Cohen i sur., 2007) opisao je kodiranje kao proces u kojem se odgovori sudionika i informacije o njemu svrstavaju u određene kategorije za analizu. Neka su pitanja unaprijed kodirana, što znači da se odgovori mogu odmah pretvoriti u rezultate. Kodiranje znači dodjeljivanje oznaka kategorije podacima, pri čemu se te oznake određuju unaprijed ili na temelju prikupljenih podataka. Prikupljanje podataka (kao što su intervjui i promatranje) zahtijeva da istraživač bude prisutan i svjestan promjenjive prirode podataka, njihove tematske povezanosti, međusobne isprepletenosti i razvoja teorija. Proces kodiranja mora biti jasno definirano, temeljito i dosljedno primijenjeno kako bi se osigurala valjanost i pouzdanost kvalitativnog istraživanja (Williams i Moser, 2019). Cohen i sur. (2019) objašnjavaju kako kodirajući transkribirani prijepis, istraživač prolazi kroz podatke redak po redak i uz svaki podatak dodaje kratki opisni kod. Ovi kodovi su često kratice koje pomažu istraživaču da odmah prepozna temu, jer su povezane s onim što opisuju, primjerice koristio bi kod "PODR" za "podršku"). Prvim korakom, otvorenim kodiranjem, istraživač traži različite koncepte i teme kako bi ih kategorizirao. Podaci se organiziraju stvaranjem početnih širokih tematskih grupa (Williams i Moser, 2019). Daljnjim kodiranjem usmjerava se na usavršavanje, organiziranje i kategorizaciju kodova. Istraživači rade na pročišćavanju i organiziranju podataka u jasno definirane tematske kategorije, prepoznajući vezu između kodova radi

razvijanja osnovnih kodova. Ovaj proces zahtijeva kontinuiranu analizu, međusobno povezivanje i usavršavanje kategorizacije tema kako bi se postigla željena organizacijska struktura. Selektivnim kodiranjem istraživač bira i povezuje kategorije podataka u koherentnu i smislenu organiziranu cjelinu. To znači da se podaci dodatno usavršavaju, odabire se glavna tema, a zatim se ta glavna tema sustavno povezuje s drugim relevantnim kategorijama. Na taj način istraživač stvara priču ili slučaj iz podataka, što omogućuje bolje razumijevanje i prezentaciju rezultata istraživanja te doprinosi stvaranju teorije (Williams i Moser, 2019).

Nakon što su prikupljeni odgovori svih ispitanika putem polustrukturiranog intervjua i obavljene transkripcije, započeta je analiza sadržaja. Tijekom paralelnog čitanja prikupljenih podataka, kreirani su kodovi koji su označavali određene pojmove ili teme. Ovi kodovi su organizirani u kategorije prema njihovoj sličnosti, povezanosti ili učestalosti u različitim izvorima. Podaci koji su odgovarali određenom kodu označeni su odgovarajućim bojama u tekstu. Nakon revizije, kodovi su grupirani u pripadajuće kategorije, koje su povezane na temelju prepoznatih širih tema. Na kraju procesa kodiranja, identificirano je 80 kodova raspoređenih u 13 kategorija unutar 4 glavne teme: oblici prilagodbe obrazovnih materijala i pripreme nastavnika, vrste pomagala i informacijsko-komunikacijska tehnologija, oblici i odlike suradnje, i vrste podrške (prilog 6). Rezultati istraživanja prikazani su kroz kategorije, s primjerima koje su iznijeli ispitanici.

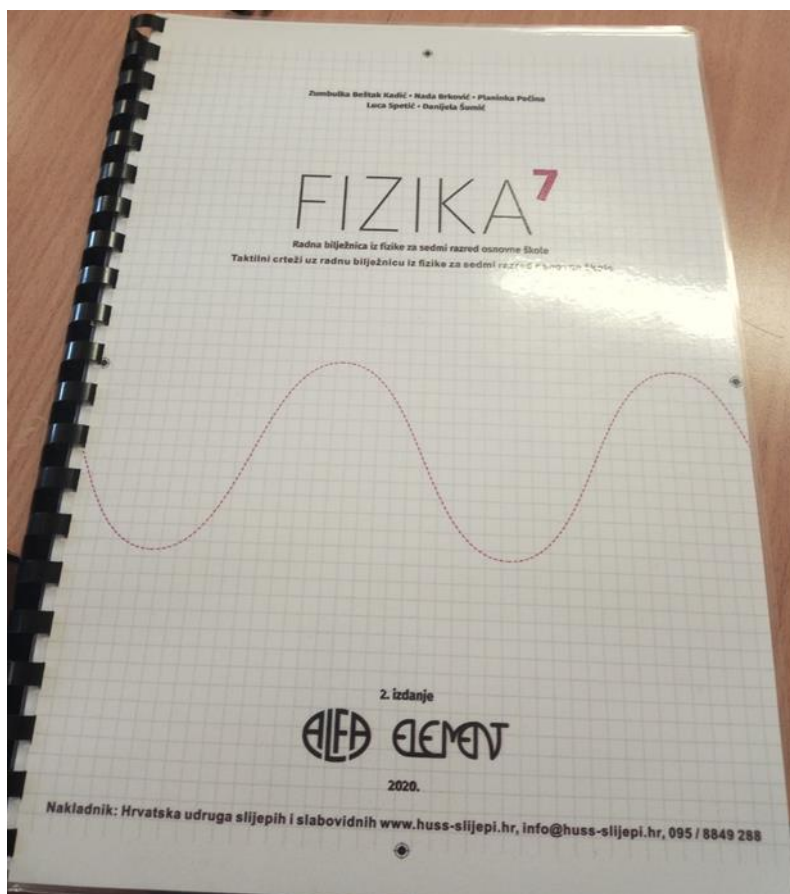
3.1.3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

(1) Koji su najčešći oblici prilagodbe obrazovnih materijala i pripreme nastavnika za rad sa slabovidnim i slijepim učenicima u osnovnim i srednjim školama?

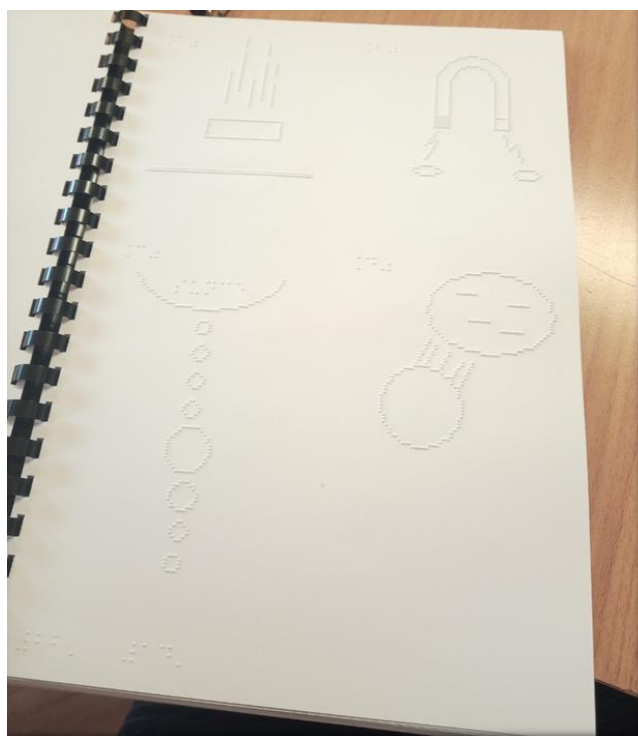
Problem dostupnosti i vrsta obrazovnih materijala za rad sa slijepim i slabovidnim učenicima istaknuo se kao značajan preduvjet za inkluziju učenika. Prilagodba udžbenika koju vrše COO „Vinko Bek“ i Županijska udruga slijepih pokazala se kao ključna stavka u sudjelovanju slijepih i slabovidnih učenika u redovnom obrazovnom sustavu. Sama prilagodba nije moguća bez suradnje svih sudionika u obrazovanju, počevši od Ministarstva i vanjskih suradnika, sve do škola i nastavnika koji rade sa slabovidnim i slijepim učenicima. Kako bi nastavnici bili pripremljeni, potrebno ih je educirati i pripremiti za specifičnost obrazovnih potreba učenika i istaknuti važnost individualizacije i prilagodbe svih aspekata nastave. Upravo je tiskanje i prilagodba udžbenika jedan od većih izazova obrazovanja slijepih i slabovidnih osoba, a na koji su se osvrnuli svi ispitanici koji sudjeluju u redovnom obrazovnom procesu i oni koji pružaju podršku. Djelatnica Županijske udruge, osoba A, naglašava njihovu zadaću u podršci i osiguravanju prava učenika:

„Najvažnije da dobije prilagođene materijale, da može pratiti nastavu jednako dobro kao i svoji vršnjaci. Mi također smo prijavitelji na projektu za prilagodbu udžbenika. Prilagodbu udžbenika vrši Vinko Bek na temelju individualnih potreba učenika, bilo da se radi na brajici ili uvećanom tisku. Nekome odgovara uvećani font, nekome inverzija boja, nekome uvećane slike, a nekome brajica.“

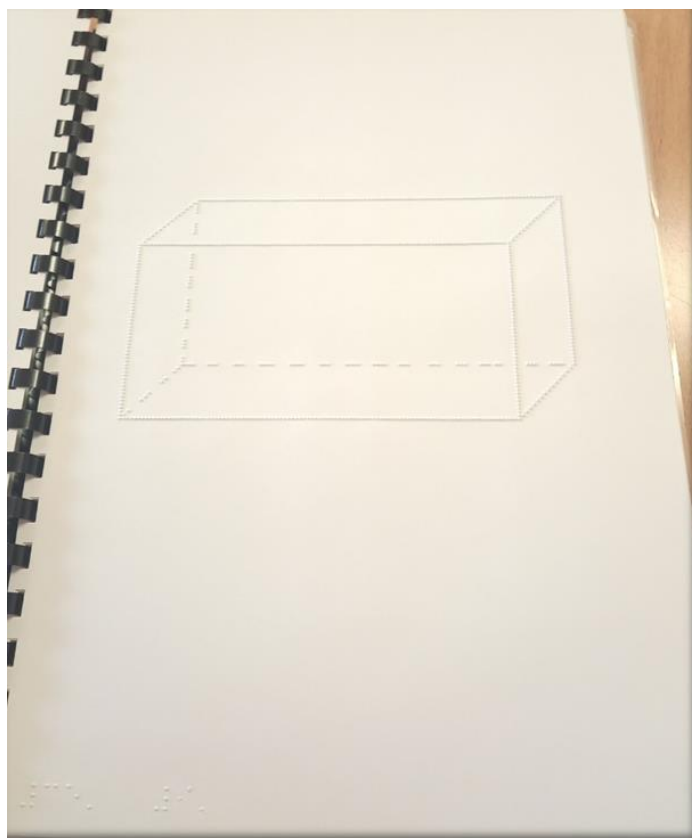
Podrška se vrši u obliku individualizacije, no problematika u pribavljanju udžbenika je u činjenici da je to iznimno vremenski zahtjevno i skupo. Prilagodba jednog udžbenika iz matematike može koštati i do 15 000 eura, jer osobe koje to rade imaju specifično znanje, a izdavanje takvih udžbenika je vrlo skupo zbog njihove veličine. Matematika, fizika i kemija su posebno skupe jer osim slova sadrži i reljefne crteže, a potrebno je puno vremena za povećanje tih materijala. Osoba B ističe da školski sustav dodatno komplicira situaciju jer svake godine mijenja knjige. Umjesto da se udžbenici nasljeđuju, sada se vraćaju i bacaju čak i zbog malih promjena poput redoslijeda lekcija, što zahtijeva potpunu prilagodbu i povećava troškove.

Slika 1 Radna bilježnica iz fizike

Slika 2 Primjer taktilnih crteža

Slika 3 Prostorna okupiranost kvadra

Individualizacija se naglašava i u COO „Vinko Bek“. Rehabilitator iz „Vinka Beka“ objašnjava da imaju odjel za brajicu i tisak koji priprema materijale, uključujući udžbenike s povećanim tiskom. Ovisno o potrebama pojedinca, neki korisnici preferiraju uvećane udžbenike. Međutim, postoji problem u suradnji i rokovima. Često dobiju popis udžbenika od Ministarstva tek 1. kolovoza., a trebaju ih dostaviti učenicima do 1. rujna. Priprema materijala za oko 300 korisnika odjela integracije te jednako toliko korisnika uvećanog tiska i brajice iz cijele Hrvatske, predstavlja velik izazov jer svaka škola bira različite udžbenike. Spominje i formalnu suradnju između „Vinka Beka“ i drugih udruga te civilnih društava koja se odvija putem prilagodbe udžbenika. Naime, njihov odjel za brajicu i tisak ne stigne sve obaviti, pa se objavljuje natječaj za prilagodbu udžbenika na koji se prijavljuju različite udruge, uključujući Županijsku udruhu slijepih. Kroz taj proces surađuju s udrugama na određivanju koji korisnik treba koji udžbenik i na koji način će se to provesti. Za niže razrede osnovne škole udžbenici se povećavaju na A4 format, režu i lijepe kako bi svaka stranica bila polovica pravog udžbenika. Za više razrede koriste A3 papire koji se presavijaju. Iako je to velik posao koji treba dovršiti

do početka školske godine, trude se da svi korisnici s preporukom edukacijskog rehabilitatora dobiju svoje uvećane udžbenike do sredine rujna. Standardni udžbenici nisu dovoljni, pa se primjerice čitanka sastoji od pet svezaka, a matematika od četiri.

Rehabilitatorica naglašava da u tiskari radi vrlo malo ljudi koji se trude obaviti ogroman posao. Suradnja s Ministarstvom nije idealna, ali stalno se traže rješenja. Situacija s brajicom je puno gora jer je brajicu puno teže prilagoditi. Prilikom prilagodbe, slike se često izbacuju ili izrađuju grafički, što je skupo, vremenski zahtjevno i fizički naporno zbog težine udžbenika. Uvećani tisak može biti u četiri sveska, dok na brajici isti udžbenik može imati osam ili deset svezaka, što je teško za nošenje. Postojala je ideja suradnje sa školama kako bi se za slijepu ili slabovidnu djecu izabrao jedan udžbenik koji bi bio najlakši za prilagodbu, ali ta ideja nije zaživjela zbog slobode tržišta. Ističe da se pokušavaju snaći s onim što imaju, a da korisnici ostvaruju pravo na besplatne udžbenike i pomagala prema preporuci i procjeni edukacijskog rehabilitatora. Činjenica je da slijepa i slabovidna djeca sada mogu samostalno ići u školu i sudjelovati u redovnom programu. Oni ima više opcija, mogu imati udžbenike na brajici, koristiti obične udžbenike uz povećalo, te imati digitalne udžbenike u PDF formatu.

I majka učenika srednje škole naglasila je kašnjenje udžbenika kao aspekt obrazovanja kojeg je potrebno poboljšati. Smatra nedopustivim da svaka škola u državi koristi različite udžbenike jer je prilagodba udžbenika za slijepo dijete vrlo teška. Osim toga, kada u školi ima više profesora za jedan predmet, svaki profesor može izabrati svoj udžbenik, što dodatno komplicira situaciju. Majka i tiflopedagoginja su do četvrtog razreda osnovne škole morali pretipkavati udžbenike jer dijete nije imalo nijedan na brajici. Vrhunac situacije s udžbenicima bio je kada je u trećem razredu radnu bilježnicu iz Prirode i društva dobio tek u petom mjesecu. Sin dodaje da je to zapravo bilo u šestom mjesecu, 20 dana prije kraja škole, kada je dobio četvrti dio knjige od ukupno šest. Nemoguće je, uz sav trud i broj zaposlenih, napraviti udžbenike za svako dijete prema različitim programima. Uz to dodaje da je u Splitu troje djece u različitim razredima (učenica je drugi, ispitanik prvi i još jedan učenik osmi razred), a njihove knjige su bile potpuno drugačije. Iako su njen sin i učenica išli u istu školu pa su im knjige donekle odgovarale, kasnije te knjige nisu bile korisne. Probleme s teškim knjigama iznosi i učenik. Ne voli tiskane knjige jer su mu preteške za nošenje, posebno zato što mu je torba već ionako teška. Prije ih je eventualno imao kod kuće, ali sada ih uopće ne želi naručivati jer ne vidi smisao da rade nešto što on neće koristiti.

Individualizacija i podrška u učenju provodila se i u prošlom stoljeću u COO „Vinko Bek“. Učenica iz „Vinka Beka“, osoba E, izjavila je da su imali sve udžbenike na brajici. Spomenula

je profesorica koja je dobro vidjela i koja ih je učila hrvatski jezik. Ta ih je profesorica vanredno podučavala, posebno one koji su imali ostatak vida i slabovidnost te su znali pisati i na crnom tisku.

Vezano uz **pripremu nastavnika za rad sa slijepim i slabovidnim učenicima** naglašava se važnost osiguravanja podrške za nastavnike. Osoba A iz udruge ističe da kada su učiteljice svjesne dolaska slijepog djeteta počinju učiti brajicu, a ako je potrebno, posvećuju se i uvećanom tisku. Primjeri su te dobre prakse škole Dobri i Pujanke. Članovi se ne žale ni na jednog nastavnika, dapače neki nastavnici su se potrudili naučiti brajicu i pripremiti materijale, odnosno uvećati sadržaj onoga šta se obrađuje taj sat. Prilikom sastavljanja ispita nastavnici povećavaju font slova ili daju više vremena slijepom djetetu za pisanje. Edukacijski rehabilitator, odnosno osoba C, naglašava važnost obavezne edukacije učitelja ili razrednog vijeća i stručnih suradnika kada dijete ulazi u njihov program. Prije su timovi iz Zagreba dolazili i održavali višesatne edukacije koje su uključivale opće informacije. Sada, kako se edukacije održavaju češće, rehabilitatori koji rade s djetetom sami prilagođavaju prezentacije specifičnim potrebama svakog djeteta. Edukacija uključuje uvodni dio o „Vinku Beku“, psihološki razvoj djeteta te iskustvene radionice sa simulacijskim naočalama koje prikazuju različite oblike oštećenja vida.

Rehabilitator ističe da prilagodbe moraju biti specifične za svako dijete, poput sjedenja u prvoj klupi, uvećanja fonta, pravilnog osvjetljenja i smanjenja vizualnih ometanja. Za nekoga će preporučiti da se uveća font, a nekome to uopće ne treba, nego mu tekst treba pročistiti i dati više vremena. Fokusiraju se na to da sve što rade bude maksimalno prilagođeno djetetu. Kroz iskustvene radionice, nastavnici dobivaju bolji uvid u izazove djece s oštećenjem vida. Simulacijske naočale, koje prikazuju suženo vidno polje, smanjenu oštrinu vida ili kombinaciju oboje, omogućuju učiteljima da bolje razumiju kako djeca vide svijet. Ako imaju skoro slijepo dijete ili dijete sa suženjem vidnoga polja, onda ponesu naočale za suženje vidnoga polja (slika 4.). Ako imaju smanjenu oštrinu vida, onda ponesu druge naočale (slika 5). Imaju još jedne koje prikazuju dodatno suženje vidnog polja i smanjenu oštrinu vidnog polja (slika 6).

Slika 4 Simulacijske naočale sa suženjem vidnog polja i očuvanim centralnim vidom

Slika 5 Simulacijske naočale sa smanjenom oštrinom

Slika 6 Simulacijske naočale sa suženjem vidnog polja i smanjenom oštrinom

Donose se materijali poput udžbenika, karata i atlasa, a učitelji pokušavaju čitati i raditi s njima kroz naočale, a pokazuje im se i tekst različitih veličina i fontova (slika 7) kao i zasićena slika (slika 8) što profesorima daje stvaran osjećaj izazova s kojima se djeca suočavaju.

* U obrazovnom i pedagoškom smislu, učenici s oštećenjem vida dijele se na dvije skupine. Slijepi su oni učenici koji ne mogu koristiti crni tisk, odnosno ne mogu čitati tisk veličine Jaeger 8 i manji. Oni se obrazuju na Braillovom pismu (knjiž.). Slabovidni su učenici koji koriste crni uvećani tisk veličine Jaeger 5-8.

Veličina Jaeger	Font: Times New Roman	Veličina fonta
1	Učenici s oštećenjem vida koriste crni tisk veličine Jaeger 5-8. Oni se obrazuju na Braillovom pismu (knjiž.). Slabovidni su učenici koji koriste crni uvećani tisk veličine Jaeger 5-8.	6
2	Vidno oštećenje... (text is small and blurry)	8
3	Louis Braille rođen je 1809. godine u Francuskoj kao četvrto dijete u obitelji Simona-Renata i Sara (Marianne) Braille. Obitelj je bila siromašna i radila je u obradi vune i opranje za konje. U dobi od tri godine, Louis se igrao s igračkom matricom i svojim prstima. Prepoznavao se da je pokretan sličnost s tim predmetom na kolu, se na... (text is small and blurry)	9
4	Roditelj, sa ga 15. 1. 1819. upisali na Kraljevski zavod za slijepo u Parizu, a u školu je krenuo godinu kasnije, 1820. u dobi od 11 godina. U toj školi, slijepi su mogli učiti matematiku, gramatiku, povijest i glazbu, te su se osposobljavali za samostalan život i rad. Braille je bio veoma talentiran i vrijedan učenik, te mu je u 15 godina povjerenje da poučava druge.	11
5	Braille je rad na svom životnom djelu počeo opreznim sugestijama u cilju poboljšanja pisma za slijepo koje se već koristilo u zavodu, ali je bilo problematično – teško se čitalo, pisanje je bilo nemoguće, (Hauyevo pismo – modelirani linjski slova bakrenom zicom utiskivani na papir). Sa 16 godina, Braille je 1825. zapravo je u osnovi već zamislio novo reljefno pismo, međutim, svoje sugestije je htio iskušati i provjeriti u praksi.	14
6	1829. počeo je određivati sustav pisanja glazbe i glazbene notacije pomoću točkica. 1830. učenici zavoda su već počeli koristiti njegovo pismo jer im je bilo lakše i brže. Uvođenjem pravi a za pisanje velikog slova i modifikacijom pravopisa, Braillev sustav konačno je postavljen 1837. Uvedeni su tablica za pisanje i šilo. Louis Braille odredio je sustav znakova ne samo za abecetu i interpunkciju, već je postavio matematičku, kemijsku i glazbenu notaciju.	16
7	1840. pismo je demonstrirano javnosti na otvorenju nove školske zgrade. Netko iz publike diktirao je pjesmu slijepoj djevojčici koju je ona zapisala. Kasnije je drugi slijepi učenik, koji se nalazio van prostorije, pozvan da pročita tekst, što mu je pošlo za rukom.	18

Slika 7 Radionice s nastavnicima, tekst s različitim fontovima

Slika 9 Brailleov pisaći stroj

Slika 10 BrailleNote Touch

Kada im rehabilitatori samo daju specifične upute za prilagodbu materijala, nemaju velike koristi od takvog pristupa:

„Kada mi njima o teoriji pričamo, recimo da učenik vidi suženo toliko i toliko, njima treba uvećavati tekst. Prepisivanje s ploče je teško jer ne vide na ploču i oko se umara kada se prebacuje sa gledanja na daljinu pa gledanja na blizu... Kada im se daje neki materijal, kao što su geografske karte koje su prezasićene, oni se ne snalaze na tome. Onda nekad ubližavaju, nekad ni samo uvećanje nije dovoljno nego treba pročistiti sadržaj. Tako da ne bude 100 nijansi zelene, nego dvije nijanse i dvije nijanse plave za more. Razlike u visini nisu milijun nijansi od žute do crvene, nego tri... Njima kada tako se objašnjavanja, ne shvaćaju uvijek, jednostavno im se vidi na licima. Kada im date naočale, druga je priča. Imala sam situaciju na jednom razrednom vijeću, i to u gimnaziji. Oni nisu uvećavali na font 20, testove i materijale, što je vrlo kratak postupak... Dok ja nisam donijela naočale, i onda se sve promijenilo preko noći. No to je i dvosjekli mač jer onda imaš situaciju da dijete dolazi u peti razred, nastavnici ne znaju to dijete, čuju puno informacija od nas, vide kroz naočale i prepadnu se.“

Upravo to žele izbjeći. Cilj je da dijete bude samostalno, rješava ispite i uči iz udžbenika kao i ostali učenici, umjesto da dobije poseban tretman poput usmenih ispita umjesto pisanih. Iskustvene radionice mogu imati negativan efekt jer prevelik strah nastavnika može prouzrokovati to da ne znaju kako pristupiti učeniku. Rehabilitator zaključuje da je važno pružiti specifične preporuke za svako dijete i osigurati da se seminari održavaju prije ili neposredno nakon početka školske godine, kako bi nastavnici dobili potrebne informacije i sigurnost. Naglašava da su uvijek dostupni za pitanja i podršku, s ciljem da nastavnici postanu što samostalniji u prilagodbi materijala. Uvijek ponavljaju da dijete ima rehabilitatora koji ga prati i da se nastavnici uvijek mogu obratiti za pomoć. Poručuje im da, ako nisu sigurni je li neka lekcija dobro prilagođena, slobodno slikaju i pošalju materijale putem *WhatsApp*, e-maila ili ih nazovu. Dostupni su kada god treba, kako bi se osiguralo da dijete dobije najbolje moguće obrazovanje prilagođeno njegovim potrebama. Cilj je smanjiti potrebu za intervencijom rehabilitatora u svakodnevnom radu nastavnika, omogućujući im da samostalno prilagođavaju materijale i osiguravaju da dijete može učiti i napredovati u redovnom obrazovnom sustavu.

Učenik srednje škole također je istaknuo kako ima pravo na dulje pisanje ispita. Nekad završi prije, nekad kasnije, ovisno o predmetu. Svi ispiti su mu na brajici, osim matematike. Prije je pisao na brajici, ali sada mu je lakše i preglednije s olovkom i papirom, posebno kod duljih zadataka. Tu je vidljivo da se prilagodba materijala vrši prema individualnim potrebama i željama učenika. Njegova majka smatra da su nastavnici voljni prilagoditi se, pogotovo u srednjoj školi. U osnovnoj je bilo par neugodnih situacija koje su uspjeli riješiti. Majka učenika izrazila je da je individualizacija u školovanju njezinog djeteta bila prisutna samo na papiru, a nije uvijek bila zadovoljna provedbom u praksi. Istaknula je da su materijali, koje je trebao dobiti od tiflopedagoga, potrebni za prilagodbu ispita, često kasnili ili uopće nisu stizali na vrijeme. Primijetila je poboljšanje situacije u srednjoj školi ili se možda njezin sin sada uspješnije nosi s tim izazovima. Ipak učenik smatra da bi svake godine trebalo organizirati edukaciju za sve profesore u svakoj školi. To bi im pomoglo bolje pristupiti učenicima s teškoćama, čak i ako se nisu ranije susreli s takvim slučajevima. Iako rehabilitatorice već organiziraju edukacije kada dobiju novog učenika, godišnja edukacija bila bi korisna zbog odlazaka i dolazaka učenika. Majka se složila s njim jer se ne može izvlačiti na to da kada nema ispita na brajici da se kaže „on meni super funkcionira ja i zaboravim na to“. Isto tako, kada se piše na ploču potrebno je na početku educirati profesore što treba raditi ili da treba staviti plan ploče na klupu, što nije bila praksa, nego bi učenik pisao matematiku tako da mu se diktira, a tek je u srednjoj dobio plan ploče. Učenik je rekao da je tek u osmom razredu osnovne škole

uspio dokazati ljudima da ne vidi niti iz prve ni iz zadnje klupe, iako je uvijek sjedio u zadnjoj. Svi su mislili da može vidjeti ono što je napisano na ploči, unatoč tome što su mu četiri godine čitali gradivo.

Osoba A iznijela je da su se slijepa djeca susretala s velikim izazovima tijekom razdoblja pandemije COVID-19, posebice s prezentacijama putem Zooma. To je bio ogroman problem jer ne postoji način na koji slijepa i slabovidna djeca mogu čitati prezentacije na Zoom-u, pa su majke morale preuzeti ulogu čitanja materijala svojoj djeci kod kuće. Cijela situacija izazivala je iscrpljenost i kod roditelja i kod djece pa su svi jedva čekali da ta situacija završi.

I majka i sin dali su svoju refleksiju o obrazovanju tijekom pandemije COVID-19. Učenik kaže da mu obrazovanje nije bilo teško, ali je bilo dosadno. Njegova prednost bila je što je imao svoje dvorište, dok su drugi učenici živjeli u zgradama. Majka ističe da je obrazovanje tijekom pandemije bilo jako teško, posebno za sina koji ne može čitati, a dobiva sve materijale putem e-maila. Oni su svakodnevno od 8 ujutro do 8 navečer zajedno čitali materijale, uz nju koja mu je sve objašnjavala, crtala i pisala. Bilo je izuzetno naporno jer su zajedno pratili nastavu putem računalnih platformi kao što je Teams. Sin dodaje da nastavnici nisu ulagali trud u nastavu jer su samo slali iste videozapise koje je on sam mogao pronaći. Tek u šestom razredu uvedena je video nastava, ali su izabrali lošu platformu, Yammer, koja također nije bila adekvatna za slijepa i slabovidna. Kasnije su prešli na Teams, gdje su učitelji koristili ploču za objašnjavanje. Unatoč svim poteškoćama, učenik je uspio završiti peti razred s prosjekom ocjena 4.9.

Osoba E je pak u COO „Vinko Bek“ imala profesore i tiflopedagoge koji su bili specijalizirani za rad s njima. Na nastavi su morali dobro paziti i slušati, a popodne bi radili s odgajateljima koji su im čitali lektiru dok su oni sjedili na podu, primjerice "Družbu Pere Kvržice". Nije bilo dopušteno neučenje, jer bi sljedeći dan dobili jedinicu ako ne bi znali gradivo. Imali su profesora koji je znao 24 strana jezika i predavao im je te jezike. Tijekom blok sata Njemačkog jezika, profesor bi ih pitao kako su i što su radili za vikend, što su svi voljeli jer se trudio razgovarati s njima. Drugi sat bi učili njemački pomoću magnetofona, gdje bi profesor na njemačkom rekao neku rečenicu, pustio snimku i zaustavio, a oni bi morali ponavljati za njim.

Prilagodba nastave i udžbenika slijepih i slabovidnih učenika temelji se na individualnim potrebama učenika i funkcionalnom ostatku vida kao što je vidljivo u različitim potrebama za korištenjem udžbenika na brajici ili pak uvećanim tiskom te sjedenjem u učionici. Vidljivi su problemi u prilagodbi udžbenika zbog ekonomske, vremenske i prostorne zahtjevnosti, koje je

moguće riješiti samo kroz konstantu suradnju i rad Ministarstva, COO „Vinko Bek“, udruga i škola. Neminovna je važnost pripreme, edukacije i održavanje radionica nastavnika koje im pomažu u radi s učenicima, a glavnu ulogu u pripremanju nastavnika imaju edukacijski rehabilitatori koji poznaju individualne potrebe učenika.

(2) Koje vrste pomagala i informacijsko komunikacijske tehnologije se koriste u odgoju i obrazovanju slabovidnih i slijepih učenika u osnovnim i srednjim školama?

Do upotrebe pomagala i informacijsko komunikacijske tehnologije prolazi se kroz proces procjene potreba i odabira primjerenih sredstava za individualnu osobu s oštećenjem vida. Uloga udruga slijepih u osiguravanju pomagala za učenike i starije slijepe i slabovidne osobe od iznimne je važnosti, posebno u kontekstu obrazovanja, ali i u skladu s 21.-im stoljećem i sve većom potražnjom za tiflotehničkim uređajima. Tehnologija znatno napreduje i omogućuje lakši pristup obrazovanju i svakodnevnim aktivnostima, posebice slijepim i slabovidnim osobama. Brajicu danas poznaje tek mali postotak populacije, što dodatno naglašava potrebu za edukacijom i prilagodbom i dostupnošću tehnologije. Mnogi su oblici podrške koji omogućuju slijepim i slabovidnim osobama korištenje niza pomagala koje im olakšavaju čitanje i obrazovanje.

Kod nabave pomagala učenicima i starijim slijepim i slabovidnim osobama vrlo bitnu ulogu ima udruga slijepih. Osoba B osvrnula se na to da vrlo mali broj ljudi zna brajicu, svega nekoliko posto. Imaju školu brajice koja je započela sa šest učenika, ali je broj pao na četiri i pitaju se hoće li iduće godine biti ikakvog interesa. Djeca uče i znaju brajicu, ali stariji je rijetko koriste, osobito oni koji su oslijepili kasnije u životu. Većinom kada slijepe i slabovidne osobe žele nešto čitati, koriste reproduktor snimač, mali uređaj koji omogućuje slušanje knjiga. To tiflotehničko pomagalo mogu dobiti besplatno na doznaku svakih pet godina. Osoba A objašnjava da često imaju nove članove koji su naglo izgubili vid kasnije u životu. Pokazuju im sva dostupna pomagala kako bi mogli isprobati i odabrati ono što im najviše pomaže. Među tim pomagalima su povećala (slika 11), reproduktori i govorni mobiteli. Spomenula je i primjer jednog dječaka koji nije imao sreće s povećalima. Prvo povećalo mu se pokvarilo pa su mu nabavili drugo. Međutim, i to drugo povećalo imalo je problema zbog greške proizvođača. Sada je dobio treće povećalo koje ispravno radi i koje je za njega jako važno. Osoba A, primjerice, koristi povećalo i govornu jedinicu na računalu za svoj rad. Kupovala bi skripte, a roditelji su joj osigurali laptop s instaliranom govornom jedinicom. Počela je koristiti laptop tek s 19 godina i sama je naučila koristiti govornu jedinicu. Kupili su joj skener pa je skenirala stranice knjiga

i učila slušajući. Definicije je učila pomoću povećala. Ističe da je korištenje moderne tehnologije vrlo važno, ali starija populacija zazire od nje jer nisu informatički pismeni i ne žele to postati. Mlađa generacija koristi tehnologiju koja im olakšava život. Preko doznaka mogu dobiti reproduktor, dugi bijeli štap i govorni sat, ali ostala pomagala poput govornog toplomjera, indikatora tekućine, različitih povećala, mjerica i govornog tlakomjera nisu dostupna putem doznaka.

Slika 11 Povećalo Županijske udruge Slijepih

Edukacijski rehabilitator naznačuje što i kada je učeniku dostupno od pomagala. Objašnjava da se povećala ne preporučuju za djecu u prvom, drugom ili trećem razredu osnovne škole, već za učenike u šestom i sedmom razredu. To je zato što su stariji učenici fizički spremniji nositi povećalo, znaju se brinuti o njemu i znaju ga koristiti. U nižim razredima, umjesto toga, preporučuje se korištenje udžbenika s povećanim tekstom. Trude se koristiti raspoloživa sredstva. Njihovi korisnici imaju pravo na besplatne udžbenike i pomagala, prema preporuci i procjeni edukacijskog rehabilitatora. Sve što je na popisu, dobivaju preko doznaka. Neka pomagala se ne mogu dobiti više puta, poput povećala (slika 12.) koje se može dobiti jednom u pet godina, ili Brailleove mašine jednom u sedam godina. Dosadašnja iskustva pokazuju da se tražena pomagala obično dobiju, ali problem nastaje kada se uređaj pokvari prije vremena jer

ga tada treba poslati na servis, ostavljajući korisnika bez uređaja. Ovo su tekući problemi, ali po mišljenju edukatora, nisu sustavni. Učenik ima svoje uređaje koje zna koristiti, poput Brailleove bilježnice, računala, povećala i kalkulatora, što mu omogućuje samostalno pohađanje nastave i brigu o svojim udžbenicima i materijalima. Učenik tj. osoba D, primjerice, od pomagala koristi stolno povećalo, mehaničku mašinu i Braillov Touch. Učenik kaže da mu u životu i obrazovanju jedino laptop zaista pomaže. Na pitanje ima li na laptopu čitač ekrana, odgovara da je čitač ekrana dosadan. Koristio ga je na maminom laptopu i jedva je čekao da dobije vlastiti laptop kako ga više ne bi morao slušati. Sve radi uz pomoć povećala.

Slika 12 Digitalno povećalo iz COO „Vinko Bek“

Osoba E, koja je pohađala osnovnu i srednju školu u Centru za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“, objašnjava da su matematiku učili pomoću posebnih aparata. Imali su kutiju s aluminijskim brojevima i tablicu u koju su te brojeve zabadali kako bi rješavali zadatke. Osim toga, osoba E znala je kako se matematika računa u crnom tisku jer ju je tata tome učio kako ne bi zaboravila. Nisu imali povećala jer su većinom bili slabovidni i svi su morali znati Brailleovo pismo. Nije bilo dopušteno koristiti druge metode; čak su skidali naočale i stavljali crnu traku onima koji su imali ostatak vida. Osoba F, koja je trenutačno u programu Vinka Bek, oslanja se na suvremenu tehnologiju. Kaže da je postigla veliki napredak u daktilografiji i otkrila je da

na *YouTubeu* može slušati pjesme, knjige i što god želi. Ima uređaj Evo E10 koji joj omogućava snimanje knjiga, pjesama i razgovora. Na primjer, može snimiti pet knjiga od 500 stranica i onda ima dovoljno sadržaja za slušanje i ne mora se misliti što će raditi. Iako su im sva pomagala dostupna, koriste jako malo njih. Ipak, imaju uređaje poput čitača boja, zvučnog tlakomjera, zvučne vage za mjerenje težine i kuhinjske vage te aparat koji pokazuje koliko je vode uliveno u čašu te svira kada je čaša puna. Također, imaju aparat za uvlačenje konca u iglu, a učili su ih i peglanje. Koriste i Evo E10, bijeli štap, elektroničke uređaje za Brailleovo pismo, pisaću mašinu i kompjuter. Najviše voli koristiti kompjuter i bijeli štap. Na kompjuteru koriste govornu jedinicu i naučili su komande za paljenje kompjutera, otvaranje dokumenata, ulazak u *Google* i *YouTube* te prebacivanje knjiga na Evo E10. Sve to ih uči rehabilitator za tiflotehniku. Tehnologija joj odgovara jer je korisna kada im je dosadno pa moraju naučiti kako je koristiti. Kompjuter, čitanje i slušanje *YouTubea* glavne su joj zanimacije. Na početku je mislila da joj Evo E10 neće biti koristan, ali otkako je skinula knjigu, ne odvaja se od njega. Kaže da su većina pomagala vrlo skupa. Povećala su namijenjena uglavnom mlađim ljudima koji rade i trebaju ih. Prema onome što je čula, ta povećala mogu koštati do 5000 eura.

U odgoju i obrazovanju slabovidnih i slijepih učenika u osnovnim i srednjim školama koriste se raznovrsna pomagala i informacijsko-komunikacijska tehnologija kako bi im se olakšalo učenje i omogućila što veća samostalnost. Među najčešće korištenim pomagalima su stolna i digitalna povećala, Brailleove pisaće mašine, Brailleova bilježnica te elektronički uređaji poput laptopa i računala koji imaju čitače ekrana i govorne jedinice. Stariji korisnici koriste i uređaje poput Evo E10, koji omogućuju slušanje i snimanje knjiga, pjesama i drugih sadržaja, te razne specijalizirane uređaje poput govornog toplomjera, indikatora tekućine i zvučnog tlakomjera. Ova pomagala i tehnologije pomažu učenicima u svakodnevnom obrazovnom procesu, omogućujući im pristup informacijama na način koji odgovara njihovim potrebama.

(3) Koji su oblici i odlike suradnje različitih dionika u odgoju i obrazovanju slabovidnih i slijepih učenika?

Suradnja između redovnog obrazovanja i Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ odvija se kroz blisku međusobnu suradnju članica mobilnog stručnog tima i škole koje pohađa dijete s oštećenjem vida. U ovoj suradnji, posebna se pažnja posvećuje prilagodbi i inkluziji učenika s posebnim potrebama, osiguravajući da im se pruži podrška u skladu s njihovim individualnim potrebama. Stoga su u daljnjem tekstu opisane značajke obrazovanja učenika u COO „Vinko Bek“, ključni aspekti suradnje redovnog obrazovanja i Centra, odnosno Odjela integracije, kao

i konkretne primjere uspješnih praksi i izazova s kojima se članovi tima suočavaju u svakodnevnom radu.

U cijeloj Splitsko-dalmatinskoj županiji slijepi i slabovidni učenici koji se nalaze u redovnom obrazovnom sustavu imaju pravo na podršku mobilnog tima stručnjaka edukacijsko-rehabilitacijskog tima iz Odjela integracije u Splitu. Pokazalo se da je uloga edukacijskih rehabilitatora ključna u obrazovanju slijepih i slabovidnih. Jedinственost posla je to što im je zadatak biti poveznica između roditelja, Županijske udruge slijepih, COO „Vinko Bek“, škole i učenika. Rehabilitatorica ističe da je „Vinko Bek“ osnovna i srednja škola, sa svojim četverogodišnjim smjerovima, uvijek bila opcija za slijepu djecu. Nekada su isključivo odlazili tamo, no sada, kada su uključeni u redovni obrazovni sustav, sve više biraju ostati u svojoj lokalnoj sredini. Postoji opcija upisa u srednje škole u Splitu i Kaštelima pa vrlo rijetko odlaze u Zagreb.

Iako se nedavno izbor za slijepu i slabovidne osobe svodio samo na COO „Vinko Bek“ u Zagrebu, o svom iskustvu u obrazovanju u toj školi osoba E ima samo riječi hvale i nekoliko puta je naglasila „to je bio dom da se ponovno rodim i da sam slijepa i slabovidna osoba opet bi tu išla“. Osoba E je rekla da je u njenom razredu bilo deset učenika: šest djevojčica i četiri dječaka. Imali su i predškolsko odjeljenje u njihovoj školi. Došla je u petom razredu, to je bilo 1958. godine, dok su neki učenici dolazili u prvom ili trećem. Svaki dan su imali po šest sati nastave, a ponekad četiri ili pet. Imali su dva sata Njemačkog jezika, jedan sat Španjolskog i Talijanskog te Matematiku, Fiziku, Biologiju i Kemiju, kao i druge predmete koji imaju i u redovnom obrazovanju. U školi „Vinko Bek“ imali su i Tjelesni odgoj, ali ona nije smjela sudjelovati u fizičkim aktivnostima niti nositi težinu pa bi sjedila na klupi dok su drugi vježbali. Na nastavi su im stavljali crnu traku preko očiju i skidali naočale pa su sve morali raditi koristeći osjetilo opipa. Zahvaljujući dobrom pamćenju, uspjela je završiti osmi razred.

Jedan dan u domu započinjao bi ustajanjem, umivanjem, pranjem zuba i pospremanjem kreveta, koji je morao biti uredno napravljen. U velikoj spavaonici, gdje je bilo oko 60 učenika, kreveti su bili poredani u pet redova. Dom je bio jedinstven u Europi, primajući učenike iz bivše Jugoslavije i drugih zemalja. Škola je imala veliko dvorište s klupama, kestenima, toboganima, ljuljačkama, klackalicama i vrtuljkom. Učili su ih raznim praktičnim vještinama kao što su kopanje, sadnja, čišćenje salate, branje jabuka i krušaka te pripremanje ručka. Osoba E je spomenula da bi joj se možda vid spasio da je odmah bila poslana u školu „Vinko Bek“. Nosila je naočale s dioptrijom -30, koje su bile vrlo debele. Imali su velike mašine za pranje suđa i učili su ih kako prati i brisati suđe te kupiti tanjure nakon ručka. Organizirali su logorske vatre

preko kojih su skakali, plesne sekcije i učili svirati instrumente. Odgajatelj je bio prisutan u razredu i pomagao ako nešto nije bilo jasno. Svaki razred imao je svog odgajatelja.

Osim toga, igrali su razne igre poput Domina i Čovječe, ne ljuti se, dok pikado nisu imali jer je stigao tek kasnije. Tijekom jutarnje pauze oko 10 sati i navečer imali su obaveznu šetnju po velikom dvorištu prije pripreme za spavanje. U školi su radili s glinom, izrađivali razne ćupove i figurice koristeći kolo koje su pokretali nogom. Osoba E, koja je tada imala ostatak vida, crtala je na vazama i zdjelama, a zatim bi ih premazivali bezbojnim lakom. Kad je bilo lijepo vrijeme, iz botanike su išli u prirodu gdje bi profesorica ubrala cvijet s nekog stabla i učenici bi ga opipavali. Osoba E mogla je donekle vidjeti pa je znala što je to, ali za one koji su od rođenja bili slijepi, to je bilo teško shvatiti. Također su učili plesti čarape i dokoljenke s pet igala, te su pleli suknje i džempere s dvije igle. U školi su imali krep papir kojim su ukrašavali boce od vina ili soka izrezujući slova "Pozdrav iz Zagreba". Učili su plesti vrećice za nošenje hrane od najlona koristeći kukicu. Osoba E je rekla da bi, ako bi ih uhvatili da su nešto skrivili, njihovo ime bilo napisano na tabli mjesec dana ili bi morali mjesec dana čistiti WC ili umivaonike. Također, imali su medicinsku sestru koja je dežurala nad njima. Iako su imali čistačice koje su obavljale te poslove, učenike su, također, učili čistiti. Osoba E najviše cijeni „Vinka Beka“ jer su ih u toj školi naučili raditi mnoge stvari. Dodala je da u to vrijeme nisu imali obuku za orijentaciju u prostoru, što je došlo kasnije.

Osoba E je rekla da je nakon osmog razreda upisala srednju Birotehničku školu gdje je učila za rad na telefonskoj centrali. Učili su ih kako popraviti centralu, ali je skeptično komentirala kako bi ona, kao slijepa osoba, trebala razlikovati žice po bojama (crvenu, bijelu i žutu) i tražila je da idu na praksu, što su im omogućili tek u zadnjoj godini. Tamo su dolazili učenici iz cijele bivše Jugoslavije: Makedonije, Slovenije, Hrvatske, Srbije, Crne Gore pa čak su imali i jednu malu Amerikanku. Škola je bila specijalna za slijepe. Nakon toga, osoba E završila je višu školu za daktilografa. U toj školi, učenici su radili bez naočala, s crnom trakom preko očiju, dok im je profesorica diktirala tekst. U školi su imali tastature i pišaće mašine, a istovremeno bi profesorica upalila televiziju ili radio ili pričala s nekim. Jedan kolega je komentirao kako je teško slušati i pisati istovremeno, na što je profesorica odgovorila da će to isto morati raditi u uredu. Osoba E završila je školu za daktilografa i stenografa. Što se tiče drugih zanimanja koja su mogli birati, spomenula je da su u Beogradu mogli studirati za fizioterapeuta. Ona je željela ići, ali je bila visoka 165 cm i jako mršava.

Integracijom učenika u redovni sustav javila se potreba za mobilnošću edukacijskih rehabilitatora. Edukacijska rehabilitatorica iz Odjela integracije radi na terenu od utorka do

petka. Radno vrijeme počinje se računati od trenutka polaska iz Splita i obuhvaća cijeli put do odredišta. Rad je vrlo dinamičan jer svakodnevno susreće različite ljude. Situacija je dobra kada sve funkcionira bez problema i ima malo posla. Međutim, kada se pojavi problem ili konflikt, to može biti vrlo opterećujuće. Često se događa da je potrebno brzo reagirati, primjerice može se dogoditi da je zovu u petak popodne za nešto što se trebalo riješiti već prekjucher ili da se suočava s problemom koji je potrebno rješavati slušajući više strana. To može dovesti do nezahvalnih situacija koje izlaze iz okvira njezina posla i uobičajenih djelatnosti.

Rehabilitatori se oslanjaju na mogućnost prilagođavanja broja posjeta tijekom godine prema potrebama korisnika. Na kraju školske godine pišu mišljenje za svakog korisnika i preporuku za sljedeću godinu, prilagođavajući raspored prema procjenama koje su napravili na terenu. To može značiti da će nekome trebati češći ili rjeđi posjeti, ovisno o individualnim potrebama. Edukatorica ističe da je velika prednost njihovog programa fleksibilnost te mogućnost uzimanja novih korisnika ako je hitno. Može se dogoditi da dijete koje treba ići na testiranje pri upisu u osnovnu školu, a u vrtiću su primijetili da dijete ima određene poteškoće, a opet procjena logopeda i psihologa pokazala je da nema problema. Nakon procjene kod njih, utvrđeno je da dijete zaista ima problema s vidom te je uključeno u program s češćim posjetima kako bi se odmah počelo raditi s njim. Rehabilitatorica je objasnila da se u timskoj procjeni za primanje korisnika uzima u obzir postotak vida. Dvije su kategorije kod njih, slabovidnost je definirana kao postojanje manje od 40 % vida, a sljepoća kao manje od 5 % vida. U određenim slučajevima, kada je postotak vida blizu granice, kao npr. 42 %, ipak se mogu napraviti iznimke, posebno ako je potrebna edukacija u školi ili praćenje djeteta kroz period od godinu ili pola godine. Što se tiče koliko djece ima višestruke teškoće, to zavisi o području rada. Njena kolegica u ranoj intervenciji gotovo nema djecu koja imaju samo oštećenje vida, već su to uglavnom djeca s višestrukim poteškoćama. Ona radi na području vida kod te djece koja su uključena u razne usluge multidisciplinarnе rane razvojne podrške. Osoba C, koja radi sa starijom djecom, nema puno učenika koji imaju višestruke teškoće jer moraju biti u redovnom obrazovnom programu. Susretala se s dodatnim poteškoćama poput cerebralne paralize i ADHD-a, ali oštećenje vida obično je primarna poteškoća.

Edukacijska rehabilitatorica opisuje kako se na timskoj procjeni preporučuje cijeli spektar usluga integracije, koji su obuhvaćeni unutar usluge integracije i psihosocijalne podrške. Nakon što se upoznaju s djetetom, obično nakon dva do tri mjeseca, rehabilitatori određuju koje će se aktivnosti provoditi. Kod djece s ostatkom vida, uvijek se uključuju vježbe vida te odgojno-educacijska rehabilitacija koja pomaže u učenju. Program ne uključuje klasično učenje kao što

je jednokratno vježbanje matematike, već se fokusira na kognitivne vještine poput iščitavanja teksta, razlikovanja bitnog od nebitnog te tehnika učenja.

Socijalne i svakodnevne vještine, također, važan su dio programa za sve korisnike. Orijehtacija i kretanje prilagođava se prema razini ostatka vida korisnika: kod nekih će samo biti prepoznavanje prepreka od kuće do škole, kod nekih će biti da svaki put kada dođe na pješački mora pogledati lijevo i desno pa poslušati ima li ikoga, a kod nekih to stvarno traži uporabu bijeloga štapa. To je jedan specifičniji trening s puno strukture. Orijehtacija i kretanje puno je općenitiji pojam od samoga bijelog štapa. U Dalmaciji, gdje mnoge rute od kuće do škole nemaju nogostup ili pješački prijelaz, naglasak je na učenju sigurnog kretanja, kao što je hodanje na sigurnijoj strani ceste i prelazak na drugu stranu kada je to potrebno. Unutarnje orijentacije u školi također se uče, uključujući snalaženje u učionicama, knjižnici, uredu stručne službe i dvorani te korištenje sanitarnih čvorova na svakom katu. Majka, tj. osoba G rekla je da su u COO „Vinko Bek“ naučili njezina sina kako koristiti bijeli štap i da je imao obuku kod rehabilitatorice. Učenik je potvrdio da je član „Vinka Beka“ od treće godine, a naučio je koristiti bijeli štap već u trećem razredu, ali ga je tek u srednjoj školi počeo koristiti. Majka je napomenula da su očekivali određeni otpor, ali da je važno da naučene tehnike ostaju s njim i kada dođe faza kada bi se mogao sramiti ili odbijati koristiti štap. Također, spomenula je da je do srednje škole često vožen do škole jer je i njegova sestra išla u istu školu, ali sada kada mora koristiti dva autobusa, mora biti samostalan i koristiti bijeli štap. Majka objašnjava da se u Solinu baš i ne kreće, a sin može koristiti ono malo vida što mu je ostalo samo po danu. Štap nosi više zbog sigurnosti, na čemu su roditelji inzistirali. Kad ljudi vide bijeli štap, vidi se razumijevanje i poštovanje prostora slijepe osobe, obično se povuku, a pse sklanjaju. Majka napominje da bi sin, koji je već odrasli momak i visok, mogao slučajno nekoga okrznuti ramenom dok se šeta, što bi moglo izazvati razne reakcije. No, kad ga vide sa štapom, situacija je drugačija. S druge strane, sin izražava frustraciju zbog nošenja štapa u autobusu. Smatra ga smetnjom i često se pita zašto ga nosi. Spominje da je trčanje za autobusom sa štapom nezgodno, jer ne zna što bi radio sa štapom dok trči.

Osoba B također naglašava da ima učenika koji su druželjubivi i ne srame se i ispričala je situaciju gdje je učenik dobio novi bijeli štap i bio je jako ponosan. Prošetao je cijelim trajektom s tim štapom kako bi ga svi mogli vidjeti. Osoba A nadovezala se da imaju i tinejdžericu koja odbija koristiti štap i stidi se njega, iako joj je on potreban. Naglasila je da situacija nije samo o sljepoći, jer su slijepe osobe sveprisutne na televiziji i u medijima te educirani ljudi, pogotovo u gradovima, trebaju bolje razumijevanje i podršku.

Edukacijska rehabilitator naglašava da njihovi programi obuhvaćaju različite aspekte razvoja djeteta: orijentacija i kretanje, svakodnevne vještine, učenje brajice i vježbe vida, afektivnu sferu povezanu s kineziterapijom, logoterapijom i psihološkom podrškom. Međutim, psihološka podrška ne provodi se u njihovom centru jer nemaju kineziterapeuta niti logoterapeuta. Te terapije obavljaju se od strane kolega u Zagrebu, a lokalni tim u Splitu fokusira se na aktivnosti koje mogu provoditi samostalno, prilagođavajući se resursima i specifičnim potrebama djece koje podržavaju.

Učenici redovito imaju jednom do dvaput tjedno rad s tiflopedagogom, gdje se radi o učenju Brailleovog pisma, radu na računalu ili vježbama kretanja s bijelim štapom. Osoba C rekla je da ako učenici imaju radne navike, dobre ocjene i sve ostale potrebne vještine, uključujući korištenje tehnologije, obično upisuju gimnaziju. Nakon gimnazije, biraju fakultet, pri čemu su najčešći izbori Filozofski fakultet, Pravni i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, ali primarno jezici na Filozofskom. Za strukovne škole, surađuju sa Zavodom za zapošljavanje koji provodi profesionalnu orijentaciju za učenike osmih razreda. Učenici s rješenjem o primjerenom obliku školovanja obavezno prolaze ovu procjenu, koja uključuje psihološki razgovor, nakon čega dobiju preporuku za četiri ili pet škola ili određenih smjerova. Preporuke ovise o preostalom vidu, drugim poteškoćama ili zdravstvenoj situaciji. Preporuke često uključuju gimnazije, ekonomiste i često web dizajnere, tehničare za pripremu grafike i upravne referente. Nedavno su dobili i Zdravstvenu školu za jednog vrlo sposobnog i samosvjesnog učenika koji je sportaš pa ga je fizioterapija zanimala. Timskom procjenom u COO „Vinku Bek“ u osmom razredu također se daju preporuke za tri ili četiri smjera, koje su se pokazale uspješnima.

Učenik, odnosno osoba D kaže da mu fizioterapija nije bila stavljena na popis preporučenih zanimanja ili je bila na samom dnu. Umjesto toga, preporučivali su mu upravnu, ekonomsku školu i nadbiskupsku gimnaziju, iako on nikada ne bi išao u gimnaziju. Majka spominje da su u školi imali otpor prema izboru. Ona je dolazila na razgovore u školu jer su se zaposlenici škole bojali i nisu bili upoznati s radom sa slijepim i slabovidnim učenicima. Razrednica je na prvom prijemu rekla da su bili ugodno iznenađeni njegovim snalaženjem i predznanjem jer ocjene često nisu odražavale stvarno znanje koje učenici imaju.

Osoba B iznijela je da su nekada slijepi ljudi često bili telefonisti, no to je zanimanje koje polako izumire. Danas imaju primjere da učenici idu za fizioterapeute, u Turističko-ugostiteljsku školu... Osoba B je nadalje rekla da ima dosta slijepih osoba koje se odluče za studiranje na Filozofskom fakultetu, posebno za predmete kao što su povijest, filozofija ili pedagogija, gdje nema potrebe za matematikom. Međutim, naglasila je da Udruga nikako ne

podržava ideju da slijepa osoba ide na ERF. Smatra da je teško za slijepu osobu podučavati druge o kretanju u prostoru ili procjenjivati kvalitetu kuhanja, a slijepi ljudi koji su to završili često su bez posla.

Osoba A ističe da odluka o školovanju ovisi o prirodi oštećenja djeteta. Ako dijete ima višestruke teškoće, preporučuje im se škola poput „Vinka Beka“ u Zagrebu. Ponekad dijete samo izrazi želju za odlaskom u Zagreb. No, sve se to ostvaruje u dogovoru sa stručnjacima i tiflopedagozima, uz suradnju s roditeljima. Udruga se ne miješa u te odluke jer nisu stručni, već podržavaju odluke roditelja. Osoba A istaknula je da se jedino protive kada dođu maturanti koji ne vide, a žele upisati zanimanja za koja oni smatraju da neće moći obavljati. Primjerice, nedavno su imali situaciju gdje je osoba koja ne vidi htjela čuvati 20 djece kao odgojiteljica u vrtiću. Iako ta osoba možda smatra da se dobro može brinuti za jedno dijete, postavlja se pitanje kako bi se nosila s takvim zadatkom s obzirom na svoje ograničenje vida. Osoba A naglasila je da ima još sličnih priča koje nisu lako rješive. Osoba B nadodala je da se roditelji i učenici često obrate njima kada imaju želju za određenim studijem. Spomenula je primjer jedne djevojke koja je htjela upisati likovnu akademiju, smjer animaciju. Nakon razgovora s majkom djevojke, Udruga nije preporučila tu odluku jer djevojka ima progresivnu bolest. Osoba A naglasila je da je važno razlikovati želje od realnosti i da kada si slijep, nije uvijek moguće birati zanimanje koje voliš, već ono koje će osigurati egzistenciju u budućnosti.

Od velike važnosti u provedbi inkluzivnog obrazovanja slabovidnih i slijepih učenika je i međusobna suradnja članica mobilnog stručnog tima. Edukacijska rehabilitatorica naglašava da ih je četvero stručnjaka na Odjelu integracije u Splitu. Svi su zaposleni na puno radno vrijeme, ali kod njih se rad drugačije organizira. Svaki mjesec ima četiri tjedna, a u četiri radna dana rade s korisnicima. Jedan dan, obično ponedjeljak, rezerviran je za dokumentaciju, sastanke i dogovore za ostale dane u tjednu. Svaki dan edukacijske rehabilitatorice provode s jednim korisnikom punih 5 sati i 30 minuta. To znači da svaki mjesec imaju 16 obilazaka, odnosno 16 različitih posjeta korisnicima. Frekvencija posjeta ovisi o potrebama korisnika; netko tko ima veće potrebe ili se priprema za školu može imati dva obilaska mjesečno, dok netko tko se dobro snalazi ili je starije dobi može imati samo jedan obilazak mjesečno. Sve se to zbraja kako bi se odredio ukupan broj obilazaka za svaku edukatoricu. Primjerice, ako imaju zahtjevnije korisnike s češćim obilascima, imaju manje korisnika. Edukatorica koja je imala osam zahtjevnih korisnika kod kojih je išla dva puta mjesečno, a sada, kada ima više starijih korisnika koji zahtijevaju manje česte posjete ima ih petnaest.

Unatoč tome što ne mogu popraviti vid, educiraju korisnike kako bolje koristiti vidne informacije koje njihov mozak prima, što može rezultirati značajnim poboljšanjem u njihovoj sposobnosti. Na primjer, dijete koje su pratili od trećeg ili četvrtog razreda osnovne škole može značajno unaprijediti svoje sposobnosti u čitanju i radu s tekstem te postati neovisno od njihovog programa rehabilitacije:

„Uglavnom kada netko uđe u naš program, jako teško ispadne jer pratimo napredak. Dođe do situacije, mi ne popravljamo vid, neće se to vidno polje proširiti, ali njihovo korištenje vida može doći toliko dobro da on na testovima prijeđe 40 %. Jako dobro koristi te informacije koje njegov mozak dobiva od očiju jer smo ga mi dobro „istrenirali“... Dijete jako puno radi na blizu i puno radi s tekstem.“

Splitski Odjel integracije otvoren je prošle godine u listopadu na Spinutu. Prema mišljenju rehabilitatora, prelazak iz prostora na Pujankama na Spinut donio je značajno poboljšanje u kvaliteti rada. Sada imaju puno više prostora za pohranu materijala, što im je ranije nedostajalo. Timske procjene sada se mogu češće održavati jer su prije bile organizirani jednom u tri mjeseca. To znači da su djeca iz Dalmacije ranije često čekala na procjenu, dok sada dolaze jednom mjesečno što znatno poboljšava kvalitetu obrazovanja. Na Pujankama je postojala lista čekanja za djecu svih uzrasta, no s novim prostorom na Spinutu situacija se poboljšala. Unatoč tome što nisu proširili svoje kapacitete zaposlenjem novih ljudi, organizacija rada postala je jednostavnija. Sada mogu efikasnije organizirati grupni rad, što štedi vrijeme jer mogu istovremeno raditi s više djece, umjesto da posvećuju vrijeme samo jednom djetetu.

Njihov centar preferira jednostavan dizajn bez puno boja i šarenih elemenata. Drugi centri često su u bojama, ali to može odvući pažnju slabovidnim korisnika. Na prethodnoj lokaciji na Pujankama nije bilo zavjesa, ormari su bili otvoreni, a sva didaktička oprema bila je izložena iza njih. To je često odvlačilo pažnju njihovih korisnika, umanjivalo njihovu koncentraciju i dodatno ih umaralo. Zbog toga, u novom prostoru preferiraju svijetle boje poput bijele koja stvara osjećaj čistoće i prostranosti. Također, prostor je organiziran s ciljem da ima manje distrakcija za korisnike, što omogućuje bolju koncentraciju i ugodnije okruženje za rad. Kolegica koja radi s mlađim korisnicima primijetila je da čišći prostor značajno olakšava rad s djecom. Ističe da imaju odličnu suradnju sa Županijskom udrugom slijepih kroz privatne kontakte i zbog zajedničkih korisnika. Naglašava da im je Županijska udruga neizmjereno pomogla u opremanju prostora i komunikaciji, opisavši tu suradnju kao prekrasnu.

Edukacijska rehabilitatorica objašnjava kako organiziraju aktivnosti orijentacije i kretanja u prostoru prema potrebama svojih korisnika. Imaju djecu koja dolaze u centar na rad, kao što je obuka za brajicu, jer u vrtiću nemaju tihi i izolirani prostor potreban za koncentrirani rad ili kod kuće imaju braću i sestre. Kada dijete dođe u prostor gdje nema svoje igračke i poznatog okruženja, tada mogu postići sat i pol koncentriranog rada, što je ključno za program brajice koji zahtijeva visoku razinu pažnje. Ako imaju korisnika koji nije u mogućnosti dolaziti u centar, radit će s njim na terenu, tako da individualni rad u prostorima Odjela obavljaju samo s djecom iz Splita. Orijehtaciju i vježbe vida te svakodnevne vještine mogu se podučavati bilo gdje. Na taj način, centar pruža fleksibilnost u prilagodbi aktivnosti prema individualnim potrebama djeteta, bilo da se radi o radu u centru ili na terenu, uzimajući u obzir okoliš u kojem se dijete najbolje snalazi za učenje i napredak.

Na pitanje o pripremljenosti za rad na terenu nakon fakulteta, osoba C tj. rehabilitatorica je odgovorila da je to uglavnom pokriveno diplomskim studijem. Kolegiji na diplomskom studiju na modulu oštećenja vida nazvani su prema standardnim programima za edukacijsku rehabilitaciju slijepih i slabovidnih osoba. Brajicu su počeli učiti na preddiplomskom studiju, ali samo osnove, što je to brajica i kako izgleda te su naučili slova i znakove. Osobe koje studiraju Inkluzivnu edukaciju i rehabilitaciju, koja pokriva intelektualne teškoće, autizam, ADHD i slično, mogu pokriti šire područje. Osoba C osjećala se dobro pripremljeno za rad jer su imali puno vježbi, radili su brajicu te imali četiri kolegija na diplomskom studiju vezana za orijentaciju i kretanje i peripatologiju. Imali su i razvojnu psihologiju, ali je osjetila manjak pripreme za rad jedan na jedan, što Inkluzivna edukacija pokriva bolje. Imala je iskustva sa slijepim dječakom tijekom studija, ali nisu dovoljno radili na kognitivnom dijelu već samo vježbe za slijepe. Nakon fakulteta, osoba C oslanjala se na kolege, internet, vježbenice i pripreme za školu gdje je opisan razvoj za svako godišće. Postoje kontrolne liste (eng. checklist) za slijepe (slika 13., Perkins.org, 2013) i slabovidne koja pomaže, ali nedostatak je struke manjak evidencije, bilježenja i šablona praćenja. Rehabilitatorice često moraju smišljati kreativne radne listiće i koristiti materijale koje imaju.

Functional Vision Assessment Template

Name: Age: Date of Birth: Gender: Grade: School:	Parent Information: Assessment Completion Date: Assessment Completed By:
---	---

Medical Information

Etiology and Pathology: Visual Field Loss Information: Refractive Correction:	Visual Acuity Measures With Correction: OD (Right Eye): OS (Left Eye): OU (Both Eyes): Visual Acuity Measures Without Correction: OD (Right Eye): OS (Left Eye): OU (Both Eyes):
--	---

Medical History

Insert information here...

Visual Behaviors and Skills

Skills and Typical Visual Behaviors	Student's Visual Behavior and Comments
Pupillary response: Decrease in the size of the pupil when bright light is presented	
Blink response: Closing the eyelids in a protective response to the movement of a hand or object toward the eyes	
Pupillary reflection: Light is reflected off the pupil when a penlight is directed toward the bridge of the nose; location of reflections will indicate eye alignment. (Hirschberg Test may indicate a muscle imbalance in the eyes if light reflects non-centrally in one or both eyes)	
Fixate: The ability of the eyes to directly gaze on an object and hold the gaze so the object remains in view	
Convergence: The ability of the two eyes to maintain visual focus from distant to near	

Slika 13 Primjer kontrolne liste za evaluaciju slijepih i slabovidnih

Također, nedostaje stručnih materijala, pa kolegice ponekad same kupuju potrebne igre i materijale. Rehabilitatorica je objasnila da imaju vrlo malo specijaliziranih materijala (jedini primjerci su na slikama 14. i 15.) za vizualnu stimulaciju i vježbe vida, tako da moraju neke i sami osmišljavati.

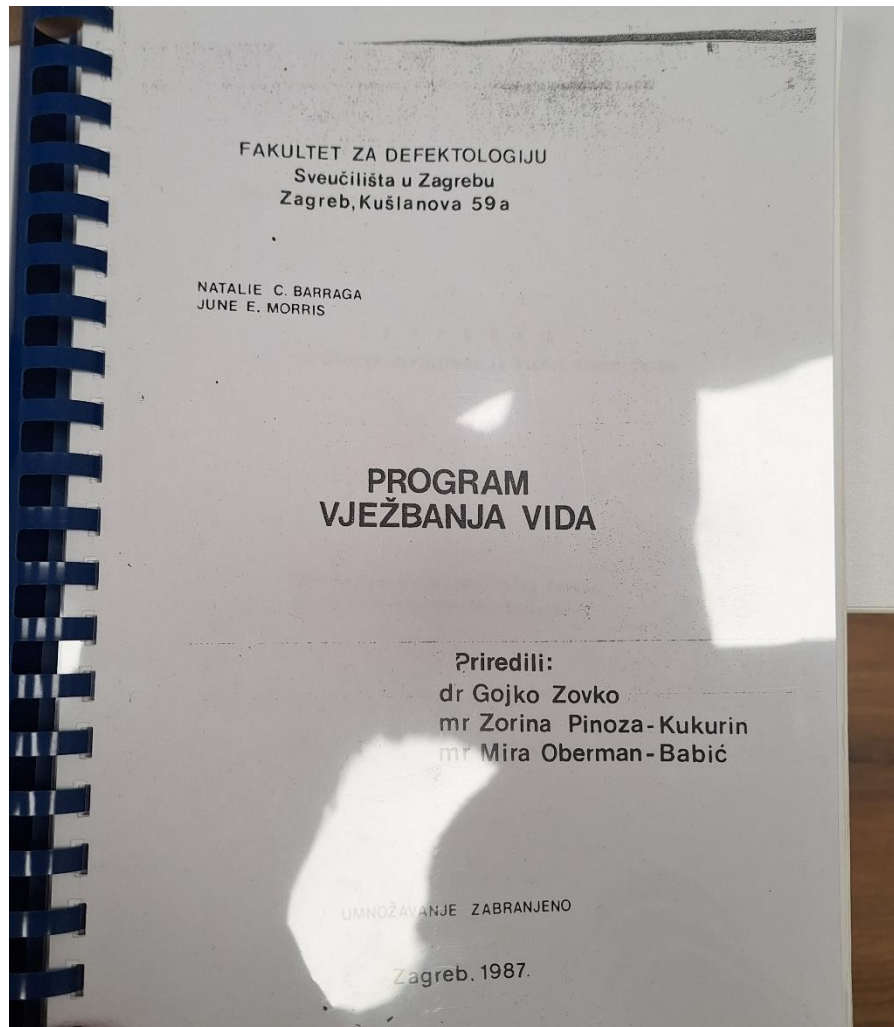
Slika 14 Specijalizirani materijali za vježbe vida

Slika 15 Specijalizirani materijali za prepoznavanje prometnih znakova

Postoji jedan program, preveden u Hrvatskoj 1987. godine od autorice Barraga (slika 16.), koji je vrlo koristan. Taj program pokriva razvoj optičkih funkcija i refleksnih pokreta oka te sadrži vježbe koje se postepeno povećavaju u složenosti, od osnovnih fizičkih reakcija na

svjetlo do složenijih motoričkih vještina, prepoznavanja boja, oblika, linija i figura. Program također uključuje vježbe za prepoznavanje detalja na slikama, slaganje figura, prepoznavanje dijelova predmeta kao cjeline te razlikovanje sličnih i različitih slika. Na kraju, prelazi se na prepoznavanje brojeva i slova, što nije pravo čitanje, nego više prepoznavanje simbola. Nedavno je izašla unaprijeđena verzija Barraginog programa, koja uključuje listu za procjenu koja pomaže u određivanju trenutne razine vještina djeteta i planiranju daljnjeg rada. Međutim, ovaj novi materijal vrlo je skup i još ga nisu nabavili, iako bi im bio od velike pomoći.

Slika 16 Primjer programa korišten u COO „Vinko Bek“

Rehabilitatorica je iznijela svoje prijedloge o unaprijeđenju obrazovnih mogućnosti za učenike s oštećenjem vida. Naglasila je potrebu za boljom organizacijom procesa procjene, primjećujući da trenutni sustav kontrolnih lista i vođenja evidencija nije dovoljno usklađen i često dovodi do zbrke među kolegama. Posebno je istaknula nedostatak strukturiranih

materijala za učenje brajice te nedostatak standardizacije u dokumentiranju tehnoloških vještina učenika, kao što su korištenje čitača ekrana i govorne jedinice:

„Priprema za brajicu se sastoji od tri brajične vještine i postoji lista njih. Nitko nije napravio neku vježbenicu za to ili nekakav slijed što ide kojim redovima nego se svi u nekom okvirnom znanju snalaze. Kad se radi o tehnologiji, kada radimo sa učenikom uz čitač ekrana, govornu jedinicu i tipkanje i toliko stvari koje ga treba naučiti na računalu mi nigdje to ne možemo zapisati. Kad sjednem pisati mišljenje samo ću napisati djelomično se snalazi na računalu, u potpunosti samostalan ili nije uopće samostalan. Ali nekome jako dobro ide snalaženje na internetu i u programima a recimo ne zna upaliti povećalo sa strane. Mi pišemo u dnevnik rada što se radilo, ali fale konkretne stvari koje se mogu mjeriti.“

Opisala je svoje izazove pri prijenosu informacija o učenicima kolegama. Kada dođe do prekida u radu ili prijenosa korisnika drugoj kolegici, često se suočava s nedostatkom strukturirane kontrolne liste koja bi jasno definirala koje vještine učenik posjeduje u radu na računalu. To dovodi do situacija u kojima kolegica može više puta kontaktirati intervjuiranu rehabilitatoricu s pitanjima jer nije jasno dokumentirano što učenik već zna ili treba dalje naučiti npr. u radu s Wordom. Također, ističe razlike u pristupu pisanja mišljenja o učenicima među kolegama. Dok neki kolege napišu kratka mišljenja od pola stranice, neki preferiraju opsežnija mišljenja koja detaljno analiziraju svako područje učenikovog razvoja. Ovo i ona radi kako bi drugima pružila dublji uvid u sposobnosti učenika, omogućujući im da stvore sveobuhvatniju sliku njegovih snaga, slabosti i potreba. Smatra da ovakav pristup pomaže boljem razumijevanju učenika i olakšava suradnju s roditeljima i drugim suradnicima.

Rehabilitatorica je opisala iskustva s prakse tijekom studija, gdje su studenti sami birali ustanove u kojima će odraditi praksu. Ona je bila na praksi u dječjem vrtiću s jednim slabovidnim djetetom, u „Vinku Beku“ na odjelu mladih i u staračkom domu, gdje je bilo mnogo slijepih i slabovidnih. Nakon diplomiranja, svi studenti dobivaju istu diplomu s nazivom "Edukacijski rehabilitator", bez naznake modula za oštećenja vida. To znači da diplomirani studenti iz različitih modula, poput Inkluzivne edukacije, imaju istu diplomu iako su im znanja i vještine potpuno različite. Studenti koji su završili modul oštećenja vida imaju specifična znanja za rad u ustanovama kao što je „Vinko Bek“, ali svi se mogu prijavljivati na sve natječaje. Prednost na razgovorima za posao imaju ako su specifično pitani o modulu kojeg su završili, jer za rad sa slijepima i slabovidnima potrebne su posebne vještine i znanja. Rehabilitatorica također spominje da nakon šest godina rada s osobama s oštećenjem vida ne bi

imala samopouzdanja raditi kao stručni suradnik u školi ili vrtiću, jer je zaboravila sve osim onog čime se sada bavi. Problem je i u prevođenju zanimanja "edukacijski rehabilitator" u inozemstvu, gdje to zanimanje ne postoji. Kad se prijavljuju za poslove vani, pitaju ih koji su modul završili, pa mogu koristiti naslove kao što su specijalist za slabovidnost (eng. low vision specialist) ili nastavnik za djecu s oštećenjem vida (eng., teacher for children with visual impairment - TVI), što pokriva obrazovni dio, ali ne i sve što rade.

Učenik, osoba D, izjavio je da s rehabilitatorima više razgovara kao čovjek s čovjekom, nego o konkretnim aktivnostima. Oni dolaze u školu ako treba provjeriti nešto s ispitima ili jednostavno porazgovarati. Njihov dolazak obično uključuje preuzimanje ispita, njihovo prepisivanje, prevođenje i vraćanje nazad u školu. Prvenstveno, za struku svi ispitanici imaju riječi hvale pa tako i majka i učenik:

„Ja ne znam kako bi to sve skupa izgledalo bez „Vinka Bek“ i rehabilitatora, kad ne bi nešto pohvatao, prvenstveno bi tu pomagala rehabilitatorica.“ Učenik dodaje: „Ja sam imao dojam kao da ona se predmete, sve što je meni bilo nejasno ona je meni objasnila u detalje. Može komotno doći na zamjenu bilo kojeg profesora.“

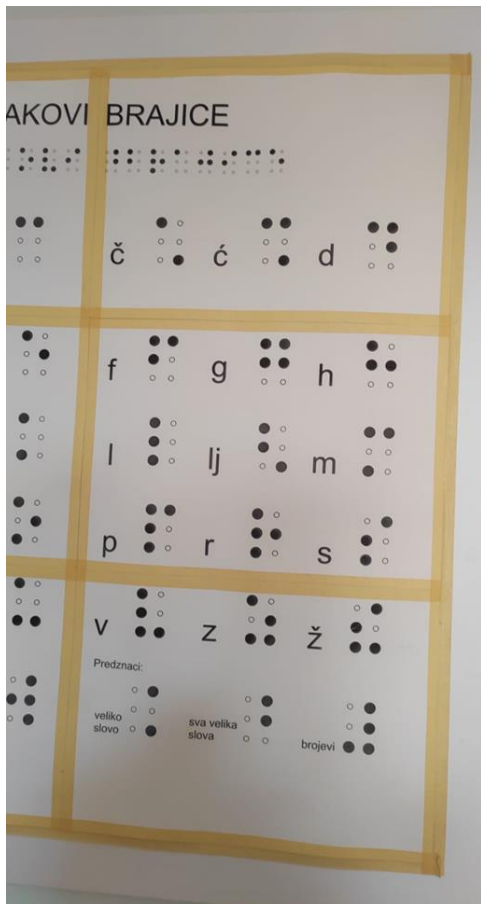
Osoba F, koja je u programu Psihosocijalne rehabilitacije, rekla je da za svaki predmet imaju jednog rehabilitatora. Neki rehabilitatori znaju više vještina npr. brajicu, tehniku korištenja bijelog štapa i tiflotehniku. Svaki učenik ima zaseban sat s rehabilitatorom, što znači da svi imaju svoje individualne sate. Pohvalila je rehabilitatore rekavši da su odlični stručnjaci. Istaknula je da su kulturni i dobri prema učenicima, ali prije svega da su vrlo stručni. Zahvaljujući njihovom radu, korisnici brzo savladavaju gradivo i vještine koje se uče.

Već se moglo vidjeti da je osoba E, koja je prošla kroz sustav obrazovanja „Vinko Bek“, imala jako puno aktivnosti kojima je mogla popuniti dane. Ispričala je i kako su ih podučavali mnogim vještinama, uključujući šivanje iglom i koncem. Imali su plesne aktivnosti, orkestar s različitim instrumentima poput harmonike, harfe, klavira, basova, gitare i tamburaški orkestar. Također, imali su pjevački zbor i folklornu sekciju. Osoba E spomenula je da je svirala klavir i čitala note na Brailleovom pismu te osvojila prvo mjesto na natjecanju iz harmonike. Osoba B iznijela je kako u udruzi nema izvanškolskih aktivnosti za slijepu i slabovidnu djecu. Šah više nije prisutan u njihovoj udruzi jer su ga igrali stariji članovi koji više nisu aktivni. Umjesto toga, članovi udruge osnovali su pikado klub pod nazivom „U sridu“ te se sada družu s članovima iz drugih udruga, sudjeluju na natjecanjima i ponekad posjećuju njihovu udruhu. Osoba A naglasila je važnost izvannastavnih aktivnosti za slijepu djecu u kontekstu obrazovanja,

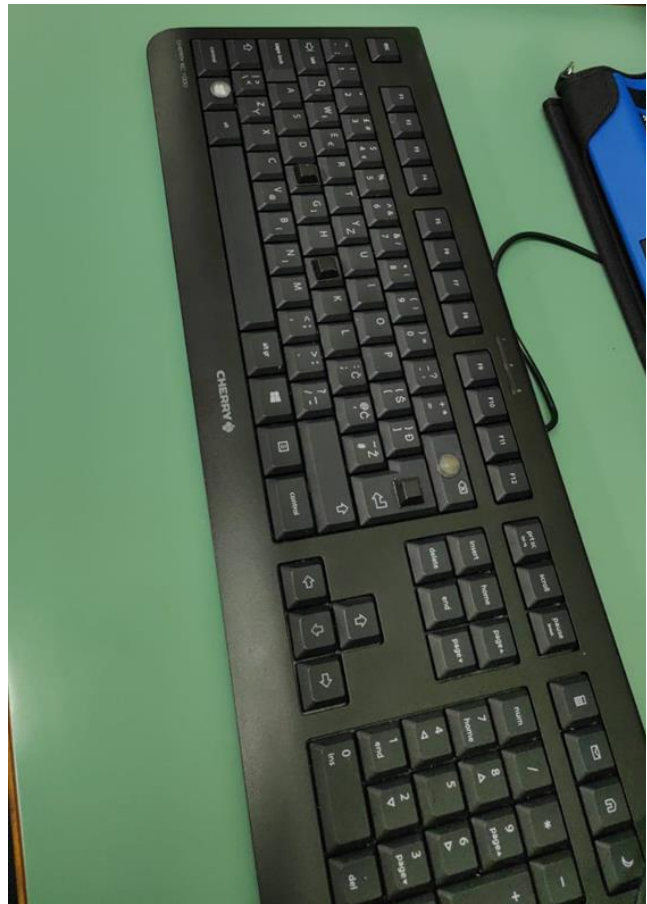
posebno sportova i glazbene škole, ovisno o njihovim sklonostima. Spomenula je sportove prilagođene slijepim osobama poput plivačkog kluba „Cipal“ i plivačke reprezentacije, gdje je njihov učenik član juniorske plivačke reprezentacije već nekoliko godina. Također, istaknula je da većina slijepe djece upisuje glazbenu školu, što im također pomaže u razvoju. Napomenula je da se slijepa djeca suočavaju s većim umorom jer za obavljanje svakodnevnih aktivnosti trebaju više koncentracije, truda i intelektualnog napora u usporedbi s djecom koja vide.

Osoba D jako je zauzeta s izvanškolskim aktivnostima. Učenik je rekao da se bavi plivanjem, pohađa školu stranih jezika i pjeva u crkvenom zboru. U školi stranih jezika uči engleski, a sve radi s olovkom i papirom. Istaknuo je da bi mogao živjeti bez svega, ali bez plivanja ne može. Pliva pet puta tjedno, a ponekad i duplo ako preskoči jedan trening zbog tjelesnog u školi. Planira sljedeće godine tražiti oslobođenje od tjelesnog odgoja jer ne može raditi sve što i drugi, a boji se da će mu lopta udariti u glavu, što se ne smije dogoditi. Član je plivačkog kluba Cipar i smatra da ne dobivaju dovoljno pažnje. Imaju samo dvije, maksimalno tri pruge za plivanje, a ukupno ih je 70-80, uključujući i mlađe članove, od kojih je 20 natjecatelja.

Osoba F opisala je raznovrsne aktivnosti koje su dostupne u njihovom programu psihosocijalne rehabilitacije. Imaju psihologiju, radnu terapiju, radne vještine, orijentaciju i kretanje, tjelesni odgoj, glazbu, brajicu (slika 17) i tiflotehniku (slika 18). Posebno je istaknula važnost brajice i radne terapije za razvoj motoričkih sposobnosti. Na radnim terapijama izrađivali su predmete od gline, poput vaza i zdjelica te su se bavili filcanjem, a to je proces oblikovanja vune u predmete pomoću vruće vode i pritiska. U njihovim aktivnostima uključeni su i društvene igre poput "Čovječe, ne ljuti se", domino i šah, a imaju i karte na brajici. Učili su i praktične vještine poput čišćenja i kuhanja, uz vježbanje s povezom kako bi se oslanjanje na preostali vid smanjilo i olakšalo prihvaćanje eventualne sljepoće.

Slika 17 Slika korisnice
Psihosocijalne rehabilitacije, brajica

Slika 18 Slika korisnice programa, tipkovnica
za slijepe i slabovidne

Osoba F ističe kako uživa u svemu što rade, ali da joj je posebno drago što su naučili koristiti bijeli štap za kretanje vani. Sada imaju dvije rute kojima redovito šetaju, što uključuje putovanje do „Vinka Beka“ i nazad te su naučili samostalno obavljati kupovinu i odlaziti u ljekarnu. Ovo je za njih veliko ostvarenje i značajno unaprjeđuje njihovu neovisnost i svakodnevni život. U projektu je petero ljudi starije dobi iz različitih područja Hrvatske. Osoba F spomenula je da korisnici iz Zagreba dolaze svaki dan ili prema potrebi. Oni odrade program rehabilitacije, a zatim odu kući. Osoba F sugerirala je da bi i u Splitu željeli imati sličan model gdje bi samo odradili rehabilitaciju i nakon toga otići kući. Osoba F rekla je da je vrlo zadovoljna programom koji pohađa. Nije se susrela s nikakvim preprekama koje bi je obeshrabrile ili otežale savladavanje gradiva. Naprotiv, izrazila je oduševljenje programom te bi ga preporučila svakome. Smatra da je važno poticati i starije ljude da se uključe u ovakve programe, bez obzira u kojoj životnoj dobi bili. Ona sama ima 62 godine, a u programu su sudjelovale osobe čak i u dobi od 71 godine.

Osoba F rekla je da redovito, svaki mjesec, idu na različite aktivnosti. Nedavno su posjetili Hrvatsko narodno kazalište gdje su gledali predstavu „Šubić Zrinski“, također su posjetili Ludu kuću gdje su gledali predstavu. Bili su i u Muzeju čokolade, često idu na kavu, a volonteri s ERF-a često dolaze pa zajedno idu u šetnje. Oni ih ponekad prate i na njihovim satovima. Također imaju džeparac koje dobivaju od Centra pa to koriste za odlaske u kupovinu. Sve te aktivnosti čine njihov program raznovrsnim i pomaže im u druženju i integraciji u društvo.

Odmah nakon što je osoba E stigla iz Zagreba, u Solinu je 1966. godine sagrađen Dom zdravlja. Tamo je ona dobila posao daktilografa. U to vrijeme nije bilo telefonske stanice pa su je zaposlili kao daktilografa. Iako je imala problema s čitanjem crnog tiska zbog slabog vida, brzo je tipkala na pisaćem stroju. Kako joj je kuća bila blizu, nakon posla u zdravstvenoj stanici otišla je izrađivati kartone za umirovljenike kako bi zaradila za leće. Jedno vrijeme čak nije željela izlaziti iz kuće. Bavila se uzgojem cvijeća i održavanjem kućanstva. Također, učila je kuhati i posebno je voljela peći kolače. Rekla je da je nekada išla na konferencije u Zagrebu nakon udaje, ali s godinama, više nije mogla i izgubila je interes, posebno nakon što je potpuno oslijepila. Uz to, osoba E rekla je da se i danas čuje s jednom kolegicom koja ima djecu. Kolegicina djeca joj govore da njihova mama ne želi učiti brajicu niti čitati jer smatra da je već završila školu. Osoba E izražava žaljenje što ima puno ljudi starije populacije koji ne znaju čitati brajicu. Ona se trudi i dobiva razne časopise putem CD-a te dobiva i braillove časopise iz Slovenije i Makedonije.

Oblici i odlike suradnje različitih dionika u odgoju i obrazovanju slabovidnih i slijepih učenika temelje se na bliskoj komunikaciji i dogovoru između redovnih škola i Centra za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“. Suradnja uključuje stručnu podršku mobilnih timova, koji rade zajedno s nastavnicima, učiteljima i roditeljima i svim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa kako bi se osiguralo kvalitetno obrazovanje za svakog učenika. Ključne odlike ove suradnje su redoviti sastanci za evaluaciju napretka učenika, prilagodba nastavnih metoda i materijala, uporaba specijaliziranih pomagala i tehnologije te rad na vještinama i cjelovitom razvoju djeteta. Ovakav pristup omogućuje svakom učeniku razvoj njegovih potencijala u inkluzivnom obrazovnom okruženju.

(4) Koje su vrste podrške i na koji način različiti oblici podrške utječu na razvoj i inkluziju slabovidnih i slijepih osoba u obrazovni sustav i društvo?

Podrška osobama s oštećenjem vida obuhvaća različite aspekte, uključujući emocionalnu, obrazovnu i socijalnu podršku. Ključna je uloga roditelja, koji igraju važnu ulogu u procesu osamostaljivanja djece. U školama, stručni timovi i rehabilitatori surađuju s nastavnicima kako bi se osigurala odgovarajuća prilagodba i podrška. Također, postoji potreba za specifičnim stručnjacima, poput tiflopedagoga, posebno u područjima poput Splitsko-dalmatinske županije, gdje nedostatak tih stručnjaka značajno otežava samostalno kretanje slijepim osobama. Psihosocijalna podrška je neizostavna kod iznenadnog gubitka vida, jer osobe često trebaju pomoć u prihvaćanju svoje nove situacije i prevladavanju izazova. Sve ove vrste podrške omogućuju osobama s oštećenjem vida da se integriraju u društvo i vode što samostalniji život.

Rehabilitatorica naglašava **važnost uključivanja roditelja** u proces osamostaljivanja djeteta s teškoćama, ali ističe da samo razgovori nisu dovoljni. Roditelji često teško puštaju dijete da se osamostali, a posebno se boje da će dijete pogriješiti. Iako je razumljivo da su roditelji više uključeni u nižim razredima, prekomjerna uključenost u višim razredima i tijekom puberteta može dovesti do frustracije kod djeteta koje nema priliku razviti vještine i postati samostalno. Takvo dijete može postati frustrirano i prema roditelju koji ga previše kontrolira. Rehabilitatorica ističe da svi programi i aktivnosti imaju za cilj poticanje samostalnosti. Ako dijete ne može primijeniti ono što je naučilo od rehabilitatora kod kuće, ne može postići stvarne rezultate. Primjerice, ako dijete nauči samostalno otići u dućan i obaviti kupnju, ali roditelj to ne ponovi s njim kod kuće, dijete neće usvojiti tu vještinu. Važno je da roditelji budu ustrajni i podržavajući te da budu samopouzdana u tome što rade, čak i ako njihovo dijete radi nešto drugačije od vršnjaka, poput samostalnog odlaska u školu dok ostalu djecu voze roditelji. Ključ je ustrajnost i podrška roditelja kako bi djeca s teškoćama mogla razviti potrebne vještine za samostalan život.

Učenik iz srednje škole, tj. osoba D, naglašava kako su mu otac i majka najveća podrška životu, a i u obrazovanju. Želi upisati i fakultet tj. nastaviti na studij fizioterapije. Majka ga motivira i otac, također, podržava u toj odluci. Majka objašnjava da je osnovna škola znala da ona neće pisati zadatke umjesto sina, te su nastavnici bili upoznati s njihovom situacijom. Ako bi razred dobio zadatke koje sin nikako ne bi mogao sam riješiti, majka bi ga poslala u školu s nenapisanim zadacima. Učenik ne bi radio ništa u čemu ne može sudjelovati barem 50 %, a sve što je naučio, postigao je samostalno. On dodaje da mu majka samo pere i suši odjeću, a on često radi stvari sam. Upravo što je i rehabilitatorica rekla, majka se trudi motivirati i podržavati

svog sina i izbjeci naučenu bespomoćnost. Uči dijete kako samostalno funkcionirati, što je izrazito važno kako bi se izbjegle frustracije. Majka hvali njegovu razrednicu koja je izvukla maksimum iz njega u školi. Spominje i nekoliko strogih, ali pravednih nastavnika. Posebno ističe nastavnicu geografije koja nije očekivala da sin crta rijeke na karti, ali je u svemu ostalom sudjelovao. To smatra pravom inkluzijom. No, bilo je i negativnih aspekata, poput pitanja drugih roditelja zašto njen sin ne mora pisati određene stvari ili zašto dobiva dobre ocjene, dok su njihova djeca, unatoč instrukcijama, dobivala loše ocjene. Jedna majka je čak pitala je li on uči isto što i ostali učenici.

Osoba E kaže da je njezinoj majci bilo jako teško kada je krenula u školu u Zagreb, toliko da je plakala. Kao jedinica, majci je bilo teško rastati se od nje. Ona je tada rekla majci: "Majko, budi sretna jer ću ti ja jednog dana postati građanin naše države i da ću ja nešto i raditi, budi ponosna na mene!" Iako su je roditelji podržavali, bilo im je jako teško. Kada je stigla u dom, roditelji su mjesec dana plaćali hotel i svaki dan dolazili u dom. Dolazili bi i tijekom praznika po nju, a imala je i tetu koja je živjela blizu i posjećivala ju je svaki tjedan. Osoba E bila je sretna zbog postojanja te škole i još uvijek održava kontakte s nekim bivšim učenicima. Svi kažu da bi, kad bi se ponovno rodili, opet izabrali tu školu.

Osoba E ispričala je i svoju priču o nošenju kontaktnih leća i naočala. Nosila je naočale sve do 1968. godine kada su se prve kontaktne leće pojavile u Splitu. Njoj su se tada nabavljala stakla iz Engleske, a njen je doktor najbolje znao centrirati naočale. Sjeća se kako je morala posebno paziti na higijenu leća, koristeći posebne šalice za čišćenje i pranje u dvije vode, kako bi izbjegla oštećenje očiju. Nosila je te leće sve do 1993. godine dok je radila u Splitu. Tada ju je vraćajući se kući, udario automobil i izgubila svoje kontaktne leće, što je rezultiralo potpunim osljepljenjem na licu mjesta. Unatoč svim naporima i putovanjima u Zagreb, Japan, Rim i Švicarsku, doktori su njenim roditeljima rekli da trenutno nema pomoći za nju. Njena rožnica bila je uništena zbog nesreće, iako su doktori govorili da će napredovati medicina, nije bilo ništa od toga. Roditelji su joj bili i emocionalna i financijska podrška u najtežim trenucima života.

Osim potrebe da slijepa ili slabovidna ima podršku, osoba A iz Udruge ističe da se svi ti roditelji međusobno poznaju i pružaju podršku jedni drugima. Većina njihovih učenika sada je u pubertetu pa se međusobno jako dobro razumiju. Kada se druže u udruzi dijele svoje strahove, ali i pozitivne strane svojih iskustava. Također, daju si pohvale i ponekad malo kritike ako nešto nije dobro prošlo. Vidljivo je u Udruzi postoji mnogo edukativnih radionica, ali vrlo je bitno

istaknuti da nije važna samo članovima nego i roditeljima socijalizacija i podrška, kako bi imali osjećaj da netko razumije kroz što prolaze.

Osoba A na pitanje o iskustvima učenika, posebno **kako njihovi vršnjaci prihvaćaju djecu s invaliditetom**, istaknula je da iskustvo učenika ovisi prije svega o njihovom karakteru, a ne nužno o tome jesu li slijepi ili ne. U njihovoj udruzi imaju učenike s različitim osobnostima, neki nisu previše druželjubivi i vole biti sami u svom svijetu te stoga imaju manje prijatelja i manje su aktivni. S druge strane, postoje vrlo otvoreni i ekstrovertni učenici koji su vrlo dobro prihvaćeni među svojim vršnjacima te ne doživljavaju probleme s nasiljem ili odbacivanjem. Također, podijelila je i svoja iskustva tijekom obrazovanja i koliko joj je važna bila vršnjačka podrška. Završila je tri godine Upravnog prava i dvije godine za magistra Javne uprave. Istaknula je kako je bilo izvrsno što je s njom studirala njena najbolja prijateljica. Svaki su dan zajedno putovale i učile, pri čemu je prijateljica A prenosila informacije s predavanja koje bi ona možda propustila. I osoba D ističe da su kolege u srednjoj školi korektni, a ima jednog prijatelja koji je uvijek s njim i s onim što mu je bilo bitno kroz obrazovanje nije naišao na problem ili prepreku.

Otkad imaju nove prostore rehabilitatorica kaže da korisnici sada mogu provoditi vrijeme zajedno u prostorijama i da mogu organizirati još dodatnih druženja i aktivnosti. Djeca ne pohađaju radionice u udruzi, posebice jer ih je jako malo u udruzi, ali se pokazalo da ova druženja koja su sad moguća u „Vinku Beku“ svima odgovaraju. Tijekom puberteta djeca žele biti prihvaćena od strane vršnjaka pa majka učenika, tj. osoba G, ističe da njen sin želi biti bliže kolegama i bježi od brajice, iako on kaže da želi samo matematiku pisati olovkom jer mu je preglednije. Isto rehabilitatorica smatra da postoji problem s razvojem socijalnih vještina kod slijepih i slabovidnih osoba pa s korisnicima rade na tome kroz teorijski dio, priče, igru uloga, uvježbavanje, razgovore te praktično, kroz odlazak u različite socijalne situacije i vježbanje. Rehabilitatorica je napomenula da slijepa i slabovidna djeca imaju Završni tjedan, gdje idu u Zagreb u Centar kako bi procijenili razinu usvojenosti vještina potrebnih za samostalnost u školi i svakodnevnom životu. Na Završni tjedan u Zagreb odlaze i učenici iz Dalmacije jer i ovako nisu dobro povezani niti se međusobno poznaju. Napomenula je da uskoro imaju Završni tjedan za učenike četvrtih i osmih razreda, odnosno za učenike četvrtih razreda će biti organiziran Završni vikend. Ukupno će iz cijele Hrvatske ići 15 učenika, što je mali broj pa nema smisla da ih dijele između Splita i Zagreba. Učenik je rekao da mu druženja u „Vinku Beku“ puno znače. Upoznao je druge slijepa i slabovidne učenike svojih godina tijekom završna

dva tjedna na kraju četvrtog i osmog razreda, kao i na kampu u Premanturi, ali ne viđaju se toliko često.

Rehabilitator objašnjava kako se pristupa informiranju vršnjaka o učenicima s teškoćama, navodeći da se metode razlikuju ovisno o dobi djece i vrsti obrazovne ustanove. U vrtiću se informiranje provodi putem roditeljskog sastanka, gdje stručna služba i odgajatelji to rade zajedno. U prvom razredu osnovne škole stručna služba, u dogovoru s roditeljima djeteta, odlučuje što i kako će se reći te kako objasniti situaciju vršnjacima. Za mlađu se djecu, informacije uglavnom prenose preko roditelja, dok već nakon petog razreda osnovne škole roditelji se obavještavaju, ali su često već upoznati s djetetom. Ponekad je potrebno organizirati razgovore i radionice s razredom, gdje se koriste simulacijske naočale kako bi djeca bolje razumjela teškoće s kojima se suočava njihov vršnjak. Takve radionice omogućuju djeci da postavljaju pitanja i izraze svoje frustracije i nerazumijevanja pa rehabilitatorica kaže:

„Neke stvari se nisu usudili nikad pitati jer su mislili da je glupo, npr. „Zašto on vidi na mobitel a njemu treba uvećati test?“ Stvari koje njih kopkaju, a ne znaju koga bi pitali, ne mogu reći da se stvari pomaknu na bolje, ali eto netko radi s njima, odgovara na ta pitanja, netko tko nije razrednik i netko tko nije roditelj ni dijete.“

U srednjoj školi, roditelji se također obavještavaju na sastanku, a s učenicima se održavaju radionice. U ovoj dobi učenici često ne postavljaju pitanja jer smatraju da već sve znaju. Simulacijske naočale, prema istraživanjima, ne daju uvijek pozitivne rezultate; mogu razvijati empatiju, ali i izazvati sažaljenje. Važno je ponavljati učenicima da se osobe s teškoćama nauče snalaziti u svakodnevnom životu te da strah i nesigurnost koje osjete prilikom korištenja naočala nisu prisutni kod osoba s teškoćama u istoj mjeri. Rehabilitatorica naglašava potrebu za ponavljanjem informacija kako bi se smanjio strah i sažaljenje među vršnjacima te kako bi se bolje razumjele sposobnosti i iskustva osoba s teškoćama.

U Splitsko-dalmatinskoj županiji potrebno je **raditi na psihosocijalnoj podršci**, odnosno stručnoj psihološkoj pomoći pri gubitku vida. Osoba A ističe da nedostaje psihološka podrška osobama koje izgube vid jer ta vrsta pomoći nije zajamčena nigdje. Mogu je dobiti jedino putem doznake od doktora u bolnici, ali čekanje na takvu pomoć može biti dugotrajno i neizvjesno. Naglašava važnost kvalitetne psihološke pomoći kako bi se osobe mogle nositi sa strahovima i prihvatiti svoje novo stanje. Osobe s invaliditetom, uključujući i slijepu osobu, često se suočavaju s depresijom, anksioznošću i drugim psihičkim poremećajima nakon što izgube vid. Posebno ističe da ljudi u ruralnim područjima, ali i u Splitu, često osjećaju sram od sljepoće.

Boje se da ih tko vidi s dugim bijelim štapom ili sazna da su slijepi. Stoga, smatra da je potrebno poboljšati svijest o tome kako bi se smanjila stigma i omogućilo ljudima da se otvore i traže pomoć kad im je potrebna.

Osoba E koja je živjela u COO „Vinko Bek“ naglašava da su imali psihologa, ali ne u prostorijama „Vinka Beka“. Jako je zadovoljna što su imali opciju takve podrške. Ispričala je i o razmišljanju doktora o psihičkom zdravlju slijepih u to vrijeme. Naime, ispričala je kada je u svojim četrdesetim godinama izgubila vid, rekli su njenom ocu da pazi na nju jer postoji rizik da slijepa osoba počne razmišljati o samoubojstvu zbog neprihvatanja sljepoće i iznenadne situacije. Ona je primijetila da ju je otac počeo pratiti, no odlučila mu je jasno reći da ne treba pratiti svaki njen korak. Osoba E odlučila je prihvatiti svoju novonastalu situaciju i boriti se s tim životom onakvim kakav jest. Osoba F rekla je da joj dijagnoza bolesti nije bila potpuni šok jer je bila svjesna da postoji mogućnost da dobije progresivnu bolest. Ipak, kad je saznala za bolest, nije znala što je točno očekuje, a počela je progresivno gubiti vid s 29 godina. U projektu Psihosocijalne rehabilitacije imaju predmet psihologija, koji je rezerviran da:

„Pričamo sa njom i možemo izaći vanka na kavu pa usput pričati o tome kakav je tvoj rad ovdje, što ti paše, a što ti ne odgovara. Onda ona savjetuje kako ćeš, npr. ja sam imala problem, u orijentaciji bi me uhvatila panika i onda me ona savjetovala kako ću se smiriti u tom trenutku. Bilo je situacija kada osobe se ne mogu pomiriti s time, ali recimo ovaj žena je došla ovdje i uspjeli smo je mi raspoložiti, našla je društvo pa tako da je sad prihvatila svoju situaciju. U tom trenutku baš joj je trebala i podrška od psihologa.“

Za socijalnu inkluziju i funkcioniranje u svim sferama života potrebna je pomoć od stručnjaka kako bi ublažili prvotni šok gubitka vida pogotovo ako se radi o naglom gubitku vida u kasnijoj fazi života. Slijepim i slabovidnim osobama potrebna je podrška i razgovor kako bi se suočili s preprekama u obrazovanju i okruženju.

Rehabilitatorica je istaknula da **suraduje sa stručnim suradnicima** u osmišljavanju i planiranju nastavnog procesa. Naglasila je da postoje različiti tipovi stručnih suradnika – neki od njih upoznaju dijete i voljni su surađivati, što rezultira kvalitetnom suradnjom. U takvim slučajevima, dijele informacije o radu s djetetom kako bi svi bili usklađeni i radili prema istim ciljevima. Kada je potrebno, zajedno sa stručnim suradnicima idu kod nastavnika i roditelja kako bi se određene stvari provodile u praksi. Ako rehabilitatorica dolazi jednom u dva tjedna, ne može zvati roditelje i dijete svaki dan i pitati: „Jesi li dobio plan ploče?“ Onda je praktično što može preko stručnih suradnika provjeriti neke stvari. Međutim, rehabilitatorica također

napominje da postoje stručni suradnici koji imaju manje razumijevanja za slabovidnu djecu pa znaju čuti od njih „pa vaše slabovidno je dobro kakvih imamo.“ To misle na djecu s drugim teškoćama koja su puno teža i izražajinja prema drugima i utječu na cijeli proces i atmosferu u razredu. Recimo, djeca s autizmom i ADHD-om često nemaju vanjsku podršku. To može rezultirati da slabovidna djeca padnu u drugi plan jer se smatra da su "dobri" i da im nije potrebna dodatna pomoć nakon što im se jednom prilagode uvjeti. Naglašava i da slabovidna djeca obično nemaju pomoćnike u nastavi jer je tendencija da se rade na njihovoj samostalnosti kako bi mogli sami savladati izazove do kraja osnovne škole.

Osoba D ističe da nema potrebe ići i pričati s psihologom i pedagogom u školi. Stručni tim kao podrška i nije toliko izražena kroz intervju, većinom jer slijepi i slabovidni dobivaju podršku „Vinka Beka“ izvan škole i jako se dobro snalaze. Ono što mi je naglasila edukacijska rehabilitatorica je da su to djeca koja sebe ne smatraju „korisnicima“ niti smatraju da se razlikuju od druge djece, većinom ne spominju da imaju bilo kakvo oštećenje vida ni da im je potrebna pomoć, a uz sve to, često se na njima ne može niti primijetiti da imaju ikakvu teškoću.

Pod **podršku „Vinka Beka“** upravo je već istaknuta podrška edukacijskih rehabilitatorica, povezujući sveobuhvatnost aktivnosti i zadataka koje provode i kompetencija koje moraju imati. Osoba B ispričala je problem vezan uz dostupnost usluga za slijepu i slabovidnu u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Naime, u Splitu nemaju tiflopedagoga, stručnjaka koji pomaže slijepim osobama da se kreću po gradu. Zbog toga ne mogu učiti slijepu osobu kako se kretati po Splitu, što predstavlja veliki problem. Tiflopedagoge imaju samo u Zagrebu, u centru „Vinko Bek“. Mnogi ljudi iz Splita ne žele ići u Zagreb na rehabilitaciju jer im je predaleko i proces traje dugo, a posebice stariji ljudi koji su navikli na svoje rutine. U Splitu imaju dvije videće pratnje i uskoro će imati treću. Ove pratnje pružaju veliku podršku slijepim osobama pri odlasku bilo gdje, bilo da se radi o odlasku u bolnicu, k liječniku, u kupovinu ili samo o odlasku na kavu. Od videćih pratnji tražilo se da nauče slijepu osobu nekim rutama, ali oni to ne smiju raditi jer nisu školovani za to, a ako se nešto dogodi, udruga snosi odgovornost. Istaknula je važnost obrazovanja slijepih osoba, ali je naglasila da je jedan od velikih manjkavosti u Splitu nedostatak stručnjaka u edukaciji orijentacije i kretanje slijepih i slabovidnih osoba svih godišta. Ti stručnjaci trebali bi osposobiti slijepu osobu za svakodnevni život, samostalnost te za kretanje do različitih ustanova i oko kuće. Upravo takav program pohađa osoba F u Zagrebu. Rekla je da su stručnjaci s kojima radi izvrsni. Istaknula je da su kulturni i dobri prema njima, ali također vrlo stručni u svome radu. Zahvaljujući njihovoj pomoći vrlo brzo savladaju sve što ih uče. I ona će morati čekati da njezina rehabilitatorica dođe u Split. Naime, Osoba F rekla je

da će biti u programu devet mjeseci, od rujna do lipnja. Neće se moći samostalno orijentirati i prolaziti rute bez rehabilitatorice. Ona mora doći, pregledati teren s njom i pomoći joj da ga nauči, nakon čega bi joj dopustila da se sama orijentira, ali na njezinu odgovornost. Osobi F je put do Splita jako loš te bez njene pomoći ne može proći rute.

Vidljivo je da obrazovanje slijepih i slabovidnih cjenovno može biti izrazito skupo, uzevši u obzir prilagodbu materijala ali i korištenje pomagala, stoga je potrebna i **financijska podrška**. Osoba A kaže da Udruga pruža podršku djeci u obrazovanju tako što im osiguravaju potrebna pomagala, koja su vrlo skupa, a posebice povećala. Trenutno imaju četiri ili pet učenika kojima su osigurali govorne kalkulatore, svaki vrijedan oko 500 e, a isto tako svaki učenik dobio je od donacija udruge povećalo. Jedna je djevojčica u drugom razredu srednje škole tražila govornu vagu koju su, također, osigurali. Roditelji, uz redovne troškove za knjige, obuču i odjeću, često ne mogu priuštiti ta pomagala. Povećalo košta između 750 i 800 eura, dok geometrijski pribor košta oko 130 do 150 eura, u usporedbi s trokutom i ravnalom za dijete bez oštećenja vida koji koštaju manje od 5 eura. To su ogromne razlike u cijenama. Jedan dječak imao je problema s povećalima – prvo mu se pokvarilo pa su mu nabavili drugo koje je također imalo grešku zbog proizvođača. Sada ima treće, ispravno povećalo, koje mu je vrlo važno. Osoba A napomenula je da je prije govorna jedinica JAWS for Windows imala visoku cijenu, dok sada već deset godina postoji program NVDA otvorenog koda koji je dostupan besplatno za preuzimanje i korištenje na računalu. Istaknula je da se NVDA program kontinuirano razvija, a volonteri ga redovito ažuriraju kako bi bio kompatibilan s novim operativnim sustavima. Ova je promjena značajna jer je sada pristupačnost ovakvih alata mnogo veća nego prije, kada je JAWS koštao oko 1000 eura. Bazna govorna jedinica košta oko 1000 eura, s dodatnim troškom od oko 300-400 eura za hrvatski jezik.

Osoba A nadodala je da kod europskih projekata udruga ne smije davati kupljenu opremu fizičkim osobama, već je mora koristiti samo u udruzi i čuvati pet godina. Nakon tih pet godina, opremu mogu koristiti kako žele, ali tada pomagala već zastare. Zbog toga većinu pomagala nabavljaju zahvaljujući donacijama dobrih ljudi, srednjih i osnovnih škola, koje im 15. listopada, na Dan bijelog štapa, uplaćuju donacije. Iz lokalnih projekata, pola sredstava ide za članove, odnosno za nabavu pomagala, a druga polovica za poslovanje udruge. Isto tako, rehabilitatorica je spomenula da su imali veliki projekt financiran iz Europskih fondova, kroz koji su opremili prostor, nabavili službena vozila i kupili mnogo didaktičkog materijala. Iako su neka financijska sredstva osigurana iz njihovih izvora, velik su dio dobili putem donacija.

Pomoć su dobili od Županije, grada Splita, raznih tvrtki, kao i od Županijske udruge slijepih, koja im je značajno pomogla.

U prošlom stoljeću ipak je bilo manje resursa, ali osoba E rekla je da je njoj sve plaćao otac, dok je nekim drugim učenicima sve plaćala Općina, posebno onima čiji su roditelji bili poljoprivrednici. Njen otac radio je, kao i njena majka te je svaki mjesec plaćao određenu svotu novca za udžbenike. Zbog toga svi su imali udžbenike i nije bilo nikoga tko nije imao potrebne školske materijale.

Osoba A ispričala je kako udruga ima zajedničku *WhatsApp* grupu za mlađe članove koji su još u školi. U toj grupi dijele sve informacije o stipendijama za učenike, bilo da ih saznaju roditelji ili zaposlenici udruge. Pomažu u slanju prijave kako bi djeca mogla dobiti stipendiju. Spominju Zakladu Marko Brkić, koja djeluje već preko deset godina i koju je osoba A koristila dok je bila studentica, završivši studij 2014. godine. Postoje i državne stipendije za učenike i studente s invaliditetom. Nisu sigurni isključuju li se te stipendije međusobno, ali dok je osoba A studirala, mogla je imati i državnu stipendiju i stipendiju Marka Brkića. Ističu da su njihovi učenici izvrsni, mnogi su odlikaši pa se mogu prijaviti i za stipendije za odlikaše. Osoba D je sportaš, stoga prima plivačku stipendiju.

Podrška Udruge slijepih poboljšava razne aspekte obrazovanja njihovih članova. Osobe A i B kažu da imaju oko 320 članova, od kojih je 5 učenika, dok većinu članova čini starija populacija. Primarna podrška Županijske udruge slijepih za učenike upravo je u obliku financijske podrške, jer programe i radionice primarno pohađaju stariji. Na pitanje o suradnji sa školama u vezi učenika, kažu da najviše surađuju preko tiflopedagoga i roditelja, jer tu ne nailaze na velike probleme. Tiflopedagozi pokrivaju to područje, a udruga je tu da pruži savjet roditeljima i osigura potrebna pomagala, ali ne ulaze u stručne teme.

Osoba B rekla je da su napravili *WhatsApp* grupu u kojoj je većina članova, odnosno svi koji koriste *WhatsApp*, jer bi bilo nemoguće nazvati svih 320 članova za svaku informaciju. Osim toga, imaju *Facebook* stranicu, stranicu udruge i info telefon. Taj telefon imaju već dvije godine s opcijama poput pritiska na brojeve za različite informacije. Ovaj telefon namijenjen je onima koji nemaju *WhatsApp*. Osoba B rekla je da odaziv na događanja, projekte i radionice varira. S vremenom su naučili tko će se za što prijaviti. Postoji grupa ljudi koja voli ići na utakmice, oko 50 ljudi s pratnjama voli ići na izlete, dok na kreativne radionice dolazi istih 7-8 osoba. Kada organiziraju predavanja poznatih ličnosti, odaziv ovisi o tome tko dolazi kao predavač, ali obično se okupi 20-30 istih ljudi. Osoba A dodala je da članovi vole pozornost,

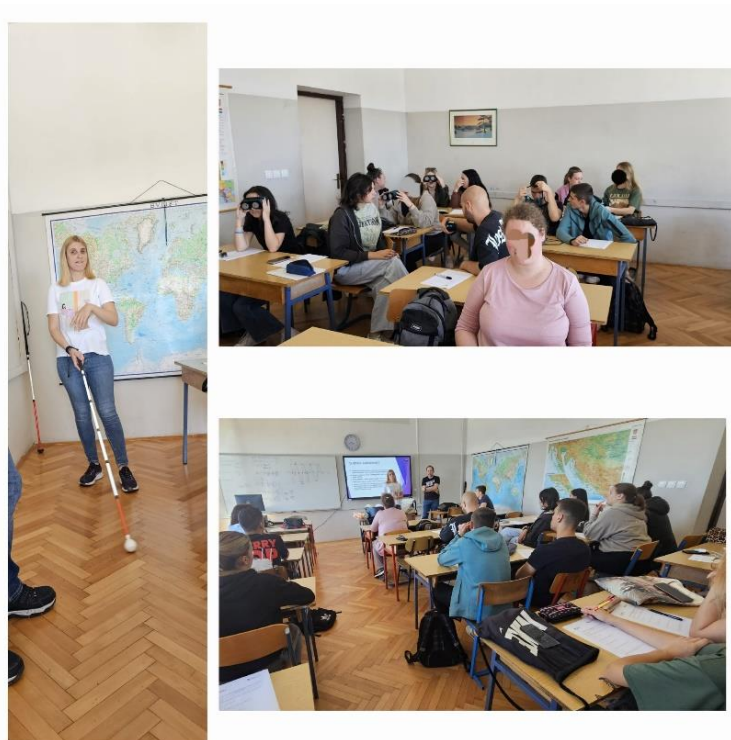
da im netko osobno dođe i pita ih kako su. Osoba D nije toliko u udruzi, što je za njegovu dob i očekivano jer nema puno učenika članova, no ističe da je dobio jako veliku podršku od njih. Majka ističe da ne stigne ići na aktivnosti koje priređuju Udruga i Centar, ali voli ići na izlete. Pohvalila je i druženja koja organiziraju otkad su se preselili na Spinut. Već su dva puta organizirali takva okupljanja, a njen sin i svi ostali željni su druženja jedni s drugima. Dodala je i da Savez slijepih organizira kamp u Premanturi u kojem njen sin može sudjelovati. Ovo je već drugi put da se kamp organizira, i srećom, ne poklapa se s Državnim prvenstvom iz plivanja. Osoba F ispričala je da nije aktivno sudjelovala u udruzi; bila je na sastanku jednom ili dvaput, i to zbog projekta 3P – Pratiteljice, Pomoćnice, Prijateljice. Iako je već dugo bila svjesna potrebe za znanjem o tehnikama kretanja i orijentacije s bijelim štapom, nije znala kako pronaći priliku da to nauči sve dok joj žena koja je radila na projektu u udruzi nije predložila „Vinka Beka“. Motivacija za odlazak bila joj je da nauči prvenstveno kretanje s bijelim štapom.

Osoba B opisala je svoj angažman na trogodišnjem projektu koji uključuje kreativne radionice, školu brajice, slobodno vrijeme te organiziranje izleta za članove njihove zajednice. Također, istaknula je organizaciju pikada, predavanja poznatih osoba te edukativne radionice koje provodi njihova kolegica. Projekt je trenutno pri kraju prve godine, a iako su očekivali oko tridesetak sudionika, već ih je 50, što pokazuje velik interes za aktivnosti. Shvaćaju da je izlazak iz kuće za članove izuzetno važan te da se osjećaju bolje kada mogu pomoći svojim članovima, pogotovo kada je riječ o novim tehnologijama i tiflotehničkim pomagalima, koja su posebno potrebna osobama koje su nedavno izgubile vid. Udruga također pruža edukacije za nove članove i njihove obitelji kako bi im pomogli da se bolje snalaze u novonastaloj situaciji. Osoba B rekla je da je jako mali broj ljudi zna brajicu, samo nekoliko posto. U školi brajice primijetili su da je broj polaznika pao s početnih šest na samo četiri. Postavlja se pitanje hoće li im se uopće tko javiti sljedeće godine. Djeca uče brajicu, ali stariji ljudi, posebno oni koji su oslijepili u starijoj dobi, ne znaju puno o brajici. Osoba A na to dodaje da su oni tu za svoje članove, zbog njih i postoje, ali istaknula je jedan veliki problem s kojim se udruga suočava. Da bi opstali, moraju pisati projekte i baviti se s mnogo administrativnih poslova. Često se dogodi da su zaposlenici preopterećeni jer se moraju posvetiti članovima, ali istovremeno ih pritišću rokovi za slanje izvještaja. Bez tih izvještaja, udruga ne može opstati.

Ključ pružanja podrške upravo je suradnja tj. partnerstvo sa srodnim organizacijama, lokalnom zajednicom i odgojno-obrazovnim ustanovama. Osoba B rekla je da su se nedavno prijavili na Volonteku i da su se javile dvije volonterke. Taj dan su im trebale doći još dvije nove volonterke. Prije su imali jednu stalnu volonterku koja je dobra prijateljica s jednim od

njihovih članova. Također, imaju volontere na utakmicama koji opisuju sve što se događa na terenu kako bi članovi mogli slušati audio deskripcije. Osoba A rekla je da je suradnja s „Vinkom Bekom“ izuzetno dobra. Nedavno su imali Erasmus+ projektne partnere iz Španjolske i Rumunjske te su htjeli pokazati kako se slijepa djeca obrazuju. Obratili su se Odjelu integracije koji im je bez problema omogućio da ih zaposlenica provede kroz njihov rad. Naglasila je da je suradnja s njima vrlo efikasna te da se uvijek mogu obratiti za savjet ili pomoć vezanu za određeno dijete. Također je i rehabilitatorica spomenula nedavnu suradnju kroz projekt Erasmus, gdje su predstavnici drugih zemalja dolazili kod njih kako bi vidjeli njihov rad. Imaju mnogo zajedničkih korisnika, što dodatno motivira suradnju. Osim s „Vinkom Bekom“, surađuju i s udrugama kao što su Srce, Udruga tjelesnih invalida, Udruga Liberato te su nedavno počeli surađivati i s Arheološkim muzejom. Navode da su se muzeji kao što je galerija Meštrović, također, prilagodili potrebama slijepih osoba. Uz to, imaju suradnju s županijama, gradovima i školama. Posebno ističu projekt u 5-6 škola gdje učenici prolaze edukaciju o tome kako pomoći slijepoj osobi ako je sretnu. Cilj je educirati ih o načinu života slijepih osoba od malih nogu kako bi sljepoća prestala biti tabu tema te kako se ne bi bojali kada se susretnu s osobama oštećenog vida.

Djelatnice su spomenule da jako puno informacija o suradnji sa školama objavljuju na društvenim mrežama. Uz slike 19. i 20. na *Facebook*-u objavili su opis: „Naš projekt partner Srednja škola Braća Radić Kaštel Štafilić Nehaj... Današnje radionice projekta "Upoznajte naš pogled na svijet" održali smo u učionicama 1.e i 3.e razreda učenicima koji se obrazuju za zanimanje tehničar nutricionist. Edukacijama pripadnika raznih budućih zanimanja, aktivno širimo znanje o pristupima slijepim osobama te podižemo razinu svijesti javnosti o njihovim potrebama i mogućnostima. Projekt "Upoznajte naš pogled na svijet" odobren je za financiranje putem Javnog natječaja Ministarstva znanosti i obrazovanja projektima udruga u području izvaninstitucionalnog odgoja i obrazovanja djece i mladih u školskoj godini 2023./2024“ (Županijska udruga slijepih Split, 2024).

Slika 19 Projekt „Upoznajte naš pogled na svijet“, edukacija u srednjoj školi

Slika 20 Projekt „Upoznajte naš pogled na svijet“, edukacija u srednjoj školi

Podrška slabovidnim i slijepim osobama obuhvaća niz usluga koje značajno pridonose njihovom cjelovitom razvoju i integraciji u društvo. Edukacija i potpora u obrazovanju osiguravaju ravnopravan pristup znanju, dok rehabilitacijske usluge omogućuju razvoj samostalnosti i praktičnih vještina. Psihološka podrška igra ključnu ulogu u emocionalnom osnaživanju, nošenju sa novonastalom situacijom i jačanju samopouzdanja. Aktivnosti koje pospješuju socijalnu inkluziju, radionice i međusobnog povezivanja unutar zajednice znatno utječu na kvalitetu života i obrazovanja osoba s oštećenjem vida. Važno je pružiti sveobuhvatnu podršku kako bi slabovidne i slijepe osobe ravnopravno sudjelovale u obrazovnom sustavu i društvu općenito.

3.1.4. RASPRAVA

U omogućavanju obrazovne podrške slijepih i slabovidnih potrebno je razumjeti da je priroda teškoće rezultat međudjelovanja psihofizičkog oštećenja osobe s tim oštećenjem kao cjelovitog ljudskog bića, individualnih prepreka koje joj se nameću, te utjecaja okoline (Marinić, 2008). U sagledavanju teorije inkluzivnog obrazovanja, zakonskih okvira i literature, potrebno je kvalitativno sagledati na koji način provodi se podrška. Cilj je uspostave sveobuhvatnog sustava podrške učenicima integrirati različite oblike pomoći unutar i izvan odgojno-obrazovnih institucija, uključujući podršku u učenju, psihološku pomoć i karijerno savjetovanje kao i specifične oblike podrške za djecu s poteškoćama i darovitu djecu (Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, NN 124/14, 6. cilj). Prioritet u obrazovanju pružanje je podrške djeci s posebnim potrebama, a za učenike s oštećenjem vida ovo je ključno kako bi omogućili cjelovitu integraciju u redovni obrazovni sustav. Uprave takve usluge pruža COO „Vinko Bek“. Podloga se nalazi i u literaturi (Igrić, 2015, Suzić, 2008, Zuckerman, 2016) gdje se naglašava cjeloviti razvoj učenika s oštećenjima vida kroz sveobuhvatnu programsku potporu. Upravo to naglašava edukacijska rehabilitatorica u pruženim uslugama, odnosno timskoj procjeni, odgoju i edukacijskoj rehabilitaciji, poticanju kognitivnih sposobnosti, vježbama svakodnevnih i socijalnih vještina, vježbama orijentacije i kretanja u prostoru, obuci za brajicu, tiflotehničkoj obuci, vježbama vida i psihološkom podrškom. Kroz iskustvo rehabilitatorice i učenika uočljivo je da se program kreira prema individualnim potrebama djeteta, a znatno je uznapredovao s obzirom na iskustvo osobe E gdje nedostaje naglasak na vještinama orijentacije i kretanja te obučavanje za rad na pomagalima.

Individualizacija pri odabiru primarnog medija za čitanje iznimno je bitna zbog prirode teškoće i individualnom funkcionalnom ostatku vida djece. S obzirom na to da oštećenje vida obuhvaća niz etioloških čimbenika i karakterističnih kompetencija za korištenje rezidualnog vida (Fajdetić, 2012), učenici mogu birati niz medija kao što je udžbenik na brajici, uvećani tisak, korištenje pomagala, udžbenik u PDF-u, itd. To je u praksi vidljivo u dijelu gdje edukacijska rehabilitatorica naglašava kreiranje individualiziranih pristupa učeniku, no postoji problem u provedbi dobavljanja udžbenika. Naime, ispitanici naglašavaju financijsku, vremensku i prostornu problematiku nastalu u prilagodbi udžbenika slijepim i slabovidnim učenicima.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i 2024. godine raspisuje javni poziv za financiranje projekata za prilagodbu i izradu udžbenika/literature za slijepu i slabovidne učenike i studente za školsku/akademsku godinu 2024./2025. Naglašeno je da prednost ima udruga „koja u projektno partnerstvo uključuje odgojno-obrazovnu ustanovu, a može uključiti i dodatne partnere koji djeluju u području obrazovanja, javne ustanove, nakladničke kuće, organizacije civilnog društva te jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave“ (MZO, 2024). Djelatnice Udruge i rehabilitatorica naglasile su da su projektni partneri te da na taj način pružaju podršku učenicima. Ministarstvo planira dodijeliti iznose do 400.000,00 eura udrugama s najboljim projektima na temelju provedenog Javnog poziva, a udruga se može prijaviti na najviše dva projekta. Problem nastaje zbog nedostatka stručnog kadra koji radi na prilagodbi, vremenskoj zahtjevnosti, tržištu rada koji omogućuje svakoj školi i nastavniku odabir udžbenika te fizičke težine udžbenika koja stvara probleme učenicima. Sve to rezultira kašnjenjem dostave udžbenika, što učenike ostavlja bez materijala za rad. Rehabilitatorica naglašava da se rješenje tražilo u suradnji sa školama kako bi se za slijepu ili slabovidnu djecu izabrao jedan udžbenik koji bi bio najlakši za prilagodbu, no sloboda tržišta rada omogućuje biranje udžbenika. Situaciju olakšava dostupnost asistivne tehnologije koja olakšava obrazovanje učenika s oštećenjima vida, no ona ipak treba biti dodatak, a ne zamjena (NFB, 2009). Srodno tome, javlja se i problem pada brajične pismenosti i svijetu i u Hrvatskoj (NFB, 2009, Penava i sur., 2017), no Udruga i COO „Vinko Bek“ rade na podučavanju svih potrebnih vještina. I osoba B koja radi u Udruzi te održava školu brajice primijetila je smanjen interes za brajicu i smatra da je pitanje hoće li im se uopće netko javiti sljedeće godine. Smatra da djeca uče brajicu, ali problem su stariji ljudi. To potvrđuje i osoba E, koja se i dalje čuje s kolegama koje su išle u „Vinka Beka“ s njom i iako se ona trudi i dalje čitati na brajici, veliki dio populacije uopće ne njeguje tu tradiciju.

Neposredan rad sa slijepim i slabovidnim učenicima zahtijeva razumijevanje i kompetencije koje bi nastavnici trebali steći. U inkluzivnom obrazovanju ne smiju se događati situacije kao što je dolazak učenika u više razrede osnovne škole i u srednju, pa da neki nastavnici nisu spremni nastavu prilagoditi slijepima i slabovidnima (Igrić, 2015) ili kada nema ispita na brajici da se kaže „on meni super funkcionira ja i zaboravim na to“ (majka srednjoškolskog djeteta tj., osoba G), ne bi se smjele događati. Važnu ulogu u kultiviranju inkluzivnog okruženja zahtijeva pripremljenost profesionalaca (Igrić, 2015), tj. edukacije profesora, za koje se velikim djelom brinu edukacijske rehabilitatorice koje poznaju specifične potrebe djeteta. No i dalje se ne slijede smjernice kao što je omogućavanje plana ploče na klupi (Zrilić i Kosta, 2008) ili korištenje primjerenih metodičkih postupaka (Salisbury, 2008, prema Fajdetić, 2012) jer je plan ploče intervjuirani učenik tek dobio u srednjoj školi. Istaknuo je da nastavnici ne mogu razumjeti prirodu njegova oštećenja, što bi iskustvene radionice sa simulacijskim naočalama trebale riješile. Potrebno je biti oprezan s naočalama koje mogu biti „dvosjekli mač“ i njihovo demonstriranje videćoj djeci i profesorima može dovesti do sažaljenja prema učenicima s oštećenjem. Literatura nalaže da bi se nastavnici i učitelji trebali usavršavati na seminarima, skupovima, praktičnim radom, posjetima, kreativnim radionicama i ostalim oblicima alternativnog učenja (Itković, 1997, prema Zuckerman, 2016). Takvo je mišljenje i intervjuiranog učenika i njegove majke jer smatraju da je potrebno organizirati godišnje edukacije za profesore zbog odlazaka i dolazaka učenika u školama.

Korištenje asistivne tehnologije značajno poboljšava prilike za zapošljavanje i akademski razvoj. Leonard i sur. (1999, prema Bell i Mino, 2015 i Douglas i sur., 2007; Shaheen i sur., 2024) otkrili su da veća razina obrazovanja, tehnološke vještine i korištenje pomagala poput bijelog štapa i brajice povećavaju zapošljivost i plaće. Douglas i sur. (2011) naglašavaju važnost računalnih vještina, korištenja asistivne tehnologije i tipkovnice za osobe s oštećenjem vida. Shaheen i sur. (2024) ističu da asistivna tehnologija i pomagala u akademskom okruženju poboljšavaju izvedbu učenika i njihovo zadovoljstvo životom. Johnson i Harniss (2016, prema Shaheen i sur., 2024) navode da korištenje čitača zaslona poboljšava brzinu čitanja, razumijevanje i akademski uspjeh te potiče vještine samozastupanja i socijalnu uključenost. Važnost dostupnosti asistivne tehnologije i pomagala uvidjeli su i Županijska udruga slijepih i COO „Vinko Bek“ koji se trude financijski podržati i voditi korisnike kroz odabir i korištenje pomagala, što i sami učenici i polaznica Psihosocijalne rehabilitacije potvrđuju. Iako osoba F pripada starijoj populaciji, upravo joj je program u Centru otvorio vidike i razumijevanje za prednosti tehnologije koja, u kontekstu dostupnosti pomagala zbog nerazvijenosti tehnologije,

u prošlom stoljeću nije postojala. Jedan od glavnih oblika podrške Županijske udruge slijepih omogućavanje je pomagala svojim korisnicima jer roditelji često nisu u mogućnosti priuštiti potrebna pomagala zbog redovnih troškova za knjige, obuču i odjeću. Na primjer, povećalo se cjenovno kreće između 750 i 800 eura, a geometrijski pribor između 130 i 150 eura, što je ogromna razlika u usporedbi s običnim priborom. Udruga može pružiti tu podršku zbog donacija građana i raznih škola, što otkriva još dublju mrežu podrške i brige empatičnih ljudi iz lokalne zajednice koja je od velike pomoći s obzirom na skupoću i brzinu razvoja nove tehnologije.

Rehabilitatorica je predložila poboljšanja za obrazovne mogućnosti učenika s oštećenjem vida, naglasivši potrebu za boljom organizacijom procjene i evidencije, strukturiranim materijalima za učenje brajice i standardizacijom dokumentiranja tehnoloških vještina poput korištenja čitača ekrana i govorne jedinice. Njeni prijedlozi usmjereni su na uspostavu sustavnog pristupa koji bi osigurao bolju podršku i evaluaciju napretka svakog učenika s oštećenjem vida i time olakšao suradnju i s roditeljima i s kolegama. Iako uloga edukacijskih rehabilitatora u inkluzivnom obrazovanju nije dovoljno priznata (Igrić, 2015), ne može se negirati da je rad i uloga edukacijskog rehabilitatora neizostavan element u obrazovnoj podršci slijepih i slabovidnih, što je vidljivo u pohvalama od strane majke koja ne zna kako bi sve izgledalo bez njih, učenika koji se može osloniti na njih kada mu je nešto potrebno, korisnice Psihosocijalne rehabilitacije te ostalih ispitanika koji, također, smatraju da njihove usluge i suradnja znatno poboljšavaju kvalitetu života. Vidljivo je da su edukacijski rehabilitatori most između svih sudionika u obrazovanju i podrška svima kojima treba pomoć.

Ključ za uspjeh u obrazovanju je podržavajuća i motivirajuća okolina (Whelley, i sur., 2003, prema Bell i Mino, 2015, Athanasios i sur., 2009), a literatura pokazuje da su slijepe i slabovidne osobe najzadovoljnije bliskim odnosima (Vuletić i sur., 2016). Roditelji trebaju prihvatiti oštećenje vida kao realnost kako bi podržali razvoj i obrazovanje djeteta. Socijalna podrška i socijalizacija s vršnjacima, koje se mogu ostvariti u školi i kroz radionice sa stručnjacima, također su vrlo važni (Suzić, 2008). Roditelji i obitelj, kao najbitnija i najbliža podrška slijepih i slabovidnih osoba, duboko osjećaju ono što njihovi bližnji prolaze. No, nužno je ono što majka i rehabilitatorica ukazuju, a to je omogućavanje samostalnosti, potpore i razumijevanja kako bi dijete steklo kompetencije za daljnji život. Ključno je da Centar i roditelji surađuju, komuniciraju, a i da je samim roditeljima, kao i djeci, dostupna podrška od okoline i Udruge. Uloga roditelja istakla se i u kriznim situacijama kao što je to bilo u doba COVID-a 19. Samim time, i Udruga i majka učenika istaknuli su da su s učenicima roditelji morali biti

cijeli dan čitajući i objašnjavajući gradivo. I osobe D i E naglašavaju da su im roditelji bili najveća podrška u obrazovanju i životu.

Slijepim i slabovidnim osobama jako je bitna i socijalizacija s vršnjacima i s učenicima koji prolaze isto što i oni, stoga je mogućnost okupljanja u novim prostorijama Odjela integracije izazvalo pozitivne reakcije. Djeca često doživljavaju otpor prema bijelom štapu ili brajici u doba puberteta, upravo jer žele biti što sličniji vršnjacima, kako majka tj. osoba G naglašava. Jedna od zadaća rehabilitatora informiranje je učenika o oštećenju vida i provođenje radionica bez korisnika njihovih usluga kako bi vršnjaci bili slobodni pitati stvari koje ih zbunjuju, kao što je pitanje: „Zašto on vidi na mobitel, a njemu treba uvećati test?“. Sličnu radionicu provodi i Udruga kako bi osvijestili potrebe i mogućnosti slijepih i slabovidnih i eliminirali strah od sljepoće. Izvanškolske aktivnosti omogućuje im socijalizaciju i razvoj vještina pa tako osoba D sudjeluje u mnoštvu izvanškolskih aktivnosti od kojih je istaknuo plivanje u „Cipru“ kao najvažnije, iako smatra da je klub zanemaren i da nema dovoljno prostora na bazenima.

Značajan aspekt pružanja obrazovne podrške trebale bi biti psihološke i savjetodavne usluge (Amin i sur., 2021, Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, NN 124/14, 6. cilj). Djelatnica Udruge ističe nedostatak psihološke podrške za osobe koje izgube vid u Splitsko-dalmatinskoj županiji jer sve ide preko doznaka u doktora pa je samo pitanje za koliko vremena i koliko puta će doći na red. Naglašava važnost kvalitetne psihološke pomoći za suočavanje sa strahovima i prihvaćanje novog stanja te ističe važnost pružanja edukacije za nove članove i obitelji kako bi se što bolje snašli. Rehabilitatorica isto potvrđuje da se usluge psihološke podrške i različitih vrsta terapija nude samo u Zagrebu. Mnogi ljudi iz Splita ne žele ići u Zagreb na rehabilitaciju jer ne mogu izdvojiti vrijeme i daleko je od okoline koje poznaju. Ista je situacija s učenjem orijentacije i kretanja pa je i osoba F primorana čekati rehabilitatoricu iz Zagreba kako bi prošli rute u Splitu.

Asch i Mudrick (2013) i Vuletić i sur. (2016) ističu da mnogi ljudi u radnoj dobi, koji razvijaju probleme s vidom, često nisu informirani o dostupnim rehabilitacijskim uslugama i zbog toga mogu odustati od svojih ciljeva i aktivnosti. S obzirom na potencijalno negativan utjecaj oštećenja vida na kvalitetu života, razvoj vještina i samopouzdanja, potrebno je raditi na poboljšanju kvalitete života osoba s oštećenjem vida u obrazovanju, društvenom životu, zdravlju te informirati o dostupnosti rehabilitacijskih programa. To podržava i činjenica da ljudi većinom oslijepe u kasnijoj životnoj dobi i da je najveći postotak slijepih i slabovidnih osoba starije životne dobi (World Health Organization, 2023). U skladu s tim potrebno je osmišljavati

programe koji će im omogućiti psihološko podršku, učenje svakodnevnih vještina, kretanja i orijentacije, brajice i organiziranje radne terapije. Upravo takav program pohađa osoba F, koja premda progresivno gubi vid od 29. godine, u taj program uključila se sa 62 godine. Problem je u dostupnosti tog programa pa se jako malo korisnika odlučuje ostaviti svoju sredinu odlaskom u Zagreb, što je razočaravajuće uzevši u obzir da je njoj program jako pomogao i što su sudionici imali samo riječi hvale za rad „Vinka Beka“ u Zagrebu. Iako su se prije u Hrvatskoj slijepi osobe mogle zaposliti na nekoliko radnih mjesta kao što su telefonisti, administratori i administrativni tajnici (Runjić i sur., 2001, prema Vuletić i sur., 2016) što i srednjoškolski program „Vinka Beka“ nudi, danas prema iskustvima ispitanika mogu završiti niz drugih zanimanja, a vrlo često biraju jezike na Filozofskom fakultetu.

Najvažniji je element u pružanju kvalitetne podrške partnerstvo odgojno-obrazovnih ustanova sa svim sudionicima, posebno s roditeljima, ali i lokalnom zajednicom, uključujući zdravstvene i socijalne ustanove s naglaskom na rehabilitacijske usluge (Fajdetić, 2012). U obrazovnom sustavu ključna je i suradnja nastavnika s edukacijskim rehabilitatorom, kako bi se provjerila valjanost materijala za dijete i riješila ostala pitanja u vezi nastave (Suzić, 2008). Kao što je rehabilitatorica istakla, pomogla im je odlična suradnja sa Županijskom udrugom slijepih u opremanju prostora, komunikaciji, prilagodbi udžbenika i učenika i naravno komunikacija i partnerstvo sa školama koje učenici pohađaju kako bi osposobili i nastavničko osoblje i potaknuli učenike na samostalnost. Isto tako, Udruga naglašava brojna partnerstva s lokalnom zajednicom, školama i organizacijama, spomenuvši uz „Vinka Beka“, i Udrugu Srce, Udrugu tjelesnih invalida, Udrugu Liberato, Arheološki muzej, galeriju Meštrović te brojne osnovne i srednje škole. Bez stalne komunikacije, razumijevanja i zajedničkog truda obrazovna podrška slijepih i slabovidnih ne bi bila moguća.

4. ZAKLJUČAK

Iako su pitanja inkluzije i posebnih obrazovnih potreba zajednička svim učenicima, studentima i osobama s teškoćama u razvoju, različite vrste obrazovnih potreba zahtijevaju različite pristupe i predstavljaju različite izazove za organizacijsko, tehnološko i pedagoško djelovanje obrazovnih institucija. Oštećenje vida rijedak je invaliditet koji donosi specifične izazove za obrazovni sustav. Stoga, potrebno je sveobuhvatno pristupiti podršci osoba s oštećenjem vida te se to odrazilo na programe i djelovanje svih organizacija koje sudjeluju u obrazovanju i rehabilitaciji. Omogućavanje obrazovne podrške slijepim i slabovidnim osobama zahtijeva duboko razumijevanje specifičnosti njihovih potreba jer oštećenje vida obuhvaća značajne različitosti u korištenju ostatka vida i funkcioniranju, a i samom sudjelovanju okoline u podršci. Kroz pregled međunarodnih i nacionalnih zakonskih okvira, jasno je vidljivo nastojanje podržavanja inkluzivnog pristupa u obrazovanju koje je potrebno kontinuirano njegovati i aktualizirati u praksi.

Ključna je uspostava integracija različitih oblika pomoći unutar i izvan škola. To uključuje podršku u učenju, psihološku pomoć, karijerno savjetovanje te ostale specifične oblike podrške kojima se razvijaju kompetencije osoba oštećena vida. Prioritet je potpuna, a ne samo fizička integracija u redovni obrazovni sustav, a za to je nužna individualizacija i kreiranje specifičnog sustava podrške. Susretljiva i motivirajuća okolina, zajedno s kvalitetnom socijalnom podrškom i dostupnim resursima, ključ su za uspjeh u obrazovanju i rehabilitaciji slijepih i slabovidnih osoba. Partnerstvo škola s roditeljima, lokalnom zajednicom i stručnim službama te svim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa od makrorazine do svakodnevnih interakcija omogućuje stvaranje inkluzivnog obrazovnog sustava koji odgovara na specifične potrebe svakog učenika. Premda se javljaju teškoće i dovodi se u pitanje dostupnost određenih usluga u području Splitsko-dalmatinske županije, vidljivo je nastojanje poboljšanja kvalitete obrazovanja i života slijepih i slabovidnih osoba. Sustav obrazovne podrške za slijepe i slabovidne potrebno je kontinuirano nadograđivati i aktualizirati u skladu sa zakonskim okvirima, aktualnim istraživanjima i literaturom te uzimati u obzir sve čimbenike koje mogu utjecati na razvoj djeteta, počevši od pojedinca i njihovih osobina, sve do organizacija i okoline koje nude potporu. Ovaj je rad kvalitativnim istraživanjem nastojao obuhvatiti niz varijabli koje grade sustav potpore u cjeloživotnom obrazovanju slijepih i slabovidnih osoba.

5. LITERATURA

- Ackland, P., Resnikoff, S., i Bourne, R. (2017). World blindness and visual impairment: despite many successes, the problem is growing. *Community eye health*, 30(100), 71–73.
- American Foundation for the Blind (n.d.). Blindness and Low Vision. Preuzeto s <https://www.afb.org/blindness-and-low-vision>
- Amin, A. S., Sarnon, N., Md. Akhir, N., Zakaria, S. M., i Badri, R. N. F. R. Z. (2021). Main Challenges of Students with Visual Impairment at Higher Education Institutions. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 10(1), 734–747.
- Asch, A. i Mudrick, N. R. (2013). Blindness and Visual Impairment. *Encyclopedia of Social Work*. Preuzeto s <https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-37>
- Aslan, C. i Yalçın, G. (2023). Views of students with visual impairment on distance education during the covid-19 pandemic. *European Journal of Open, Distance and E-Learning*, 25(1) 148-161. <https://doi.org/10.2478/eurodl-2023-0012>
- Athanasios, K., Konstantinos, P., Doxa, P. i Eleni, K. (2009). Students with visual impairment in higher education institutions. *7th ICEVI European Conference on Psychology and Visual Impairment*.
- Babić, Z. i Leutar, Z. (2010). Položaj osoba s invaliditetom na tržištu rada Republike Hrvatske. *Socijalna ekologija*, 19 (2), 195-214.
- Barišić, J. (2013). Socijalna podrška osobama s oštećenjem vida. *Socijalna politika i socijalni rad*, 1(1), 38-70.
- Batarelo, I. (2004). Obrazovna tehnologija za rad s učenicima s posebnim potrebama. *Napredak*, 145(2), 176-187.
- Batarelo Kokić, I., i Kokić, T. (2021). Obrazovno-političke postavke u Europskoj uniji: što o obrazovanju možemo naučiti od Sparte i Atene?. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 19(3), 541-556. <https://doi.org/10.31192/np.19.3.5>

- Batarelo Kokić, I., i Kisovar-Ivanda, T. (2014). Utjecaj komunikacijsko-informacijske tehnologije na obrazovanje odraslih s invaliditetom. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 63(4), 501-514.
- Batarelo Kokić, I., Podrug, A., i Mandarić Vukušić, A. (2019). Operacionalizacija obrazovnih politika o pravima djece: analiza dokumenata Republike Hrvatske i Sjedinjenih Američkih Država. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 68(2), 370-388.
- Bell, E. C., i Mino, N. M. (2015). Employment outcomes for blind and visually impaired adults. *Journal of Blindness Innovation and Research*, 5(2).
- Benjak, T., Runjić, T. i Bilić Prčić, A. (2013). Prevalencija poremećaja vida u RH temeljem podataka Hrvatskog registra osoba s invaliditetom. *Hrvatski Časopis za javno zdravstvo*, 9 (35), 176-181.
- Berg, B. L. (2007). *Qualitative research methods for the social sciences*. Pearson.
- Bouillet, D. (2010). *Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja*. Školska knjiga.
- Brajdić Vuković, M., Miočić, I., Čekolj, N. i Ledić, J. (2021). *Kvalitativna studija slučaja: od ideje do realizacije*. Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
- Bratković, D. i Teodorović, B. (2001). Osobe s teškoćama u razvoju u sustavu socijalne skrbi. *Revija za socijalnu politiku*, 8 (3), 279-290. <https://doi.org/10.3935/rsp.v8i3.200>
- Centar za odgoj i obrazovanje Vinko Bek (2021). *Udžbenici za učenike s oštećenjem vida*. Preuzeto s <https://coovinkobek.hr/novosti-2/128-novosti-za-slabovidne/902-udzbenici-za-ucenike-ostecenog-vida-4>
- Centar za odgoj i obrazovanje Vinko Bek (n.d.). *Odjel integracije*. Preuzeto s <https://coovinkobek.hr/boravak/94-ustroj#>
- Chcrr.org (n.d.). *Oštećenje vida i sljepoća*. Preuzeto s <https://www.chcrr.org/hr/health-topic/vision-impairment-and-blindness/>
- Cohen, L., Manion, L., i Morrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Naklada Slap.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). SAGE Publications, Inc.

- Douglas, G., McLinden, M., McCall, S., Pavey, S., Ware, J., i Farrell, A.M. (2011). Access to print literacy for children and young people with visual impairment: findings from a review of literature. *European Journal of Special Needs Education*, 26, 25 - 38.
- Fajdetić, A. (2012). Slijepi učenici i usvajanje jezika u integriranom odgoju i obrazovanju. *Napredak*, 153 (3-4), 463-480.
- Fajdetić, A. (2015). *Podrška osobama s oštećenjima vida u obitelji i zajednici. Projekt „VIP asistencija – osobni asistent za osobe oštećena vida“*. Preuzeto s: <https://savez-slijepih.hr/centar-znanja/katalog-znanja/>
- Guberina-Abramović, D. (2008). *Priručnik za rad s učenicima s posebnim potrebama integriranim u razrednu nastavu u osnovnoj školi*. Školska knjiga.
- Gustafsson, J. (2017). *Single case studies vs. multiple case studies: A comparative study*. Preuzeto s <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hh:diva-33017>
- Igrić, Lj. i sur. (2015). *Osnove edukacijskog uključivanja, Škola po mjeri svakog djeteta je moguća*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; Školska knjiga.
- inkluzija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Preuzeto s <https://www.enciklopedija.hr/clanak/inkluzija>
- Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. (n.d.). *Studija slučaja*. STRUNA. Preuzeto s <http://struna.ihjj.hr/naziv/studija-slucaja/20986/>
- Kapur, R. (2018). Challenges Experienced by Visually Impaired Students in Education. *International Journal of Professional Studies*, 4, 87-99.
- Lee, S. Y., Gurnani, B., i Mesfin, F. B. (2024). *Blindness*. In StatPearls. StatPearls Publishing. Preuzeto s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28846303/>
- Leutar, Z. i Milić Babić, M. (2008). Pravo na rad i osobe s invaliditetom u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor*, 46 (2 (180)), 161-186.
- Marinić, M. (2008). Jesu li osobe s invaliditetom "invalidi"? Pitanje konceptualne naravi, ali i potreba izjednačavanja mogućnosti. *Društvena istraživanja*, 17 (1-2 (93-94)), 199-221.
- Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema: MKB-10 - deseta revizija*. Sv. 1 (2. izd., p. 1048). (2012). Medicinska naklada; Hrvatski zavod za javno zdravstvo. Preuzeto s <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2010/en#/H53-H54>

- Milovanović, S. M., Kokić, I. B., Kristiansen, S. D., Gera, I., Ikonomi, E., Kafedžić, L., ... i Closs, A. (2014). Dearth of early education experience: a significant barrier to educational and social inclusion in the Western Balkans. *International Journal of Inclusive Education*, 18(1), 36-54. <https://doi.org/10.1080/13603116.2012.756948>
- Miočić, I. (2018). Fleksibilnost studije slučaja: prednost ili izazov za istraživače?. *Ljetopis socijalnog rada*, 25 (2), 175-194. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v25i2.209>
- Mužić, V. (1977). *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Svjetlost.
- MZO (2006). *Etički kodeks Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju*. Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
- MZO (2020). *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
- MZO (2024). *Javni poziv za financiranje projekata za prilagodbu i izradu udžbenika/literature za slijepu i slabovidne učenike i studente za školsku/akademsku godinu 2024./2025*. Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
- Narodne novine (2007a). *Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom*. NN 6/2007. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2007_06_6_80.html
- Narodne novine (2007b). *Zakon o obrazovanju odraslih* NN 17/2007. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_144_2460.html
- Narodne novine (2008). *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. NN 87/08. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_07_87_2789.html
- Narodne novine (2009). *Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima*. NN 12/2009. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html
- Narodne novine (2010a). *Državni pedagoški standard osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja*. NN 90/2010. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2129.html
- Narodne novine (2010b). *Ustav Republike Hrvatske*. NN 85/10. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_85_2422.html
- Narodne novine (2021). *Zakon o Hrvatskom registru o osobama s invaliditetom*. NN 64/2001. Preuzeto s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2001_07_64_1049.html

- National Federation of the Blind (2009). *The Braille Literary Crisis in America, A Report to the Nation by the National Federation of the Blind Jernigan Institute*. Preuzeto s <https://nfb.org/>
- Naz N., Gulab F. i Aslam M. (2022). Development of Qualitative Semi-Structured Interview Guide for Case Study Research. *Competitive Social Science Research Journal*, 3(2), 42–52.
- Penava, V., Bilić Precić, A. i Iličić, L. (2017). The influence of braille literacy programme length on frequency of braille usage. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53 (Supplement), 152-162.
- Perkins.org (2023). *Foolproof Functional Vision Assessment Template*. Preuzeto s <https://www.perkins.org/resource/foolproof-functional-vision-assessment-template/>
- Schroeder, F. (2020). Promoting Inclusive Education in the time of COVID-19. *WBU-ICEVI Webinar*. Preuzeto s <https://worldblindunion.org/fr-resources-useful-links/general-documents/>
- Shaheen, J., Shokat Zaman, M., Dr. Nadeem Iqbal, M. i Khalid, R. (2024). Role of assistive technology in improving quality of life for the students with visual impairment. *International Journal of Contemporary Issues in Social Sciences*. ISSN (E) 2959-2461 (P) 2959-3808, 3(1), 192–201.
- Sharma, U., Moore, D., Furlonger, B., Smyth King, B., Kaye, L., i Constantinou, O. (2010). Forming effective partnerships to facilitate inclusion of students with vision impairments: Perceptions of a regular classroom teacher and an itinerant teacher. *British Journal of Visual Impairment*, 28(1), 57-67.
- Skočić Mihić, S. i Pinoza Kukurin, Z. (2009). Teškoće pri zapošljavanju i radu osoba s oštećenjima vida percipirane od strane poslodavaca. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45 (1), 51-62.
- Suzić, N. (2008). *Uvod u inkluziju*. XBS.
- UN General Assembly. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. United Nations. Preuzeto s <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

- Vijeće Europe (2000). *Employment strategies to promote equal opportunities for persons with disabilities on the labour market*. Council of Europe. Preuzeto s <https://www.coe.int/web/portal/home>
- Vuletić, G., Šarlija, T. i Benjak, T. (2016). Kvaliteta života slijepih i slabovidnih osoba. *Journal of Applied Health Sciences = Časopis za primijenjene zdravstvene znanosti*, 2 (2), 101-112. <https://doi.org/10.24141/1/2/2/3>
- Williams, M. i Moser, T. (2019). The art of coding and thematic exploration in qualitative research. *International Management Review* 15 (1), 45–55.
- World Health Organization (2023). Blindness and vision impairment. Preuzeto s <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>
- World Health Organization (n.d.). Eye care, vision impairment and blindness. Preuzeto s https://www.who.int/health-topics/blindness-and-vision-loss#tab=tab_1
- Zrilić, S. (2022). *Djeca s teškoćama u inkluzivnom vrtiću i školi*. Hrvatska sveučilišna naklada
- Zrilić, S. i Košta, T. (2008). Specifičnosti rada sa slijepim djetetom u vrtiću i školi s posebnim naglaskom na slušnu percepciju. *Magistra Iadertina*, 3 (1), 171-186.
- Zuckerman, Z. (2016). *Summa Pedagogica: inkluzivno obrazovanje učenika s razvojnim teškoćama*. Naklada Benedikta.
- Žiljak, T. (2005). Invaliditet je pitanje ljudskih prava: može li obrazovanje pomoći njihovu ostvarenju?. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 2 (1), 247-259.
- Županijska udruga slijepih Split. (2020). Otvoreno pismo o stanju obrazovanja slijepe djece. Preuzeto s <https://www.udrugaslijepih.hr/otvoreno-pismo-o-stanju-obrazovanja-slijepe-djece/>
- Županijska udruga slijepih Split. (2021). Okvirni plan razvoja Županijske udruge slijepih Split. Preuzeto s <https://razvoj.udrugaslijepih.hr/index.html>
- Županijska udruga slijepih Split. (n.d.). Ciljevi udruge. Preuzeto s <https://www.udrugaslijepih.hr/ciljevi-udruge/>
- Županijska udruga slijepih. (2024). Facebook. Preuzeto s https://www.facebook.com/udrugaslijepihsplit/?locale=hr_HR

SAŽETAK

Vid je osjetilo koje igra važnu ulogu u svim sferama života, pa tako i obrazovanju. Oštećenja vida obuhvaćaju niz etioloških čimbenika, stupnjeva oštećenja te razvoj različitih sposobnosti korištenja ostatka vida. Razlikuju se sljepoća i slabovidnost, a specifičnosti svakog oštećenja vida predstavljaju različite izazove za organizacijsku, tehnološku i pedagošku podršku. Zakonski okviri i aktualna istraživanja podržavaju inkluzivni pristup u obrazovanju i mogućnost integracije slijepih i slabovidnih u redovni obrazovni sustav. Ovaj rad istražuje dostupnost obrazovnih materijala, suradnju škola s edukacijsko-rehabilitacijskim stručnjacima i podršku pruženu osoba s oštećenjem vida te analizira područja prakse koja zahtijevaju poboljšanja. Kroz višestruku studiju slučaja pruža se detaljan uvid u sustav podrške za slijepce i slabovidne. Sudionici istraživanja bile su dvije djelatnice Županijske udruge slijepih Split, edukacijska rehabilitatorica iz Odjela integracije COO „Vinko Bek“ u Splitu, srednjoškolski učenik i njegova majka, članica Udruge sa završenim osnovnoškolskim i srednjoškolskim obrazovanjem u Centru za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“ te korisnica programa Psihosocijalne rehabilitacije u Centru u Zagrebu. Provedeni su polustrukturirani intervjui u svrhu prikupljanja podataka, a tematska analiza u svrhu interpretacije rezultata. Rezultati istraživanja pokazali su da osobe s oštećenjem vida imaju sustav psihosocijalne, kognitivne, tehnološke i programske podrške u obrazovanju i svakodnevnom funkcioniranju. Unatoč preprekama s kojima se susreću, značajnu ulogu u obrazovnoj podršci imaju roditelji, nastavnici, edukacijski rehabilitatori, vršnjaci i udruge. Kao ključan element kvalitetne podrške istaklo se partnerstvo svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa.

Ključne riječi: sljepoća, slabovidnost, edukacijski rehabilitator, udruga slijepih, inkluzija

ABSTRACT

Educational Support System for Blind and Visually Impaired People: A Case Study

Sight is a sense that plays an important role in all spheres of life, including education. Visual impairments include a number of etiological factors, degrees of damage, and the development of different abilities in the use of the remaining vision. Blindness and low vision are differentiated, and the specifics of each visual impairment present different challenges for organizational, technological and pedagogical support. Legal frameworks and current research support an inclusive approach in education and the possibility of integrating the blind and visually impaired into the regular education system. This paper investigates the availability of educational materials, the cooperation of schools with educational rehabilitators and the support provided to people with visual impairments, and analyzes areas of practice that require improvement. Through a multiple case study, a detailed insight into the support system for the blind and visually impaired is provided. The research participants were two employees of the Association of the Blind in Split, an educational rehabilitator from the Integration Department of COO "Vinko Bek" in Split, a high school student and his mother, a member of the Association with completed elementary and high school education in the "Vinko Bek" Education Center, and a beneficiary of the Psychosocial rehabilitation program in the Centre in Zagreb. Semi-structured interviews were conducted for the purpose of data collection, and thematic analysis was conducted for interpreting the results. The research results showed that visually impaired people have a system of psychosocial, cognitive, technological and program support in education and daily functioning. Despite the obstacles they face, it is evident that parents, teachers, educational rehabilitators, peers and associations play a significant role in educational support. The partnership of all participants in the educational process was highlighted as a crucial element of quality support.

Keywords: blindness, low vision, educational rehabilitator, association of the blind, inclusion

PRILOZI

PRILOG 1: Polustrukturirani intervju 1

PRILOG 2: Polustrukturirani intervju 2

PRILOG 3: Polustrukturirani intervju 3

PRILOG 4: Suglasnost

PRILOG 5: Suglasnost roditelja

PRILOG 6: Tablica kodova

PROTOKOL INTERVJUA ZA DJELATNIKE ŽUPANIJSKE UDRUGE SLIJEPIH

1. Koliko članova ima Vaša udruga?
2. Koliko Vaših članova pohađa odgojno-obrazovne ustanove?
3. Koliko često surađujete s obrazovnim ustanovama koje pohađaju Vaši članovi? Na koji način?
4. Na koji način je obitelj članova uključena u djelovanje udruge i obrazovanje Vaših članova?
5. Koliko često Udruga kontaktira roditelje i učenike oštećena vida? Koliko često oni kontaktiraju Udrugu?
6. Na koje načine nastojite informirati svoje članove o novostima, događajima i njihovim pravima?
7. Kakve su obrazovne potrebe vaših članova? Postoji li veća potreba za redovnih školama ili specijaliziranim odgojno-obrazovnim ustanovama?
8. Surađujete li s Centrom za odgoj i obrazovanje „Vinko Bek“? Postoje li druge obrazovne institucije s kojima surađujete?
9. U kojoj mjeri pomažete u ostvarivanju obrazovnih prava članova vaše udruge?
10. Organizirate li radionice ili projekte koji bi mogli pomoći u inkluziji Vaših članova u redoviti odgojno-obrazovni sustav?
11. Kakav je odaziv na te projekte i radionice?
12. Kojim pomagalima i udžbenicima za osobe s oštećenjem vida imate pristup?
13. Koliko su ta pomagala dostupna članovima?
14. Na koji način je korištenje informacijsko-komunikacijske tehnologije poboljšalo obrazovanje vaših članova?
15. U kojoj mjeri pomažete svojim članovima u ostvarivanju prava na pomagala? Kako?
16. Smatrate li da kvaliteta obrazovanja slijepih i slabovidnih osoba najbolje ostvariva u redovnom školskom sustavu?
17. Koje su aktivnosti i edukacije osmišljene ka osposobljavanju za samostalni život su dostupne vašim članovima?
18. Koje su najčešće prepreke s kojima se vaši članovi susreću u obrazovnom sustavu?
19. Smatrate li da su profesori dovoljno educirani za rad sa učenicima s oštećenjima vida?
20. Želite li nešto dodati? Imate li pitanja za mene?

PROTOKOL INTERVJUA ZA SLIJEPE I SLABOVIDNE OSOBE

1. Koja je najviša razina obrazovanja koju ste postigli? Koju ste obrazovnu ustanovu pohađali?
2. Kada je nastalo oštećenje vida? O kakvom se oštećenju radi?
3. Koliko ste motivirani za daljnje obrazovanje? Koje su osobe i organizacije doprinijele vašoj motivaciji za obrazovanje?
4. Jeste li zadovoljni podrškom koja Vam je pružena prilikom obrazovanja?
5. Jeste li zadovoljni sa pruženim edukacijama, aktivnostima, izvorima informacija i pomoći? Koji su Vam oblici pomoći bili dostupni tokom školovanja?
6. Smatrate li da su obrazovne ustanove prilagođene osoba s oštećenjima vida?
7. Koje su Vam obrazovne ustanove bile dostupne?
8. Postoje li prepreke s kojima se suočili tijekom svojeg obrazovanja?
9. Koja pomagala i udžbenike koristite ili ste koristili tokom vašeg obrazovanja?
10. Jeste li članovi nekih od udruga slijepih ili drugih organizacija?
11. Koliko su te organizacije doprinijele olakšale i doprinijele kvaliteti vašeg obrazovanja?
12. Na kojim radionicama i edukacija udruge sudjelujete i koliko su Vam one pomogle?
13. Koliko Vam je obrazovanje bitno za svakodnevno funkcioniranje i samostalno obavljanje poslova?
14. Kakva je bila mogućnost zapošljavanja pri završetku školovanja?
15. Smatrate li da su profesori koji su vas podučavali bili educirani za rad s učenicima s oštećenjima vida?
16. Koliko Vam podrška članova udruge pomaže pri sudjelovanju u obrazovnom sustavu?
17. Koliko Vam IKT olakšava svakodnevni život i obrazovanje?
18. Postoje li aspekti obrazovnog sustavu koji se trebaju poboljšati i prilagoditi za slijepe i slabovidne osobe?
19. Želite li nešto dodati? Imate li pitanja za mene?

PROTOKOL INTERVIJUA ZA EDUKACIJSKOG REHABILITATORA

1. Koje su vam edukacije pomogle pri radu s učenicima s oštećenjem vida?
2. Smatrate li da su dodatne edukacije, radionice i usavršavanja u ovom području nužna za učitelje i nastavnike?
3. Koliko su Vam dostupna pomagala i udžbenici?
4. Jeste li naišli na određene prepreke pri radu s učenicima s oštećenjem vida?
5. Kolika i kakva podrška je potrebna učeniku s oštećenjem vida od strane okoline kako bi se osiguralo kvalitetno obrazovanje?
6. Imaju li učenici s oštećenjima vida pomoćnike u nastavi? Koji su sve oblici pomoći dostupni učenicima?
7. Suradujete li s udrugama slijepih ili drugim organizacijama? Koliko je to doprinijelo kvaliteti obrazovanja učenika s oštećenjima vida?
8. Na koji način se nastavne metode prilagođavaju učenicima? Koje su nastavne aktivnosti prilagođene učenicima?
9. Na koji način su nastavni sadržaj i materijali prilagođeni učenicima?
10. Suradujete li i na koji način sa stručnim suradnicima u osmišljavanju i planiranju nastave za učenika s oštećenjem vida?
11. Na koji način je korištenje informacijsko-komunikacijske tehnologije poboljšalo obrazovanje vaših učenika?
12. Što smatrate neophodnim za uspješniju inkluziju i kvalitetnije obrazovanje učenika s oštećenjem vida?
13. Što biste predložili kao moguće inicijative za poboljšanje obrazovnih mogućnosti i školovanje učenika s oštećenjem vida?
14. Želite li nešto dodati? Imate li pitanja za mene?

PRILOG 4: Suglasnost

Filozofski fakultet u Splitu

Odsjek za pedagogiju

Poljička cesta 35

21000 Split

SUGLASNOST ZA SUDJELOVANJE U ISTRAŽIVANJU

Ovu suglasnost dajem u svrhu istraživanja koje provodi studentica Josipa Gadža za potrebe izrade diplomskog rada po naslovom *Sustav obrazovne podrške za slijepu i slabovidnu osobu: studija slučaja* pod mentorstvom prof. dr. sc. Ivane Batarelo Kokić.

Pristajem sudjelovati u istraživanju i potvrđujem da je moje sudjelovanje dobrovoljno te da sam obaviješten/a sam o pojedinostima istraživanja, kao i o pravu na odustajanje u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.

Dopuštam korištenje podataka dobivenih putem intervjua u svrhu ovog istraživanja. Obaviješten sam da će se kroz intervju voditi bilješke o mojim odgovorima te da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni. Suglasan/a sam da će pojedini dijelovi intervjua biti citirani/parafrazirani u diplomskom radu, pri čemu razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.

Izjavljujem i vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam razumio/la informacije o istraživanju navedene u ovome obrascu.

Mjesto i datum: _____

Ime i prezime: _____

Potpis: _____

IZJAVA O SUGLASNOSTI

kojom, ja, _____, roditelj/skrbnik

(ime i prezime roditelja/skrbnika)

učenika _____, razreda _____,

(ime i prezime učenika)

SŠ _____, u Splitu, dajem suglasnost za sudjelovanje mog djeteta/štićenika u istraživanju sustava obrazovne podrške slijepih i slabovidnih osoba koje s ciljem pisanja diplomskog rada provodi Josipa Gadža, studentica pedagogije i anglistike s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu.

Moje dijete će u okviru istraživanja sudjelovati u razgovoru s istraživačem. Pristajem biti prisutan tijekom provedbe intervjua.

Istraživanje se provodi u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom. Rezultati istraživanja bit će korišteni poštujući princip anonimnosti.

Datum i mjesto

Potpis roditelja/skrbnika

PRILOG 6: Tablica kodova

TEMA	KATEGORIJA	PODKATEGORIJA	KOD	BOJA
OBLICI PRILAGODBE OBRAZOVNIH MATERIJALA I PRIPREME NASTAVNIKA				
	UDŽBENICI	PRILAGODBA	UDŽPRIL	ZELENA
		VINKO BEK	UDŽVINKO	
		INDIVIDUALIZACIJA	UDŽIND	
		VREMENSKI ZAHTJEVNO	UDŽVREMZAH	
		SKUPO	UDŽBSKUP	
		BRAJICA	UDŽBRA	
		UVEĆANI TISAK	UDŽUVETIS	
		SURADNJA	UDŽSUR	
		TEŽINA	UDŽTEŽ	
	NASTAVNICI	PODRŠKA	NASPOD	NARANČASTA
		EDUKACIJA	NASEDU	
		ISKUSTVENE RADIONICE	NADISKRAD	
		INDIVIDUALIZACIJA	NASIND	
		PRIPREMA MATERIJALA	NASPRIPMAT	
		POMOĆ REHABILITATORA	NASPOMREH	
		PRILAGODBA	NASPRIL	
		COVID	NASCOVID	
VRSTE POMAGALA I IKT				
	NABAVA	PRAVO	NABPRAV	ROZA
		PROCIJENA REHABILITATORA	NABPROCREH	
		DOZNAKE	NABDOZ	
		UDRUGA	NABUDR	
		BRAJICA	NABBRA	
		SKUPO	NABSKUP	
	VRSTE	BIJELI ŠTAP	VBŠTA	SMEĐA
		POVEĆALO	VPOV	
		KOMPJUTER	VKOMP	
		LAPTOP	VLAP	
		ČITAČ ZASLONA	VČITZAS	
		SKENER	VSKEN	
		REPRODUKTOR SNIMAČ	VREPRSNIM	
		PISAČ	VPIS	

OBLICI I ODLIKE SURADNJE				
	SPECIJALNA ŠKOLA	PREDMETI	SPEČŠKPRED	SVIJETLO PLAVA
		VJEŠTINE	SPEČŠKV	
		AKTIVNOSTI	SPEČŠKAKT	
		SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE	SPEČŠKSROBR	
	EDUKACIJSKI REHABILITATORI	MOBILNOST	EDREHMOB	TAMNO PLAVA
		PROCJENA	EDREHPROC	
		PROGRAM	EDREHPROG	
		PROFESIONALNA ORIJENTACIJA	EDREHPROFOR	
		UDRUGA SLIJEPIH	EDREHUDRSLIJEPIH	
		POBOLJŠANJE SPOSOBNOSTI	EDREHPOBSPOS	
		NOVI PROSTOR	EDREHNOVPRO	
		NEDOSTATAK STRUKE	EDREHNEDSTR	
		POHVALE	EDREHPOHV	
		IZVANŠKOLSKE AKTIVNOSTI	EDREHIZVANŠK	
		PSIHOSOCIJALNA REHABILITACIJA	EDREHPSIHSOC	
VRSTE PODRŠKE				
	RODITELJI	POTICANJE SAMOSTALNOSTI	RODPOTSAMO	SIVA
		PRIHVAĆANJE	RODPRIH	
		FINANCIJSKA POMOĆ	RODFINPOM	
		PODRŠKA UDRUGE	RODPODUDRG	
	VRŠNJACI	VAŽNOST SOCIJALIZACIJE	VRŠVAŽSOC	LJUBIČASTA
		VINKO BEK	VRŠVINKO	
		INFORMIRANJE	VRŠNJINFO	
	PSIHOSOCIJALNA PODRŠKA	NEDOSTATAK	PSIHSOCNED	SVIJETLO ZELENA
		PRIHVAĆANJE	PSIHSOCPRIH	
		ZAGREB	PSIHSOCZG	
	STRUČNI SURADNICI	SURADNJA S REHABILITATORIMA	STRSURREH	ŽUTA
		NEIZRAŽENA	STRSURNE	
	VINKO BEK	EDUKACIJSKI REHABILITATORI	VINKOEDREH	CRVENA
		NEDOSTATAK USLUGA	VINKONEDUSL	

	FINANCIJE	SKUPO	FINSKUP	TIRKIZNA
		DONACIJE	FINDON	
		PROJEKTI	FINPRO	
		STIPENDIJE	FINSTIP	
	UDRUGA SLIJEPIH	INFORMACIJE	UDRINFO	TAMNO CRVENA
		PROJEKTI	UDRPRO	
		SURADNJA	UDRSUR	
		RADIONICE	UDRRAD	

Obrazac A.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja JOŠIPA GAĐA, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e magistra/magistrice PEDAGOGIJE I ENGLESKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 26.05.2024.g.

Potpis *Jošipa Gađa*

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: JOSIPA GADŽA

Naslov rada: SUSTAV OBRAZOVNE PODRSKE ZA SLIJEPE I
SLABOVIDNE OSOBE STUDIJA SLUČAJA

Znanstveno područje i polje: PEDAGOGIJA

Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
IVANA BATARELO KOVIĆ, prof. dr. sc.

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
INES BLAŽEVIĆ, izv. prof. dr. sc.
IVANA BATARELO KOVIĆ, prof. dr. sc.
ANITA MANDARIĆ VUKUŠIĆ, doc. dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uredenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 26.09.2024.g.

Potpis studenta/studentice: Josipa Gadža

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.